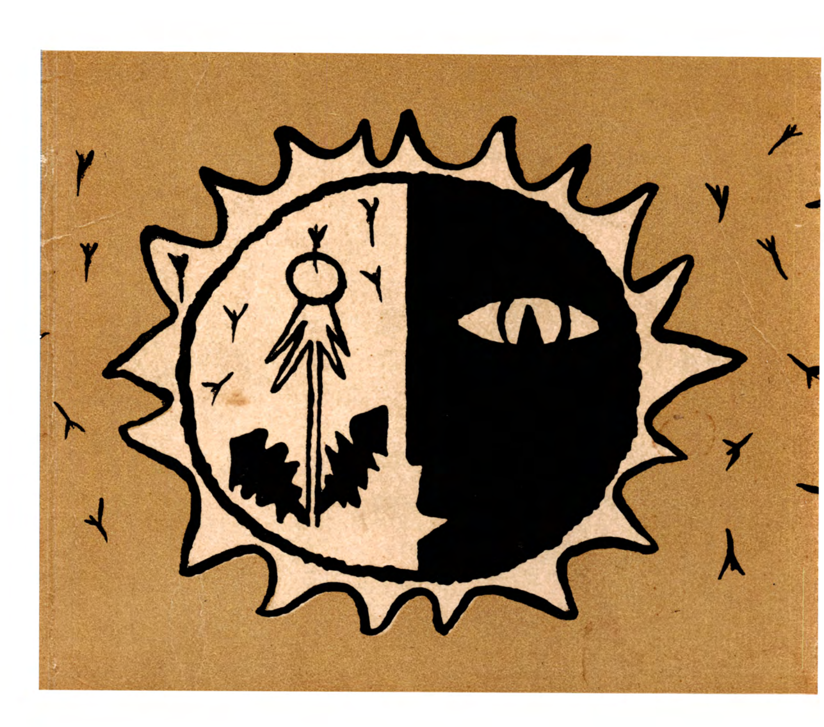
Jean-Paul Sartre

Cuvintele

Colecţia Meridiane

Desenul copertei de *I. Olariu*

Jean-Paul Sartre

Cuvintele

În românește de
T. Dumitru

Prefață de
Georgeta Horodincă

Editura pentru Literatură Universală

București — 1965

Prefață

Opera literară a lui Jean-Paul Sartre se îndrepta inevitabil, încă de la începuturile ei, spre autobiografie. Experiența singulară a individului, prin ceea ce produce ea irepetabil și unic, prin lumina particulară pe care o revarsă asupra lumii, este elementul constitutiv al acestei opere, organizate după principiile unei filozofii cu dispoziții predominante pentru subiectivitate și pentru aventura individuală a existenței umane. În mod firesc, evoluția unei asemenea opere tindea să se împlinească printr-o depoziție proprie, scriitorul urmînd să arunce în balanță, ca pe un argument hotărîtor, chiar viața lui, dar numai în momentul în care această viață se va fi încărcat suficient de semnificații pentru a furniza o mărturie complexă și reprezentativă.

Simone de Beauvoir, începîndu-și ciclul de memorii, incontestabil cea mai pasionantă dintre cărțile sale, mărturisea că toată activitatea anterioară îi apare ca o lungă introducere, care-i dă în sfîrșit dreptul să istorisească și povestea ei, să ofere într-o interpretare proprie, melodia pe care fiecare dintre noi o cîntă altfel, a timpului.

Cuplu literar cu o experiență de viață comună, petrecută sub raza unei concepții de viață asemănătoare și receptată totuși pe calea unor sensibilități diferite, Sartre și Simone de Beauvoir au ajuns astfel, cu un decalaj neînsemnat, în faza rememorărilor, spre care îi îndemna nu numai melancolica plăcere de a regăsi timpul pierdut, ci obligația unei viziuni speciale asupra existenței. După cele trei volume de memorii ale Simonei de Beauvoir,

Sartre a dat la iveală, în 1964, primul volum autobiografic *Les Mots*, cartea copilăriei, care va fi urmată, a anunţat scriitorul, de altele, în succesiunea anotimpurilor vieţii.

Preocuparea permanentă, izvorîtă din spiritul protestatar dar insuficient diferenţiat al filozofiei existenţialiste, de a surprinde graniţa dintre inautenticitatea care grevează comportarea individului — uneori într-o complicitate intimă atît de perfectă încît inconştient practicată — şi reacţiile unei mişcări sufleteşti autentice, neidentificabile în modele sociale, voluntar sau involuntar imitate, scriitorul şi-o aplică de astă dată sie însuşi. Copilul de odinioară este supus unui rece examen critic, aşa cum au fost mai înainte eroii sartrieni, cu care, de altminteri, seamănă. Răceala analizei ca şi asemănarea băieţaşului Jean-Paul cu eroii trecuţi prin furcile caudine ale filozofiei existenţialiste au trezit o oarecare suspiciune. Cîţiva critici francezi, învinuindu-l de literaturizare, deci de inautenticitate în reconstituirea copilăriei sale, i-au reproşat lui Sartre asprimea arătată acestui băieţaş care a fost el însuşi, intrigaţi fiind mai ales de absenţa duioşiei, a ironiei simpatetice, a privirilor pline de regret, care se întorc de obicei spre această perioadă a vieţii ca spre un paradis pierdut. În prefaţa traducerii sovietice, scriitorul răspundea astfel acestei obiecţii: „Oamenilor le place cînd amintirile sînt pătrunse de indulgenţă faţă de sine însuşi, cînd autorul, înduioşîndu-se, îl înduioşează şi pe cititor. Nu sînt nici aspru nici duios, nu învinuiesc copilul, ci epoca şi condiţiile care l-au format. Esenţial este faptul că urăsc mitul copilăriei elaborat de cei vîrstnici. Aş dori ca această carte să fie socotită ceea ce este şi în ultimă instanţă: o încercare de spulberare a mitului".

Confruntată cu realitatea cărții, replica scriitorului se dovedește întemeiată. Copilul, făcîndu-și apariția într-o lume gata întocmită de alte generații înaintea lui, suferă inevitabil presiunea unor tipare care stau gata pregătite să-l formeze și, de multe ori, să-l deformeze. Adulții fabrică „din regretele lor" acest monstru care e, uneori, copilul. În anii de inițiere în miracolul vieții, căruia timpul, memoria și obișnuința îi vor răpi, treptat, din farmec și mister, noul-venit este călăuzit pe un făgaș existent. În lipsa tatălui, mort pe cînd copilul avea abia cîteva luni, bunicul din partea mamei se ocupă de educația micului Jean-Paul. Charles Schweitzer fusese destinat de familie carierei preoțești, dar preferînd un sacerdoțiu mai puțin auster, devenise profesor de germană ; acest preot neizbutit păstrase însă, după spusele nepotului său, gustul sublimului și se pricepuse să fabrice toată viața „mari circumstanțe din mici evenimente". Două tehnici recent descoperite, „arta fotografică și arta de a fi bunic", desăvîrșiseră aplecarea lui spre poză și spectacol. Ajutat de o fizionomie hugoliană, acest bătrîn frumos, cu impunătoarea-i barbă albă, se fotografia des și cu plăcere, își regiza apariții spectaculoase în locuri publice și juca împreună cu nepotul său comedia sinceră a unei înduioșătoare afecțiuni familiale :

„Seara, cînd ne duceam să-i ieșim în cale, îl recunoșteam imediat în mulțimea călătorilor care coborau din funicular, după statura lui înaltă, după mersul lui de maestru de menuet. Îndată ce ne zărea, oricît de departe am fi fost, «își lua poza», ascultînd parcă de indicațiile unui fotograf invizibil : barba în vînt, corpul drept, picioarele rășchirate, pieptul scos în afară, brațele larg deschise. La acest semnal, eu încremeneam, mă aplecam înainte, eram alergătorul care-și ia avînt, păsărica ce va ieși din aparat, rămîneam așa cîteva clipe unul în fața

altuia, un frumos grup din porţelan de Saxa, apoi eu o luam la fugă, încărcat de fructe şi flori, de fericirea bunicului, pînă ce mă izbeam de genunchii lui, chipurile cu răsuflarea tăiată ; el mă ridica de jos, înălţîndu-mă în văzduh cît putea de tare, apoi mă strîngea la piept murmurînd «Comoara mea !» Aceasta era cea de a doua figură, foarte apreciată de trecători".

Charles Schweitzer, moştenitorul tradiţiei literare a secolului trecut, traducea astfel în termenii unei melodrame romantice neliniştea reală a existenţei sale care înclina spre desnodămînt ; înmuind în duioşie inima actorilor ca şi a spectatorilor, acest fast cabotin, care teatraliza o tristeţe legitimă, avea de fapt menirea să-i slăbească forţa. Bietul bătrîn găsise în euforia actoricească mijlocul cel mai potrivit de a trăi omeneasca lui dramă şi de a suporta angoasa neantului în care, încet, se scufunda. „Jucam împreună — spune nepotul lui — o amplă comedie cu sute de scheciuri diferite : flirtul, neînţelegerile cu uşurinţă spulberate, tachinările bonome, dojenile tandre, gelozia îndrăgostitului, secretele nevinovate şi pasiunea ; născoceam tot felul de piedici în calea dragostei noastre ca să trăim bucuria de a le înlătura : eram aspru uneori, dar toanele nu puteau ascunde sensibilitatea mea aleasă ; el avea orgoliul sublim şi inocent care şade bine bunicilor, orbirea, slăbiciunile vinovate pe care le recomandă Hugo."

Micul Jean-Paul este astfel de timpuriu împins spre lumea inautenticităţii, spre o existenţă trucată care are în vedere scopuri exterioare, se situează în dependenţa unor prejudecăţi burgheze bine înrădăcinate cu privire la ordinea perfectă a lumii, la ipocrizia convenţională a unei vieţi de familie onorabile şi unitare, la excepţionala lui făptură de copil-minune.

Prima reacţie a copilului este o reacţie de imitare, de reconstituire a lumii adulţilor în interiorul universului infantil, ceea ce produce un efect comic şi, uneori, o înşelătoare precocitate, care face încîntarea familiei : „Spun vorbe de om mare ; ştiu să îndrug, fără să le înţeleg, pălăvrăgeli «care nu sînt pentru vîrsta mea». Aceste pălăvrăgeli sînt adevărate poeme ; reţeta e simplă : trebuie numai să ai încredere în diavol, în întîmplare, în vid, să iei fraze întregi din vorbirea celor mari, să le pui cap la cap şi să le repeţi fără să le pricepi". Sensibil la succesul obţinut, copilul adoptă poncife care-i asigură atenţia plină de mirare a obişnuitului său public, devine un mic cabotin care-şi regizează efectele, cu atît mai zelos cu cît simte în jur o încurajatoare simpatie. o atmosferă favorabilă unei comedii generale de familie. El joacă în mod conştient jocul de a fi cuminte, jocul de a fi generos cu cei săraci sau inferiori, jocul de a face profeţii („adevărul e în gura copiilor"). O fotografie din acea vreme restituie scriitorului de acum o privire în care se citeşte *„une déférence affable pour l'ordre établi"*. În relaţiile cu inferiorii a învăţat să adopte generozitatea ipocrită a egalităţii : „e o minciună pioasă cu care urmăresc să-i fac fericiţi şi pe care e bine ca ei să nu o creadă pînă la capăt. Servitoarei, factorului poştal, căţeluşei, le vorbesc cu răbdare şi pe un ton cumpătat. În această lume în care domneşte ordinea, există săraci. Există şi oi cu cinci picioare, surori siameze, accidente de cale ferată : nimeni nu poartă vina acestor anomalii". Din interiorul unei familii satisfăcute de burghezul ei mod de viaţă, lumea îi apare bine întocmită copilului dornic să flateze slăbiciunile celor mari, simţind că ele fac forţa celor mici. Astfel, tînăra vietate socială care este copilul caută instinctiv tiparele menite să-i facă viaţa mai uşoară, mai plăcută, bucuriile infantile mai

ușor de obținut, dorințele mai ușor de împlinit. Vlăstar de intelectuali, băiețașul adoptă o poză de intelectualitate care, fatalmente, va deveni mai tîrziu natura lui intimă, dar care, deocamdată, nu este decît spectacol pentru adulți, pentru gustul lor prejudiciat de un mit fals: „Iată, de exemplu: singur printre adulți, eram un adult în miniatură și aveam lecturi de adult; sună totuși fals fiindcă, în același timp, rămîneam copil. Nu pretind că eram vinovat; așa era, și pace; nu e mai puțin adevărat că explorările și vînătorile mele făceau parte din Comedia familială, că toți erau încîntați de ele, că eu știam asta: da, știam, în fiecare zi un copil minune răscolea hîrțoagele pe care bunicul lui nu le mai citea. Trăiam deasupra vîrstei mele, așa cum trăiește cineva deasupra mijloacelor pe care le are: cu zel, cu osteneală, costisitor, pentru aparențe".

Începîndu-și viața — „așa cum fără îndoială o voi sfîrși" — în mijlocul cărților, micul Jean-Paul s-a obișnuit să considere, mai reale decît lumea din jur, universurile închise între coperți pline de praf, care se deschid cu scrîșnet sec, emanînd un miros de clei și carton; s-a obișnuit să considere *cuvintele* mai reale decît faptele. Din biblioteca bunicului său, existența acestui copil a început să ia aspectul unui destin. Închipuirea lui, oprimată de imagini livrești, construia febril o traiectorie care-i părea predestinată. Influențat de lectura unei cărți care, în scopuri pedagogice, reconstituia copilăria oamenilor iluștri prin prisma gloriei lor ulterioare, micul Jean-Paul începe să-și considere propria lui copilărie drept un preludiu în care trebuie descifrate semnele ascunse ale unui viitor dinainte stabilit. Odată fixate scopul și destinația, propria lui viață începe să-i apară ghidată de forța secretă a unui destin care se cere împlinit: „Copiii aceștia trăiau în greșeală: credeau că acționează și

vorbesc la întîmplare, și, în realitate, cele mai neînsemnate vorbe pe care le spuneau aveau ca scop să anunțe Destinul lor. Autorul și cu mine ne zîmbeam unul altuia înduioșați pe deasupra capetelor lor; citeam viața acestor oameni fals mediocri așa cum o concepuse Dumnezeu: începînd cu sfîrșitul. Mai întîi, jubilam: erau frații mei, gloria lor va fi a mea. Și, deodată, totul se dădea peste cap: mă regăseam pe partea cealaltă a paginii, *în carte*: copilăria lui Jean-Paul se asemăna cu a lui Jean-Jacques și cu a lui Johann-Sebastian și nimic nu i se întîmpla care să nu fie cît se poate de simptomatic. Numai că de data asta, autorul făcea cu ochiul strănepoților mei. Eu eram văzut de la moarte înspre naștere de către acești copii viitori pe care nu mi-i puteam închipui și cărora nu încetam să le trimit mesaje pentru mine indescifrabile".

Trăind în permanent spectacol familial, ca actor și regizor, acest copil atent la „mitul copilăriei elaborat de cei vîrstnici" își cheltuia în mod firesc forțele sufletești ca să-și realizeze comedia: *„j'avais la larme facile et le coeur dur"*. Sîntem departe de elegia copilăriei pe care Proust a lăsat-o ca model al sensibilității și tandreței infantile. Sartre înfățișează acest copil care a fost el însuși, fără duioșie și fără menajamente, pentru că regăsește în el inautenticitatea unei lumi de care a luptat mai tîrziu, din greu, să se desfacă. Afecțiunea exagerat de indulgentă arătată copilului care reproduce la scara lui, cu inteligență și cruzime, defectele adulților din jur, speculînd asupra unor interese meschine și egoiste, conține întotdeauna ceva suspect și inuman, după principiul enunțat undeva în cuprinsul cărții: „cînd iubești prea mult copiii și animalele, îi iubești împotriva oamenilor".

Luciditatea scriitorului discerne totuși cu exactitate zonele de frăgezime și candoare care coexistă în băiețașul

Jean-Paul, împreună cu micul lui cabotinism. Urechea avertizată distinge în limbajul unui anti-proustian declarat ca Sartre, ecourile lirice ale memoriei involuntare; o invizibilă ceașcă de ceai, din a cărei aromă apare lumea feerică a copilăriei, se află în fiecare din noi. Cinematograful, una din plăcerile vii ale micului Jean-Paul, fascinat de misterioasa lume a umbrelor, pe atunci ca și el în faza copilăriei, a rămas de-a pururi asociat cu mirosul de dezinfectant, specific sălilor de cartier, cu bomboanele pe care le ronțăia, cu lumina voalată a lămpilor, cu acompaniamentul pianului. Un fenomen de memorie involuntară, trezind amintirea clipelor încărcate de emoție copilărească, se produce ori de cîte ori o senzație prezentă se suprapune amprentelor rămase din acea vreme: „cînd mi se oferă o bomboană englezească, cînd o femeie își dă cu lac unghiile, lîngă mine, cînd simt în closetele unui hotel de provincie un anumit miros de dezinfectant, cînd într-un tren de noapte privesc becul violet din tavan, regăsesc în ochi, în nări, pe limbă, luminile și parfumul acelor săli dispărute; acum patru ani, în largul Grotelor Fingal, pe furtună, auzeam cîntînd un pian în vuietul vîntului". Nu s-ar putea spune că ecoul discret al unei melancolii reținute nu răzbate în aceste rînduri. Și nu numai în aceste rînduri. În întregimea ei, cartea este punctul de intersecție a două planuri, suprapuse nu numai în timp ci și în conștiința scriitorului, devenit propriul său personaj. Reconstituirea critică a copilăriei implică și sensibilitatea în numele căreia se face această reconsiderare. Pentru cine citește cartea fără idei preconcepute, sunetul melodios al unui instrument sensibil se face auzit. Silueta estompată a tatălui său mort nu a căpătat în copilărie nici o consistență. („Dar față de acest om, nimeni din familia mea n-a știut să-mi trezească curiozitatea.") Acționînd retrospectiv, melancolia

scriitorului face să răsară din neant făptura acestui ofițer mort tînăr și uitat de toți, cu drama lui intactă pe care nimeni nu și-a dat osteneala s-o înțeleagă: „A iubit, totuși, a vrut să trăiască, s-a văzut murind; ca să fii un om, asta e de ajuns... dacă m-a iubit, dacă m-a luat în brațe, dacă și-a întors către fiul lui ochii senini astăzi putreziți, nimeni nu-și mai aduce aminte: astea sînt zadarnice chinuri de dragoste... Un tată care nu e nici măcar o umbră, nici măcar o privire: am trăit o vreme amîndoi, el și cu mine, pe acest pămînt, asta e tot".

Uneori amintirile scot la suprafață primii emisari care au anunțat copilului credul dezordinea ascunsă a unei lumi, numai aparent cea mai bună dintre lumile posibile. Domnișoara Marie-Louise avea o influență demoralizatoare asupra elevului său. De ce? „Eu credeam — spune Sartre — că salariile sînt proporționale cu meritul și mi se spunea că e conștiincioasă; atunci de ce o plăteau atît de prost? Cînd ai o profesiune, ești demn și mîndru, fericit că muncești: cum ea avea norocul să muncească opt ore pe zi, de ce vorbea despre viața ei ca despre un rău incurabil? Cînd îi reproducem tînguirile ei, bunicul începea să rîdă: era prea urîtă ca să se uite la ea vreun bărbat. Eu nu rîdeam: puteai să te naști condamnat? În acest caz, mă mințiseră: ordinea lumii ascundea intolerabile dezordini." Îndepărtarea profesoarei care-i dădea micului răsfățat al soartei o stare de surdă nemulțumire și incertitudine nu a fost decît un gest firesc. Copilul trebuia crescut în spiritul ordinii și al încrederii în ordinea existentă. Bunicul i-a găsit pe viitor profesori „mai decenți". Atît de decenți, remarcă scriitorul, „încît i-am uitat pe toți". Ceea ce n-a uitat a fost tocmai această primă împunsătură a îndoielii, care mai tîrziu va hrăni revolta morală a intelectualului Sartre. Factorii contrari — ai „ordinii" și „dezordinii" — au acționat astfel asu-

pra copilăriei sale, operînd începutul unei sfîşieri, permanentă în opera ca şi în structura personalităţii sale. Ideea bastardului care-l persecută pe Sartre îşi are originea aici. Aproape toţi eroii săi sînt „bastarzi", sînt alcătuiţi, cum spune Goetz *(Diavolul şi Dumnezeu)* din „două jumătăţi care nu se lipesc", din două lumi care se resping, din elevul domnişoarei Marie-Louise şi din nepotul lui Charles Schweitzer.

Cînd părăseşte epoca în care se petrece acţiunea — ceea ce se întîmplă destul de des, această autobiografie fiind un autoportret în constituire — scriitorul o face mai ales pentru a ne sugera istoria sensibilităţii sale, educate în timp prin expurgarea aluviunilor pe care obişnuinţa unei morale mistificatoare i le inculcase. „Am înţeles mai tîrziu — spune el — că putem cunoaşte totul în legătură cu sentimentele noastre, în afară de forţa adică de sinceritatea lor. Actele, ele însele, nu vor sluji drept etalon decît în cazul cînd s-a dovedit că nu sînt simple gesturi, ceea ce nu e întotdeauna uşor." Această observaţie spune multe despre precauţia cu care scriitorul întîmpină astăzi efuziunile oamenilor şi chiar faptele care nu s-au dovedit încă a nu fi simple gesturi. Copilăria petrecută sub raza inautenticităţii, care vădeşte imensa forţă de invenţie a prejudecăţilor, l-a marcat. Protestul vehement al scriitorului împotriva pozei şi a atitudinilor confecţionate după şabloanele convenienţelor sociale are la bază revolta unei sensibilităţi sacrificate în copilărie pe altarul dubios al unui templu închinat zeului cabotin al gesticulaţiei. În această ordine de idei, ar trebui să remarcăm nu atît că acest copil seamănă cu eroii sartrieni, ci că aceşti eroi seamănă cu Sartre. Efortul lor de a se demistifica este efortul scriitorului însuşi de a regăsi culorile reale ale lumii, ingenuitatea gîndirii şi a simţirii omeneşti. Acest omuleţ inteligent şi inventiv, tra-

tat cu luciditate rece de scriitor, este tocmai prototipul copilului care se afundă în labirintul repudiat cu vehemenţă de Joyce *(Dedalus)*, labirintul prejudecăţilor sociale, familiale, religioase, naţionaliste etc. Zugrăvindu-ne amploarea labirintului în care s-a împotmolit copilăria lui, Sartre ne face să măsurăm cu o măsură mai sigură efortul acestui nou Dedalus, pentru a ieşi la lumină. Faptul polarizează teme şi idei familiare întregii opere literare a scriitorului. Acum cînd Sartre abordează în mod deschis genul literaturii autobiografice, sesizăm cu mai multă uşurinţă caracterul de subtilă confesiune personală a pieselor şi romanelor sale. În destinul eroilor săi se amestecă întotdeauna ceva din istoria propriei sale conştiinţe, din conflictele scriitorului cu lumea din jur şi cu el însuşi, din reacţiile intelectualului superior care întreţine un raport specific cu universul şi chiar din izbucnirile temperamentale ale omului impulsiv, contradictoriu, stăpînit de pasiuni lucide şi orientat în acţiunile sale de dialectica lor creatoare. („Mi s-a spus, acum cîţiva ani, că personajele pieselor mele se hotărăsc în mod brusc şi în cursul unei crize, că ajunge o clipă, de pildă, pentru ca Oreste din *Muştele* să se convertească. Fireşte : din cauză că le fac după chipul meu ; nu aşa cum sînt, fără îndoială, ci aşa cum am vrut să fiu.") Scriitorul însuşi expune fazele prin care a trecut aventura existenţei sale, în căutarea unei personalităţi proprii, reconstituind mişcarea progresivă a spiritului către un viitor mereu convertit în trecut, dar avid, ca o pompă aspiratoare care trage mereu după sine fluidul vieţii noastre. Fiecare carte reprezintă o etapă ; fiecare etapă reprezintă de fapt o treaptă. Viaţa este un drum ascendent, trebuie să fie în orice caz iluzia unei ascensiuni : „Cea mai bună carte a mea e aceea la care lucrez ; îndată după ea vine ultima publicată, dar, pe nesimţite mă pregătesc să nu

mai țin mult timp la ea. Socotind-o astăzi proastă, criticii mă vor mîhni poate, dar după șase luni nu voi fi departe de a le împărtăși părerea. Cu o condiție totuși: oricît de precară și de neavenită ar considera ei acea lucrare, vreau totuși s-o pună mai presus de tot ceea ce am făcut înaintea ei; consimt ca tot lotul să fie depreciat în întregime dar să se mențină ierarhia cronologică, singura care-mi lasă șansa de a face mai bine mîine, poimîine și mai bine, și de a sfîrși cu o capodoperă". Iluzia unui progres permanent este poate singura pe care Sartre, în fervoarea autenticității, o admite și o întreține conștient, recunoscînd în ea tocmai substanța din care este alcătuită făptura de vis și speranță a omului. El a fost, printr-o inconștientă dedublare, nu numai analistul necruțător al lui Roquentin, ci și Roquentin însuși, intelectualul sofisticat din romanul *La Nausée (Greața,* 1938); tot el a fost Oedip, eroul justițiar care s-a răzvrătit împotriva Destinului, ca și împotriva maniilor de burlac spiritual ale lui Roquentin, depășind viziunea lui egocentristă în sensul unei lupte solitare pentru un interes obștesc. (Piesa *Les Mouches — Muștele,* 1942); cuplul de intelectuali Hugo-Hoederer (din piesa *Les mains sales — Mîinile murdare,* 1948) va duce mai departe sarcina lui Oedip, luînd fiecare asupra lui cîte o latură a personalității scriitorului veșnic dinamizat de conflicte interioare și descoperind ideea angajamentului în slujba cauzei comune și în spiritul luptei comune. Goetz din piesa *Le Diable et le bon Dieu (Diavolul și Dumnezeu,* 1951) va relua dilema nerezolvată de noul Roquentin, Mathieu Delarue (ciclul *Les chemins de la liberté — Căile libertății,* 1945—1948) pentru a se angaja în lupta împotriva violenței nedrepte. Scriitorul și-a creat opera depășind și adăugînd. Construcția acestei opere reflectă însuși progresul biografiei spirituale a autorului ei.

În mod cu totul firesc, cartea îmbină povestea unei copilării cu reflecțiile scriitorului asupra neîntreruptei călătorii care este istoria lui însuși și ale cărei începuturi le descrie și le înscrie pe orbita personalității sale. Aici, în *Les Mots*, aflăm sursa principalelor coordonate din viața și opera scriitorului, evoluția unui proces de mistificare a conștiinței și eroismului autodemistificării, confuzia tipică pe care o comite intelectualul contopind viața și universul livresc, realitatea și arta, faptele și cuvintele, într-o halucinantă și superbă imagine în care adevărul se îmbrățișează cu iluzia ; aici aflăm sursa atitudinii intelectualiste a lui Sartre față de lume și față de societate, tentația, pe care gîndirea sa teoretică o suportă necontenit, de a acorda conștiinței rolul activ și transformator al vieții ; aici, în contactul special pe care acest copil îl ia cu realitatea, descoperim cum s-a născut în opera sa ceea ce Marx numea „critica filozofică" a lumii, spre deosebire de critica revoluționară. Contactul inițial cu lumea, care a fost un contact livresc, s-a constituit într-un impuls primordial greu de contracarat, deși permanent resimțit de Sartre însuși ca nesatisfăcător. Foamea de concret a eroilor săi, nostalgia după *faptă*, dorința de a umple „vidul inimii mele", „absența superbă" a sufletului s-a născut ca o reacție împotriva presiunii universurilor imaginare, care au împins pe un plan secundar în închipuirea exaltată a copilului, lumea reală și mirosul tare, de sudoare, al acțiunii. Eroii lui Sartre suferă fascinația *actului* tocmai pentru că au fost, ca și acest copil al cărților, îndepărtați de la *fapte*.

Am putea spune că în final povestirea autobiografică *Les Mots* capătă un caracter și mai accentuat decît în rest, de autoportret, punînd în valoare trăsături dobîndite în copilărie și dezvoltate mai tîrziu sau, dimpotrivă, infirmate, contrariate, incriminate în cursul unei vieți

care ne apare ca o perpetuă operă de construire şi reconstruire a personalităţii proprii.

Crescut între două credinţe, cea catolică şi cea protestantă, micul Jean-Paul s-a deprins să nu creadă în nimic. Lipsa unei divinităţi călăuzitoare în viaţa lui a fost suplinită de chemarea secretă pe care nepoţelul profesorului Charles Schweitzer, frecventînd biblioteca bunicului, a resimţit-o ca pe o chemare a destinului. Voind să scape de insuportabila idee a inutilităţii care pîndeşte orice fiinţă raţională, în atmosfera austeră din casa bunicilor îşi pregătea „cea mai iremediabilă singurătate burgheză: cea a creatorului". Absenţa tatălui, explică Sartre adept al psihanalizei, i-a accentuat sentimentul inutilităţii propriei sale apariţii în lume. Tatăl reprezintă întotdeauna în ochii copilului principiul care susţine universul şi care transmite moştenitorului menirea şi justificarea existenţei sale. Copilul acţionează, ordonă, trăieşte şi se comportă în numele şi după exemplul tatălui. Lipsa acestui principiu organizator i-a sporit în copilărie dificultatea de a se accepta, de a se împăca cu sine însuşi. Trebuind să-şi găsească singur justificarea, copilul a făcut din preferinţa pentru cărţi şi din imaginaţia lui activă scopul, misiunea existenţei sale, într-un cuvînt destinul pe care îl avea de împlinit. Viaţa lui s-a organizat şi s-a realizat în jurul acestei coloane vertebrale; scriitorul notoriu îşi încheie însă volumul de faţă cu constatarea unei dezolări: chemarea destinului a fost o iluzie, „o lungă, amară şi dulce nebunie", din care, în preajma vîrstei de cincizeci de ani, deţinătorul unui mandat inexistent a început să se trezească. Din visul îndelung, din amăgitoarea chemare n-a rămas decît o „obişnuinţă" şi o „meserie" *(nulla dies sine linea)*. Obişnuinţa şi meseria l-au dus pe Sartre în faţa laurilor neacceptaţi ai Premiului Nobel. Succesul

social, reuşita nu pot face, în sinea lui, uitată ideea unui inevitabil eşec, care este însăşi existenţa noastră. „Salvarea" omului prin creaţia artistică i se pare astăzi, după o îndelungată activitate, iluzorie. Abia aici autobiograful s-a conformat unor teze prestabilite, evocînd un funciar eşec metafizic al condiţiei noastre umane. Existenţa, conform doctrinei sale filozofice, este gratuită, salvarea din gratuitatea ei primară, imposibilă. Această teză pesimistă şi derutantă a filozofiei existenţialiste tulbură limpezimea melancolică a omului Sartre care iubeşte prea mult viaţa ca să nu regrete pe drept cuvînt tinereţea, elanurile şi vitalitatea ei. De îndată ce „imposibila salvare" a fost expediată la „depozitul de vechituri" conform acestei teze — din fericire contrazisă de atitudinea de scriitor angajat a lui Sartre ca şi de atitudinea sa politică militantă, închinată cauzelor drepte — ce mai rămîne ? Scriitorul rezumă într-o formulă modestă în aparenţă, orgolioasă în conţinutul ei, acest „rest" : *„Tout un homme, fait de tous les hommes et qui les vaut tous et que vaut n'importe qui"*. Adică într-o precară versiune românească : „Un om alcătuit din oamenii toţi, care face cît ei toţi, precum oricine face cît el". Este o formulă tipică existenţialismului, care aspiră la identificarea individului cu *Omul* şi a esenţei umane cu individualitatea, neglijînd natura socială a acestei esenţe şi relaţionarea omului ca fiinţă eminamente socială. Filozoful şi-a pus astfel amprenta ; scriitorul şi omul au luat din ea modestia şi generozitatea, convingerea că nu există o „elită" a destinului omenesc şi că omul „cu mîinile şi cu buzunarele goale" este chemat să-şi făurească într-o luptă permanentă cu forţe adverse şi, uneori, cu el însuşi, viaţa, justificarea, meseria, bucuria şi propria lui conştiinţă.

Georgeta Horodincă

Doamnei Z.

I • Cititul

În Alsacia, prin 1850, un învățător împovărat de copii consimți să se facă băcan. Dar această răspopire cerea o compensare: dacă el renunța să formeze spirite, unul dintre copii avea să formeze suflete; trebuia să existe un pastor în familie și ăsta avea să fie Charles. Charles se dădu în lături însă, preferînd să bată drumurile pe urmele unei călărețe de circ. I-au întors portretul cu fața la perete și au interzis să i se pronunțe numele. Cui îi venea rîndul? Auguste s-a grăbit să imite sacrificiul patern: s-a apucat de negustorie și i-a mers bine. Rămînea Louis, care n-avea nici o înclinație deosebită: tatăl a pus mîna pe băiatul acesta liniștit și l-a făcut pastor fără multă vorbă. Mai tîrziu, Louis a împins ascultarea pînă la a zămisli la rîndul lui un pastor, Albert Schweitzer, a cărui carieră este cunoscută. Charles însă nu-și găsise călăreața; frumosul gest al tatălui îl însemnase: păstră toată viața gustul sublimului, cheltuindu-și zelul ca să combine împrejurări mari din evenimente mici. După cum se vede, n-avea de gînd să se sustragă vocației familiei: dorea să se dedice unei forme atenuate de apostolat, unui sacerdoțiu care să-i permită frecventarea călărețelor de circ. Profesoratul era cel mai potrivit: Charles își alese să predea germana. Susținu teza asupra lui Hans Sachs, optă pentru

metoda directă, afirmînd mai tîrziu că el o descoperise, publică în colaborare cu M. Simonnot un *Deutsches Lesebuch* apreciat, făcu o carieră rapidă : Mâcon, Lyon, Paris. La Paris, cu ocazia distribuirii premiilor, ţinu un discurs căruia i se făcu cinstea să fie tipărit : „Domnule ministru, doamnelor, domnilor, dragii mei copii, n-o să ghiciţi niciodată despre ce-o să vă vorbesc azi ! Despre muzică !" Era neîntrecut în versuri ocazionale. La reuniuni de familie avea obiceiul să spună : „Louis este cel mai credincios, Auguste cel mai bogat ; eu însă sînt cel mai inteligent". Fraţii rîdeau, cumnatele strîngeau din buze. La Mâcon, Charles Schweitzer se căsătorise cu Louise Guillemin, fata unui jurist catolic. O scîrbise voiajul de nuntă ; Charles o răpise înainte de a se sfîrşi masa şi o urcase la repezeală într-un tren. La şaptezeci de ani, Louise mai vorbea încă despre salata de praz care li se servise la bufetul unei gări. „El lua partea albă, iar mie îmi lăsa frunzele." Petrecuseră cincisprezece zile în Alsacia, fără să se ridice de la masă ; fraţii îşi povesteau în grai dialectal glume scatologice ; din cînd în cînd, pastorul se întorcea spre Louise şi i le traducea din milă creştinească. Nu peste multă vreme însă Louise îşi scoase nişte certificate de complezenţă care o scăpară de relaţiile conjugale şi îi dădură dreptul de a avea cameră separată : vorbea mereu de migrenele sale, îşi luase obiceiul de a sta în pat, şi începu să urască zgomotul, pasiunea, entuziasmele, toată viaţa clocotitoare, aspră şi teatrală a Schweitzerilor. Femeia asta vioaie şi malițioasă

dar rece, gîndea drept şi prost fiindcă bărbatul ei gîndea bine şi strîmb ; fiindcă el era mincinos şi credul, ea se îndoia de orice : „Ei pretind că pămîntul se învîrteşte ; dar de fapt ce ştiu ei ?" Înconjurată de oameni virtuoşi care pozau, Louise începuse să urască poza şi virtutea. Această realistă atît de rafinată, rătăcită într-o familie de oameni grosolani cu minţi sănătoase, ajunse voltaireană din sfidare, fără să-l fi citit pe Voltaire. Mititică şi plinuţă, cinică şi hazlie, deveni negaţia întruchipată ; printr-o ridicare a sprîncenelor, printr-un zîmbet abia schiţat, făcea praf orice poză, aşa, pentru ea însăşi, fără ca cineva să bage de seamă. Orgoliul ei destructiv şi egoismul pornit din refuz o măcinară. Nu vedea pe nimeni, fiind prea mîndră ca să alerge după primul loc, prea vanitoasă ca să se mulţumească cu al doilea. „Trebuie să ştii cum să te laşi dorită" zicea ea. Fu mult dorită, apoi din ce în ce mai puţin şi, nemaifiind văzută, sfîrşi prin a fi uitată. Ajunse să stea tot timpul în fotoliu sau în pat. Naturalişti şi puritani — acest amestec de virtuţi este mai puţin rar decît credem — Schweitzerilor le plăceau cuvintele pe şleau care, înjosind foarte creştineşte trupul, dovedeau în acelaşi timp o largă acceptare a funcţiilor naturale ; Louisei îi plăceau cuvintele cu perdea. Citea multe romane deocheate, preţuindu-le mai puţin intriga şi mai mult voalurile transparente care le învăluiau : „E îndrăzneţ, e bine scris, spunea ea cu un aer delicat. Treceţi uşor, muritori, nu insistaţi !" Această femeie de zăpadă fu cît pe ce să moară de rîs citind *La fille de feu* a lui Adolphe Belot. Îi plăcea să povestească în-

tîmplări petrecute în noaptea nunţii, care se sfîrşeau totdeauna rău : fie că, în graba lui brutală, bărbatul frîngea gîtul soţiei de marginea patului, fie că tînăra soţie era găsită dimineaţa cocoţată pe şifonier, goală şi înnebunită. Louise trăia în penumbră ; cînd Charles intra la ea, ridica jaluzelele, aprindea toate lămpile, iar ea gemea, ducîndu-şi mîinile la ochi : „Charles ! Mă orbeşti !" Dar rezistenţa ei nu depăşea limitele unei opoziţii constituţionale : Charles îi trezea teamă, o cumplită enervare, uneori chiar prietenie, cu condiţia să nu se atingă de ea. Îi ceda însă în toate de îndată ce el începea să ţipe. I-a făcut Louisei patru copii prin surprindere : o fată care a murit la vîrstă fragedă, doi băieţi şi o altă fată. Din indiferenţă sau din respect, soţul îi dăduse voie să-i crească în religia catolică. Necredincioasă, Louise i-a făcut credincioşi din scîrbă faţă de protestantism. Cei doi băieţi ţinură parte mamei lor care îi îndepărtă încetul cu încetul de acest tată voluminos ; Charles nici măcar nu băgă de seamă. Cel mai mare, Georges, intră la politehnică ; al doilea, Emile, ajunse profesor de germană. Persoana lui mă intrigă : ştiu că a rămas holtei, dar că-l imita pe taică-său în totul, deşi nu-l iubea. Pînă la urmă, tatăl şi fiul se certară ; avură loc apoi împăcări de neuitat. Emile ducea o viaţă ascunsă ; îşi adora mama şi, pînă în ultimele clipe, păstră obiceiul de a-i face pe neaşteptate vizite în ascuns ; o săruta, o mîngîia, apoi începea să vorbească de tată-său, la început ironic apoi mînios, ajungînd să trîntească uşa cînd se despărţea de ea. Cred că Louise îl iubea,

dar îi era frică de el: cei doi bărbați aspri și dificili o oboseau, astfel că-l prefera pe Georges, care nu era niciodată prezent. Emile muri în 1927, nebun de singurătate: sub pernă i-au găsit un revolver, iar în cufere o sută de perechi de ciorapi găuriți și douăzeci de perechi de pantofi scîlciați.

Anne-Marie, fata cea mai mică, își petrecu copilăria pe un scaun. Au învățat-o să se plictisească, să stea dreaptă și să coasă. Avea talente: au crezut că e distins să le lase în paragină; avea strălucire: au avut grijă să-i ascundă acest lucru. Burghezi modești și mîndri, Schweitzerii considerau frumusețea fie mai presus, fie mai prejos de starea lor; n-o admiteau decît marchizelor sau curvelor. Louise avea cel mai sterp orgoliu: temîndu-se să nu se amăgească ea însăși, nega copiilor ei, bărbatului, ei însăși, calitățile cele mai evidente; Charles nu știa să recunoască frumusețea la alții: o confunda cu sănătatea; de la boala soției sale se consola cu femei idealiste, robuste, mustăcioase, rumene și sănătoase. După cincizeci de ani, răsfoind un album de familie, Anne-Marie descoperi că fusese frumoasă.

Aproape în același timp cînd avusese loc întîlnirea dintre Charles Schweitzer și Louise Guillemin, un medic de țară se căsători cu fata unui bogat proprietar din Périgord și se instală împreună cu ea în trista stradă mare din Thiviers, în fața farmaciei. A doua zi după nuntă se află că socrul n-avea lețcaie. Indignat, doctorul Sartre nu vorbi cu nevastă-sa patruzeci de ani; la masă îi făcea doar semne, iar ea îl numi pînă

la urmă „chiriaşul meu". Totuşi, împărţea patul cu ea, şi din cînd în cînd o lăsa însărcinată fără să-i spună vreun cuvînt: ea i-a dăruit doi băieţi şi o fată; aceşti copii ai tăcerii se numiră Jean-Baptiste, Joseph şi Hélène. Hélène se mărită tîrziu cu un ofiţer de cavalerie care înnebuni; Joseph îşi făcu armata la zuavi şi se întoarse curînd la părinţi. N-avea meserie: între mutismul unuia şi văicărelile celuilalt, deveni bîlbîit şi-şi petrecu viaţa luptîndu-se cu cuvintele. Jean-Baptiste vru să facă şcoala navală ca să vadă marea. În 1904, la Cherbourg, în calitate de ofiţer de marină şi ros de frigurile din Cochinchina, o cunoscu pe Anne-Marie Schweitzer, puse mîna pe această lungană neglijată, se căsători cu ea, îi făcu la repezeală un copil, pe mine, şi încercă să-şi găsească refugiul în moarte.

Nu e uşor să mori: febra intestinală nu se grăbea, aşa că avu perioade cînd se simţi mai bine. Anne-Marie îl îngrijea cu devotament, dar fără să ducă indecenţa pînă la a-l iubi. Louise o prevenise împotriva vieţii conjugale: după nunta de sînge, urma un şir nesfîrşit de sacrificii, întrerupte de trivialităţi nocturne. După exemplul mamei ei, mama mea preferă datoria, plăcerii. Nu-l cunoscuse prea mult pe tata, nici înainte nici după căsătorie şi probabil că uneori se întreba cum de alesese străinul acela să moară în braţele ei. Pe bolnav l-au dus la o fermă, la cîteva leghe de Thiviers; tatăl lui venea să-l viziteze în fiecare zi, într-o gabrioletă. Nopţile de veghe şi grijile au epuizat-o pe Anne-Marie, laptele i-a secat, m-a dat la o

doică din apropiere și mă străduiam și eu să mor : de enterită și poate de ciudă. La douăzeci de ani, lipsită de experiență și de sfaturi, mama era sfîșiată între doi muribunzi necunoscuți ; căsătoria ei de conveniență se adeverea în boală și doliu. În schimb, eu profitam de pe urma situației : în vremea aceea mamele alăptau singure și timp îndelungat : fără șansa acestei duble agonii aș fi fost expus necazurilor unui înțărcat tîrziu. Bolnav, înțărcat de nevoie la nouă luni, frigurile și abrutizarea în care mă găseam m-au împiedicat să simt ultima tăietură de foarfece care retează legăturile dintre mamă și copil ; m-am cufundat într-o lume tulbure, bîntuită de halucinații simple și de idoli grosolani. O dată cu moartea tatălui meu, Anne-Marie și cu mine ne-am trezit dintr-un coșmar comun : m-am însănătoșit. Dar eram victimele unei neînțelegeri : ea regăsea cu dragoste fiul pe care de fapt nu-l părăsise niciodată ; eu îmi veneam în fire pe genunchii unei străine.

Fără bani și fără meserie, Anne-Marie hotărî să se întoarcă la părinții ei. Dar moartea insolentă a tatălui meu îi supărase pe Schweitzeri : semăna prea mult cu o repudiere. Fiindcă nu știuse nici s-o prevadă nici s-o prevină, mama fu găsită vinovată : se căsătorise în mod nesăbuit cu un bărbat care nu-și împlinise rostul. Toți avură o purtare desăvîrșită față de Ariana cea înaltă care se întorcea la Meudon, cu un copil în brațe : bunicul, care ceruse să iasă la pensie, își reluă activitatea fără un cuvînt de reproș ; chiar și bunică-mea gustă triumful cu discreție. Dar Anne-Marie, înghețată de recu-

noştinţă, simţea îndărătul bunelor purtări dezaprobarea : familiile, fireşte, preferă văduvele fetelor devenite mame, dar nu cu mult. Ca să dobîndească iertare, munci fără să se cruţe, ţinu casa părinţilor ei, la Meudon ; apoi la Paris, fu guvernantă, infirmieră, majordom, doamnă de companie, servitoare, dar nu reuşi să înlăture enervarea mută a mamei sale. Pe Louise o plictisea să se ocupe de meniu în fiecare dimineaţă şi să facă socotelile în fiecare seară, dar suporta şi mai greu să le facă altcineva în locul ei ; accepta să fie scutită de unele obligaţii, dar se enerva că-şi pierdea prerogativele. Îmbătrînind şi devenind cinică, Louise păstrase doar o singură iluzie : se credea de neînlocuit. Iluzia se risipi. Louise începu să fie geloasă pe fiică-sa. Dacă biata Anne-Marie ar fi stat cu mîinile încrucişate ar fi fost acuzată că e o povară ; fiindcă era activă, o bănuiau că vrea să devină stăpîna casei. Ca să evite prima primejdie, avu nevoie de întregul ei curaj, ca s-o evite pe a doua, de toată umilinţa. Nu fu nevoie de prea mult timp ca tînăra văduvă să redevină minoră : o fecioară pătată. Nu i se refuzau bani de buzunar : uitau să-i dea ; îşi folosi garderoba pînă ajunse zdrenţe, fără ca bunicul să se gîndească să i-o înnoiască. Abia i se îngăduia să iasă singură. Atunci cînd prietenele ei de altădată, cele mai multe dintre ele măritate, o invitau la masă, ea trebuia să ceară voie cu mult timp înainte şi să făgăduiască că o vor aduce înainte de ora zece. La mijlocul mesei, stăpînul casei se ridica ca s-o conducă cu trăsura. În acest timp, îmbrăcat în cămaşă de noapte, bunicul măsura în lung şi-n

lat dormitorul, cu ceasul în mînă. Cînd se făcea zece fix începea să tune și să fulgere. Invitațiile deveniră din ce în ce mai rare iar mamei ajunse să i se facă lehamite de aceste plăceri care o costau atît de scump.

Moartea lui Jean-Baptiste fu marele eveniment al vieții mele : pe mama o lăsă tot încătușată, iar mie îmi aduse libertatea.

Nu există tată bun, asta e regulă ; nu trebuie învinuiți bărbații, ci instituția paternității care e putredă. Să faci copii e foarte bine; să *ai* însă copii : ce nedreptate ! Dacă ar fi trăit, tatăl meu s-ar fi culcat peste mine în toată lungimea lui și m-ar fi strivit. Din fericire, a murit tînăr ; în mijlocul Eneilor care-și duc în spate Ancisii, eu trec de pe un mal pe altul, singur și disprețuind acești zămislitori invizibili călărindu-și copiii toată viața ; am lăsat în urma mea un mort tînăr care n-a avut timp să-mi fie tată și care ar putea să fie astăzi fiul meu. A fost oare asta un rău sau un bine ? Nu știu ; dar subscriu cu dragă inimă la verdictul unui celebru psihanalist : nu am supra-eu.

Nu e totul să mori : trebuie să mori la timp. Dacă tatăl meu ar fi murit mai tîrziu, m-aș fi simțit vinovat ; un orfan conștient se acuză : supărați de prezența lui, părinții s-au retras în apartamentele lor din ceruri. Eu eram încîntat : situația mea tristă impunea respect, era la baza importanței mele ; socoteam doliul una din virtuțile mele. Tată-meu avusese eleganța de a muri luînd toată vina asupră-și : bunica repeta că astfel se sustrăsese obligațiilor ; mîndru, pe

drept cuvînt, de longevitatea Schweitzerilor, bunicul nu admitea să dispară cineva la treizeci de ani ; în lumina acestei morţi suspecte începu a se îndoi că ginere-său existase vreodată şi sfîrşi prin a-l uita. Eu n-am avut nevoie nici măcar să-l uit : ştergînd-o englezeşte, Jean-Baptiste îmi refuzase plăcerea de a-l cunoaşte. Şi astăzi încă sînt uimit cît de puţin ştiu despre el. A iubit, totuşi, a vrut să trăiască, s-a văzut murind ; ca să fii un om, asta e de ajuns. Dar faţă de acest om, nimeni din familia mea n-a ştiut să-mi trezească curiozitatea. Mulţi ani de-a rîndul am putut vedea deasupra patului meu portretul unui mic ofiţer cu ochi nevinovaţi, cu capul rotund şi pleşuv, cu mustăţi mari : cînd mama s-a măritat din nou, portretul a dispărut. Mai tîrziu am moştenit cărţile lui : o lucrare a lui Le Dantec asupra viitorului ştiinţei, o alta de Weber intitulată *Spre pozitivism prin idealismul absolut*. Nu făcea lecturi prea ortodoxe, de altfel ca toţi contemporanii lui. Pe margini am descoperit însemnări indescifrabile, semne moarte ale unei mici lumini care fusese vie şi pîlpîise în vremea naşterii mele. Am vîndut cărţile : eram atît de puţin legat de acest mort. Îl cunosc din auzite ca pe Masca de Fier sau pe Cavalerul de Eon [1], iar ceea ce ştiu despre el nu are nici o legătură cu mine : dacă m-a iubit, dacă m-a luat în braţe, dacă şi-a întors spre fiul lui ochii săi limpezi, astăzi putreziţi, nimeni nu-şi mai aminteşte

[1] Charles de Beaumont Chevalier d'Eon, ofiţer şi agent diplomatic (1728—1810), care acţiona travestit în femeie, ceea ce a stîrnit curiozitatea contemporanilor săi.

acum : sînt chinuri de dragoste zadarnice. Un tată care nu e nici măcar o umbră, nici măcar o privire : o vreme, am călcat amîndoi pe același pămînt, asta e tot. M-au făcut să înțeleg că mai degrabă decît fiul unui mort sînt un copil al miracolului. De aici provine, fără îndoială, ușurința mea de necrezut. Nu sînt șef și nici nu aspir să devin. A comanda sau a asculta e tot una. Cel mai autoritar comandă în numele altuia, a unui parazit sacru — tatăl său — transmite violențele abstracte pe care le-a suferit. În viața mea n-am dat ordine fără să rîd, fără să fac pe alții să rîdă ; din cauză că nu sînt ros de cancerul puterii : nu m-au învățat să ascult.

Pe cine să ascult ? Mi se arată o tînără gigantă, mi se spune că e mama. În ceea ce mă privește, aș lua-o mai degrabă drept o soră mai mare. Îmi dau seama că această fecioară cu domiciliu supravegheat, supusă tuturor, există pe lume numai ca să servească. O iubesc : dar cum aș putea s-o respect dacă nimeni n-o respectă ? În casa noastră existau trei camere : a bunicului, a bunicii și a „copiilor". „Copiii" sîntem noi : la fel de minori și la fel de întreținuți. Dar toate atențiile sînt pentru mine. În camera *mea,* s-a adus un pat de fată. Fata doarme singură și se trezește castă ; eu dorm încă pe cînd ea se duce să se spele în baie ; se întoarce complet îmbrăcată : cum aș fi putut să mă nasc din ea ? Ea îmi povestește necazurile ei, iar eu o ascult plin de compătimire : mai tîrziu am să mă însor cu ea ca s-o ocrotesc. I-am promis : voi întinde mîna asupra ei, voi pune tînăra mea importanță în slujba ei. Își poate închipui cineva că o as-

cult ? Am bunătatea să cedez în fața rugăminților ei. De altfel, nu-mi dă niciodată ordine : îmi schițează în cuvinte ușoare un viitor pe care mă laudă că-l înfăptuiesc : „Puiul meu drag o să fie atît de drăguț, atît de cuminte și o să mă lase să-i pun picături în nas". Eu mă las prins în capcana acestor prorociri gingașe.

Rămînea patriarhul : semăna atît de mult cu Dumnezeu-tatăl, încît era luat adesea drept acesta. Într-o zi intră într-o biserică prin sacristie : preotul amenința pe cei nepăsători cu fulgerele cerești. „Dumnezeu e aici ! Vă vede !" Deodată, credincioșii descoperiră sub amvon un bătrîn mare și bărbos care-i privea : o rupseră la fugă. În alte ocazii bunicul spunea că se aruncaseră în genunchi la picioarele lui. Prinse gustul aparițiilor. În septembrie 1914 se produse într-un cinematograf din Arcachon : noi eram la balcon, mama și cu mine, cînd el ceru să se facă lumină ; alți domni făceau pe îngerii în jurul lui și strigau : „Victorie ! Victorie !" Dumnezeu se urcă pe scenă și citi comunicatul de la Marna. Pe vremea cînd barba lui era neagră, fusese Iehova și bănuiesc că Emil murise din cauza lui, indirect. Acest Dumnezeu al mîniei se hrănea cu sîngele copiilor lui. Eu apărusem însă spre capătul vieții sale, barba i se înălbise, tutunul o îngălbenise, iar paternitatea nu-l mai amuza. Totuși, dacă ar fi fost tatăl meu, cred că nu s-ar fi putut abține să nu mă înrobească : din obișnuință. Norocul meu a fost că aparțineam unui mort : un mort vărsase cele cîteva picături de spermă care reprezintă prețul obișnuit al unui copil ; eram o făptură a soarelui,

bunicul meu putea să se bucure de mine fără să-i aparțin : am fost „minunea“ lui fiindcă dorea să-și sfîrșească zilele în chip de bătrîn care se minunează ; hotărî deci să mă socotească o favoare specială a sorții, un fel de dar gratuit și oricînd revocabil ; ce-ar fi putut pretinde de la mine ? Simpla mea prezență îl copleșea de fericire. Era Dumnezeul Dragostei, purtînd barba Tatălui și Inima-Sfîntă a Fiului ; își punea mîinile pe capul meu, simțeam în creștet căldura palmei lui, mă numea micuțul lui cu un glas tremurînd de afecțiune, ochii lui reci se împăienjeneau de lacrimi. Toată lumea exclama : „Ștrengarul ăsta l-a scos din minți !“ Era evident că mă adora. Mă și iubea oare ? Într-o pasiune atît de publică mi-e greu să fac deosebirea dintre sinceritate și prefăcătorie : nu cred că a dat dovadă de prea multă afecțiune față de ceilalți nepoți ai lui, e drept că nu-i vedea aproape niciodată și că ei nu aveau nevoie de el. Eu, însă, depindeam de el în totul, iar el adora în mine generozitatea lui.

Adevărul e că exagera puțin nota sublimului : era un om al secolului al XIX-lea care se considera ca atîția alții, ca Victor Hugo însuși, drept Victor Hugo. Îl consider pe acest bărbat frumos cu barba revărsată ca un fluviu, care se afla totdeauna între două lovituri de teatru, precum un alcoolic între două beții, drept victima a două tehnici de curînd descoperite : arta fotografică și arta de a fi bunic [1]. Avea noro-

[1] *L'art d'être grand père,* titlul unuia din volumele de poezii ale lui Victor Hugo.

cul și nenorocirea să fie fotogenic ; casa era plină de fotografiile lui : cum nu se folosea pe vremea aceea instantaneul, căpătase gustul pozei și al tablourilor vivante ; găsea în orice un pretext ca să-și încremenească gestul, să se oprească într-o atitudine frumoasă, să rămînă nemișcat : îi plăceau la nebunie aceste scurte clipe de veșnicie în care devenea propria lui statuie. Nu mi-au rămas în minte despre el — din cauza gustului lui pentru tablouri vivante — decît imagini înțepenite ca în lanterna magică : un decor de pădurice ; eu sînt așezat pe un trunchi de copac, am cinci ani : Charles Schweitzer are o pălărie de panama, un costum de stofă crem cu dungi negre, o vestă de pichet alb, tăiată de lanțul ceasului ; ochelarii *pince-nez* îi atîrnă la capătul unui șnur : stă aplecat spre mine, ridică un deget cu un inel de aur, vorbește. Totul e întunecos, totul e umed în afară de barba lui solară : își poartă aureola în jurul bărbiei. Nu știu ce zice : prea absorbit să-l ascult, nu-l înțelegeam. Presupun că acest vechi republican din vremea Imperiului mă învăța care sînt îndatoririle mele civice și-mi povestea istoria burgheză ; existaseră regi, împărați, fuseseră foarte răi ; dar fuseseră alungați și totul mergea cît se poate de bine. Seara, cînd ne duceam să-l așteptăm în drum, îl recunoșteam imediat în mulțimea călătorilor care ieșeau din funicular, după statura lui înaltă, după felul cum pășea, ca un maestru de menuet. Cînd ne vedea oricît de departe am fi fost, „poza", ca și cum ar fi ascultat indicațiile unui fotograf invizibil : barba în vînt, corpul drept, picioarele rășchi-

rate, pieptul scos în afară, brațele larg deschise. La acest semnal, eu încremeneam, mă aplecam înainte, eram alergătorul care-și ia avînt, păsărica ce va ieși din aparat, rămîneam cîteva clipe față în față, un frumos grup de porțelan de Saxa, apoi porneam în fugă, încărcat de fructe și flori, de fericirea bunicului, pînă ce mă loveam de genunchii lui, prefăcîndu-mă că mi se taie răsuflarea ; el mă ridica de jos, înălțîndu-mă sus de tot, în mîini, apoi mă cobora strîngîndu-mă la piept și murmurînd : „Comoara mea !" Era a doua figură, foarte gustată de trecători. Jucam o vastă comedie alcătuită dintr-o sută de scheciuri diferite[1] : flirtul, neînțelegerile risipite în grabă, tachinările blînde, certurile în glumă, ciuda îndrăgostiților, tăinuirile pline de tandrețe, pasiunea ; născoceam tot felul de piedici în calea dragostei noastre ca să avem bucuria de a le înlătura : eram poruncitor uneori, dar toanele nu puteau ascunde sensibilitatea mea gingașă ; el avea vanitatea sublimă și nevinovată care le șade bine bunicilor, orbirea, slăbiciunile vinovate pe care le recomandă Hugo. Dacă aș fi fost pedepsit să mănînc pîine goală, mi-ar fi adus dulceață[2] ; dar cele două femei terorizate nu îndrăzneau să mă pedepsească. De altfel, eram un copil cuminte : găseam că rolul pe care-l jucam mă prindea atît de bine, încît nu voiam să ies din el. De fapt, dispariția timpurie

[1] Aluzie la versul lui La Fontaine : *„Une ample comédie aux cent actes divers..."*
[2] Aluzie la o poezie a lui Victor Hugo din volumul amintit.

a tatălui meu îmi dăruise un *Oedip* foarte incomplet ; nu aveam supra-eu, de acord, dar nici agresivitate. Mama era a mea, nimeni nu contesta această liniştită posesiune : nu cunoşteam violenţa şi ura, şi m-au cruţat de ucenicia grea a geloziei ; fiindcă nu m-am izbit de ea, n-am cunoscut la început realitatea decît prin inconsistenţa ei surîzătoare. Împotriva cui, împotriva a ce m-aş fi revoltat : niciodată capriciul cuiva n-a avut pretenţia să devină lege pentru mine.

Îi lăsam cu drăgălăşenie să mă încalţe, să-mi pună picături în nas, să mă perie, să mă spele, să mă îmbrace şi să mă dezbrace, să mă gătească şi să mă giugiulească ; nu cunosc altceva mai plăcut decît să te joci de-a fi cuminte. Nu plîng niciodată, nu rîd decît rareori, nu fac zgomot, la patru ani m-au prins punînd sare în dulceaţă : mai degrabă, bănuiesc, de amorul artei, decît din răutate ; în orice caz, este singura poznă de care-mi aduc aminte. Duminica, doamnele noastre se duc uneori la slujbă ca să asculte muzică bună, un organist faimos ; nici una nici cealaltă nu sînt bigote, dar credinţa altora le predispune la extaz muzical ; cred în Dumnezeu cît timp savurează o tocată. Aceste momente de înaltă spiritualitate mă delectează nespus : toată lumea pare că doarme, e cazul să arăt ce ştiu să fac : în genunchi pe scaunul de rugăciune, mă preschimb în statuie ; nu trebuie să clintesc nici măcar degetul de la picior ; privesc drept înainte, fără să clipesc, pînă cînd lacrimile mi se rostogolesc pe obraji, fireşte, duc o luptă titanică cu furnicăturile, dar sînt sigur de victorie şi atît de conştient de puterea

mea, încît nu ezit să stîrnesc în mine tentațiile cele mai criminale ca să am apoi satisfacția că le pot alunga: dacă m-aș ridica țipînd „Badabum!?" Dacă m-aș urca pe o coloană ca să fac de acolo pipi în agheasmatar? Aceste evocări îngrozitoare vor face ca felicitările mamei să aibă mult mai mare preț. Dar mă mint; mă prefac că sînt în primejdie ca să-mi măresc gloria: nici o clipă tentațiile nu m-au amețit; mi-e prea frică de scandal; dacă vreau să uimesc, doresc s-o fac prin virtuțile mele. Victoriile astea ușoare mă fac să cred că am o fire bună; n-am decît să mă las în voia ei ca să fiu copleșit de laude. Dorințele rele și gîndurile urîte, cînd se ivesc, vin dinafară; abia ajunse în mine se ofilesc și se sting; sînt un teren neprielnic pentru rău. Jucînd rolul personajului virtuos, nu fac niciodată sforțări, și nici nu mă constrîng: născocesc. Am libertatea princiară a actorului care-și ține publicul cu sufletul la gură, jucîndu-și rolul cu rafinament. Sînt adorat, deci sînt demn de a fi adorat. Nimic mai simplu dat fiind că lumea e bine rînduită! Mi se spune că sînt frumos și o cred. De cîtva timp am pe ochiul drept albeața care o să mă facă chior și sașiu, dar nu se vede încă nimic. Mi se fac nenumărate fotografii pe care mama le retușează cu creioane colorate. Într-una din ele, care s-a mai păstrat, sînt roz și blond, cu bucle, am obrajii bucălați, iar în privire un respect amabil față de ordinea stabilită; buzele-mi sînt țuguiate de o aroganță ipocrită: știu cît prețuiesc.

Nu e de ajuns că firea mea e bună; trebuie să fie profetică: adevărul e în gura copiilor.

Foarte aproape încă de natură, copiii sînt rude bune cu vîntul și cu marea: gînguritul lor oferă celui ce știe să-i înțeleagă învățăminte cuprinzătoare și vagi. Bunicul traversase lacul Genevei împreună cu Henri Bergson: „Eram în culmea entuziasmului, spunea el, nu-mi ajungeau ochii să admir crestele strălucitoare, să urmăresc sclipirile apei. Bergson însă, stînd pe o valiză, nu și-a ridicat privirile din pămînt." Din această întîmplare de călătorie el trăgea concluzia că meditația poetică este preferabilă filozofiei. Bunicul medita asupra mea: în grădină, stînd într-un șezlong, cu un pahar de bere lîngă el, mă privea cum alergam și săream, căuta vreo înțelepciune în vorbele mele fără șir și o găsea. Am rîs mai tîrziu de nebunia asta: îmi pare rău; era semnul morții lui apropiate. Charles își alunga neliniștea prin extaz. El admira în mine opera minunată a pămîntului ca să se convingă că totul e bun, chiar și sfîrșitul nostru mizerabil. Natura care se pregătea să-l înglobeze din nou, el se ducea s-o caute pe piscuri, în valuri, în mijlocul stelelor, la izvorul tinerei mele vieți, ca s-o poată cuprinde în întregime și s-o accepte toată, pînă și mormîntul care se săpa pentru sine. Nu adevărul era cel care-i vorbea prin gura mea, ci moartea *lui*. Nimic surprinzător că fericirea fadă a primilor mei ani a avut uneori un gust funebru: datoram libertatea mea unei morți venite la timp, importanța de care mă bucuram unui deces foarte așteptat. Ce mai încoace și-n colo: toate pythiile

sînt profetese moarte, oricine știe asta ; toți copiii sînt oglinzi ale morții.

Și apoi, bunicului îi place să-și sîcîie copiii. Părinte temut, și-a petrecut viața ca să-i distrugă ; cei mari intră în vîrful picioarelor și-l surprind în genunchi în fața unui puști : cum să nu li se sfîșie inima ! În lupta dintre generații, copiii și bătrînii fac adesea cauză comună : unii pronunță oracole, ceilalți le descifrează. Natura vorbește și experiența traduce : adulților nu le rămîne decît să tacă. Cine n-are copil, să-și ia un cățel : la cimitirul cîinilor, anul trecut, în discursul mișcător care se continua de la un mormînt la altul, am recunoscut maximele bunicului : cîinii știu să iubească ; sînt mai afectuoși decît oamenii, mai credincioși ; au tact ; un instinct fără greș care le dă posibilitatea să recunoască Binele, să deosebească pe cei buni de cei răi. „Polonius, zicea o neconsolată, tu ești mai bun decît mine : tu nu mi-ai fi supraviețuit, eu îți supraviețuiesc." Un prieten american mă însoțea : jignit, a tras un picior într-un cîine de ciment și i-a spart o ureche. Avea dreptate : cînd iubești *prea mult* copiii și animalele, o faci contra oamenilor.

Așa că sînt un cățeluș cu viitor : fac profeții. Spun vorbe de copil, ele sînt înregistrate, sînt repetate : învăț să fabric altele. Spun vorbe de om mare : știu să îndrug fără să le înțeleg lucruri „care depășesc vîrsta mea". Cuvintele ce le spun sînt adevărate poeme ; rețeta e simplă : trebuie să te încrezi în diavol, în întîmplare, în vid, să împrumuți fraze întregi de la cei mari, să le pui cap la cap și să le repeți fără să

pricepi. Într-un cuvînt, rostesc adevărate oracole şi fiecare le înţelege cum vrea. Binele se naşte în adîncurile sufletului meu, Adevărul în fragedele tenebre ale înţelegerii mele. Mă admir fără ezitare: se pare că gesturile şi cuvintele mele au o calitate care-mi scapă, dar care sare în ochi persoanelor mature; nici o grijă! le voi oferi fără greş plăcerea delicată care-mi este refuzată. Bufoneriile mele capătă aparenţele generozităţii: nişte bieţi oameni erau îndureraţi că n-aveau un copil; înduioşat, am ieşit din neant într-un elan de altruism şi m-am deghizat în copil ca să le dau iluzia că au un fiu. Mama şi bunica mă invită adesea să repet actul de bunătate deosebită care m-a făcut să văd lumina zilei: flatează amîndouă maniile lui Charles Schweitzer, gustul lui pentru loviturile de teatru, îi pregătesc surprize. Mă pun să mă ascund după vreo mobilă, eu îmi ţin răsuflarea, femeile părăsesc camera sau se prefac că m-au uitat, eu mă fac invizibil; bunicul intră în cameră obosit şi posomorît, aşa cum ar fi fost dacă n-aş fi existat; deodată ies din ascunziş, îi fac favoarea să mă nasc, el mă zăreşte, intră în rol, se schimbă la faţă şi înalţă braţele spre cer: eu îl copleşesc de fericire cu prezenţa mea. Într-un cuvînt, mă dăruiesc, mă dăruiesc într-una şi peste tot, dăruiesc totul: e de ajuns să deschid o uşă ca să am şi eu sentimentul că săvîrşesc o minune, arătîndu-mă. Aşez cuburile unul peste altul, scot din forme cozonacii de nisip, chem în gura mare; cineva vine şi scoate strigăte de admiraţie; am mai făcut un om fericit. Masa, somnul şi precauţiile contra

intemperiilor alcătuiesc principalele sărbători și principalele îndatoriri ale unei vieți pline de ceremonii. Iau masa în public, ca un rege: dacă mănînc *bine* sînt felicitat; pînă și bunica exclamă: „Ce cuminte e că mănîncă cu poftă!"

Mă creez întruna; sînt donatorul și donația. Dacă tata ar trăi, mi-aș cunoaște drepturile și îndatoririle; dar el a murit iar eu nu mi le cunosc: n-am drepturi fiindcă dragostea mă copleșește: n-am îndatoriri fiindcă ceea ce dau dăruiesc din dragoste. O singură cerință: să plac; totul pentru paradă. Ce dezmăț de generozitate în familia noastră: bunicul îmi dă din ce să trăiesc iar eu îl fac fericit; mama se consacră tuturor. Cînd stau astăzi și mă gîndesc, numai devotamentul ei mi se pare adevărat; dar noi aveam tendința să-l trecem sub tăcere. N-are importanță: viața noastră nu e decît un lanț de ceremonii și ne petrecem vremea copleșindu-ne cu omagii. Respect oamenii mari, cu condiția să mă idolatrizeze; sînt sincer, deschis, blînd ca o fetiță. Gîndesc bine, am încredere în oameni: toți oamenii sînt buni fiincă toată lumea e mulțumită. Îmi închipui societatea ca o ierarhie riguroasă de merite și de puteri. Cei care sînt în vîrful scării dau tot ce au celor care sînt dedesubtul lor. Totuși, mă feresc să mă așez pe cea mai înaltă treaptă: știu că ea este rezervată unor persoane severe și bine intenționate care fac să domnească ordinea. Eu stau pe o stinghie lăturalnică, în imediata lor apropiere, iar strălucirea mea iradiază din vîrful și pînă în josul scării. Pe scurt, am toată grija să mă îndepărtez de puterea laică: nici deasupra, nici dedesubtul

ei, ci în afară. Nepot de cleric, sînt cleric încă din copilărie ; mă simt uns ca părinţii bisericii, am ceva din seninătatea sacerdotală. Pe inferiori îi tratez ca pe egalii mei : e o minciună pioasă cu care urmăresc să-i fac fericiţi şi pe care e bine ca ei s-o creadă pînă la un anumit punct. Bonei, factorului poştal, căţeluşei, le vorbesc cu răbdare şi cu ton cumpătat. În această lume în care domneşte ordinea, există săraci. Există şi oi cu cinci picioare, surori siameze, accidente de cale ferată : nimeni nu poartă vina acestor anomalii. Săracii cei de treabă nu ştiu că rolul lor este de a ne exersa nouă generozitatea ; sînt săraci ruşinoşi şi merg frecînd zidurile : alerg spre ei, le strecor în mînă un gologan şi mai ales le fac cadou cîte un frumos zîmbet egalitar. Părerea mea e că au un aer stupid şi nu-mi place să mă ating de ei, dar mă silesc s-o fac : e o încercare ; şi-apoi, trebuie şi ei să mă iubească : dragostea asta o să le înfrumuseţeze viaţa. Ştiu că le lipseşte strictul necesar şi-mi place să le fiu prisosul. De altfel, oricît de mare ar fi mizeria lor, nu vor suferi niciodată cît bunicul meu : cînd era mic se scula cu noaptea în cap şi se îmbrăca pe întuneric ; iarna, ca să se spele, trebuia să spargă gheaţa din cana cu apă. Din fericire, lucrurile s-au aranjat de atunci : bunicul meu crede în Progres, eu la fel : Progresul, acest lung drum anevoios care duce pînă la mine.

Era ca în rai. În fiecare dimineaţă mă trezeam într-o stare de bucurie fără margini, admirînd norocul orb care mă făcuse să mă nasc

în cea mai unită familie, în cea mai frumoasă țară din lume. Nemulțumiții mă scandalizau: de ce aveau a se plînge? Erau niște răzvrătiți. Bunica, mai ales, mă neliniștea în cel mai înalt grad: încercam marea durere de a constata că ea nu mă admira de ajuns. De fapt, Louise mă ghicise. Ea dezaproba deschis la mine cabotinismul pe care nu îndrăznea să i-l reproșeze fățiș soțului ei: eram o marionetă, un măscărici, un izmenit, și-mi ordona s-o termin cu „fasoanele". Eram cu atît mai indignat cu cît o bănuiam că-și bate joc astfel și de bunicul: era „spiritul care neagă întotdeauna". Eu îi *răspundeam,* ea pretindea să-i cer iertare; fiind sigur că voi fi sprijinit, refuzam. Bunicul sezisa imediat prilejul de a-și demonstra slăbiciunea: îmi ținea parte împotriva nevestei sale care, jignită, se ridica și se ducea să se închidă în camera ei. Neliniștită, temîndu-se de nervii bunicii mele, mama vorbea în șoaptă, îl mustra cu umilință pe tatăl ei care ridica din umeri și se retrăgea în camera lui de lucru; mama mă implora apoi să mă duc să-mi cer iertare. Eram încîntat de puterea mea: eram sfîntul Mihail și învinsesem Spiritul răului. În cele din urmă, mă duceam să-mi cer scuze, cu un aer indiferent. Lăsînd la o parte astfel de întîmplări, eu o adoram, bineînțeles: *fiindcă* era bunica mea. Mi se sugerase să-i zic Mamie, iar șefului familiei să-i zic pe numele lui alsacian, Karl. Karl și Mamie suna mai bine decît Romeo și Julieta, decît Filemon și Baucis. Mama îmi repeta de o sută de ori pe zi, nu fără un anume scop: „Karlmami ne așteaptă; Karlmami o să fie mulțumiți,

Karlmami..." evocînd prin unirea intimă a acestor silabe înțelegerea perfectă dintre persoane. Nu eram decît pe jumătate păcălit, făceam în așa fel încît să par a fi în întregime : mai întîi față de mine însumi. Cuvîntul își proiecta umbra pe obiect ; prin Karlmami puteam să mențin unitatea nezdruncinată a familiei și să revărs deasupra capului Louisei o bună parte din meritele lui Charles. Suspectă și gata să păcătuiască, bunica, totdeauna pe punctul de a ceda tentației, era reținută de brațul îngerilor, de puterea unui cuvînt.

Există oameni cu adevărat răi : Prusacii, care ne-au luat Alsacia și Lorena și toate ceasurile cu excepția pendulei de marmură neagră care împodobește șemineul bunicului meu și care i-a fost oferită tocmai de un grup de elevi germani ; se pune întrebarea de unde o furaseră. Mi se cumpără albume de Hansi [1], mi se arată pozele : nu nutresc nici o antipatie pentru acești oameni rotofei de zahăr roz care seamănă atît de mult cu unchii mei alsacieni. Bunicul, care a optat pentru Franța în 1871, se duce din cînd în cînd la Gunsbach, la Pfaffenhofen să-i viziteze pe cei care au rămas acolo. Mă ia cu el. Cînd în tren, controlorul german îi cere biletul, cînd în cafenea vreun chelner întîrzie să ia comanda, Charles Schweitzer se face roșu de mînie patriotică ; cele două femei se agață de brațele lui : „Charles ! Nu te gîndești ? O să ne expulzeze și n-o să fie

[1] Jean-Jacques Waltz (Hansi) (1872—1951), caricaturist alsacian.

nici o scofală!“ Bunicul ridică tonul: „Aş vrea s-o văd şi pe asta, să mă expulzeze! Păi sînt la mine acasă!“ Sînt împins lîngă el, îl privesc cu un aer rugător, el se calmează: „Să ştiţi c-o fac numai de dragul micuţului“, oftează el, frecîndu-mi capul cu degetele lui uscate. Scenele astea mă indispun contra lui, fără a reuşi să-mi inspire indignare contra ocupanţilor. De altfel la Gunsbach, Charles se înfurie şi pe cumnată-sa; de cîteva ori pe săptămînă îşi aruncă şervetul pe masă şi părăseşte sufrageria trîntind uşa; şi totuşi, ea nu e nemţoaică. După masă ne ducem să gemem şi să plîngem în hohote la picioarele lui, el rămîne ca o statuie de bronz. Cum să nu fii de acord cu părerea bunicii: „Alsacia nu-i prieşte; n-ar trebui să vină aici atît de des“. De altfel, mie nu-mi plac atît de mult alsacienii, care nu-mi acordă nici un respect şi nu sînt atît de supărat că mi i-au luat. Se pare că merg prea deseori la domnul Blumenfeld, băcanul din Pfaffenhofen, pe care-l deranjez pentru fleacuri. Mătuşă-mea Caroline „i-a spus“ asta mamii; şi mie; de data asta Louise şi cu mine sîntem complici: ea nu poate suferi familia bărbatului ei. La Strasbourg, din camera de hotel unde stăm cu toţii, aud nişte zgomote stridente şi lunare, alerg la fereastră: armata! Sînt foarte fericit că văd defilînd Prusia în sunetele acestei muzici puerile, bat din palme. Bunicul a rămas pe scaun, mormăie; mama vine la fereastră şi-mi şopteşte la ureche să plec deacolo. Ascult, îmbufnîndu-mă niţel. Îi urăsc pe germani, zău, dar fără convingere. De altfel, Charles nu-şi poate îngădui decît o umbră de

şovinism : în 1911 noi am părăsit Meudonul ca să ne instalăm la Paris, strada Le Goff, numărul 1 ; el a trebuit să se pensioneze şi a înfiinţat de curînd, ca să avem cu ce trăi, Institutul de limbi vii : aici se predă franceza străinilor în trecere. Prin metoda directă. Cei mai mulţi dintre elevi sînt din Germania. Plătesc bine : bunicul bagă în buzunarul hainei ludovici de aur fără măcar să-i numere ; bunică-mea, care are insomnii, se strecoară noaptea în vestibul să-l dijmuiască „pe furiş" aşa cum singură îi spune fiicei ei ; pe scurt, duşmanul ne întreţine ; un război franco-german ne-ar reda Alsacia şi ar ruina Institutul : Charles este pentru menţinerea Păcii. Apoi există şi germani cumsecade care vin să ia masa cu noi : o romancieră cu tenul roşcat şi păroasă căreia Louise îi spune zîmbind, puţin geloasă „Dulcineea lui Charles", un doctor chel care o înghesuie pe mama pe lîngă uşi şi încearcă s-o sărute ; cînd ea se plînge, timidă, de asta, bunicul izbucneşte : „Mă faceţi să mă cert cu toată lumea !" Ridică din umeri şi încheie discuţia : „Fetiţo, ai avut vedenii !" aşa că pînă la urmă ea e cea care se simte vinovată. Toţi aceşti invitaţi înţeleg că trebuie să se extazieze în faţa meritelor mele, mă dezmiardă docili : asta înseamnă că în ciuda originii lor, au totuşi o obscură noţiune a Binelui. La aniversarea înfiinţării Institutului sînt peste o sută de invitaţi, se bea şampanie slabă, mama şi domnişoara Moutet cîntă Bach la patru mîini ; în rochie de muselină albastră, cu stele în păr, cu aripi, merg de la unul la altul, oferindu-le mandarine într-un coşuleţ ; lumea spune : „E *într-a-*

devăr un înger". Vezi bine, nu sînt nişte oameni aşa de răi. Bineînţeles că n-am renunţat să răzbunăm Alsacia martiră: în familie, în şoaptă, aşa cum fac rudele din Gunsbach şi Pfaffenhofen, îi răpuneam pe boşi ridiculizîndu-i; rîdem de sute de ori, fără să ne plictisim, de studenta care a scris la o retroversiune în franceză: „Charlotte era înţepenită de dureri pe mormîntul lui Werther", de tînărul profesor care în timpul unei mese a privit plin de neîncredere felia de pepene galben pe care pînă la urmă a mîncat-o în întregime cu sîmburi şi coajă. Aceste gafe mă îndemnau la indulgenţă: germanii sînt nişte fiinţe inferioare care au norocul să fie vecinii noştri; le vom dărui luminile noastre.

Un sărut fără mustaţă, se spunea pe atunci, e ca un ou fără sare; şi eu adaug: ca binele fără rău, ca viaţa mea între 1905 şi 1914. Dacă nu te poţi defini decît prin contrarii, apoi eu eram nedefinitul în carne şi oase; dacă dragostea şi ura sînt faţa şi reversul aceleiaşi medalii, nu iubeam nimic şi pe nimeni. Aşa le trebuia: nu poţi cere cuiva să urască şi să placă în acelaşi timp. Nici să placă şi să iubească.

Sînt, oare, un Narcis? Nici măcar atît: prea grijuliu să seduc, mă dau uitării. În fond, nu mă încîntă atîta să fac cozonaci de nisip, mîzgălituri, nevoile mele naturale: ca toate acestea să capete o oarecare valoare în ochii mei, e nevoie ca cel puţin o persoană mare să se extazieze în faţa produselor mele. Din fericire, aplauzele nu lipsesc: fie că ascultă gunguritul meu, fie că ascultă Arta Fugii, adulţii au acelaşi zîmbet de savurare maliţioasă şi complice; asta

arată ceea ce sînt în fond : un bun cultural. Sînt impregnat de cultură şi o redau familiei prin iradiere, aşa cum bălţile radiază seara căldura zilei.

Mi-am început viaţa aşa cum fără îndoială o voi sfîrşi : în mijlocul cărţilor. În biroul bunicului se aflau peste tot ; nu era permis să fie şterse de praf decît o dată pe an, înainte de reînceperea şcolii, în octombrie. Încă de pe vremea cînd nu ştiam să citesc aveam un cult pentru aceste pietre ridicate, drepte sau aplecate, înghesuite ca nişte cărămizi pe rafturile bibliotecii sau distanţate cu nobleţe, ca nişte alei de menhire. Simţeam că prosperitatea familiei noastre depindea de ele. Toate se asemănau, eu mă zbenguiam într-un mic sanctuar, înconjurat de monumente bondoace şi vechi care asistaseră la naşterea mea şi care aveau să mă vadă murind, permanenţa lor dîndu-mi garanţia unui viitor tot atît de calm ca şi trecutul. Le atingeam în taină ca să-mi onorez mîinile cu praful lor, dar nu prea ştiam ce să fac cu ele şi eram martor în fiecare zi la nişte ceremonii al căror sens nu-l înţelegeam : bunicul — atît de neîndemînatic de obicei, încît mama îi încheia mănuşile — mînuia aceste obiecte culturale cu o dexteritate de oficiant. L-am văzut de mii de ori ridicîndu-se cu un aer absent, dînd ocol mesei, străbătînd camera cu paşi mari, luînd un volum fără să stea pe gînduri, fără să aleagă, răsfoindu-l în timp ce se întorcea la fotoliu printr-o mişcare combinată a degetului gros şi a arătătorului, apoi deschizîndu-l cu un gest precis la pagina

trebuincioasă, făcîndu-l să pîrîie ca pe un pantof. Uneori mă apropiam să cercetez şi eu aceste cutii care se deschideau ca stridiile şi le descopeream goliciunea organelor interioare, foile palide şi mucegăite, uşor puhave, străbătute de vinişoare negre, care sugeau cerneala şi miroseau a ciuperci.

În camera bunicii cărţile stăteau culcate; le lua de la o bibliotecă de împrumut şi n-am văzut niciodată la ea mai mult de două cărţi în acelaşi timp. Jucărelele astea mă făceau să mă gîndesc la cofetării în preajma Anului Nou, fiindcă foile lor suple şi sclipitoare păreau decupate din hîrtie lucioasă. Vii, albe, aproape noi, deveneau pretexte pentru mici ceremonii. În fiecare vineri, bunica se îmbrăca de plecare şi zicea: „Mă duc să *le* înapoiez" ; cînd se întorcea, după ce-şi scotea pălăria neagră şi voaleta, *le* scotea din manşon şi mă întrebam păcălit: „oare sînt aceleaşi?" Ea le „învelea" cu grijă, apoi, după ce-şi alegea una din ele se instala lîngă fereastră, în jilţul ei cu urechi, îşi aşeza ochelarii pe vîrful nasului, ofta de fericire şi de oboseală, îşi pleca pleoapele cu un zîmbet plin de voluptate pe care l-am regăsit mai tîrziu pe buzele Giocondei ; mama tăcea, îmi făcea semn să tac, eu mă gîndeam la slujbă, la moarte, la somn ; mă cufundam într-o tăcere sfîntă. Din cînd în cînd Louise rîdea uşor : o chema pe fiică-sa, îi arăta cu degetul un rînd şi cele două femei schimbau priviri complice. Totuşi, nu-mi plăceau aceste broşuri prea distinse : erau nişte intruse, iar bunicul nu ascundea de loc faptul că făceau obiectul unui cult minor, exclusiv fe-

minin. Duminica, fiindcă n-avea ce să facă, intra în camera soţiei şi rămînea în picioare în faţa ei neştiind ce să-i spună; toată lumea îl privea, el bătea toba cu degetele în geam, apoi se întorcea spre Louise şi-i lua romanul din mînă: „Charles, striga ea furioasă, vezi că n-o să-mi mai găsesc pagina!“ Cu sprîncenele ridicate, el şi începuse să citească; deodată, cu degetul arătător bătea în carte „Nu înţeleg!“ „Dar cum vrei să înţelegi? îi spunea bunica; ai luat-o de la mijloc!“ Pînă la urmă, bunicul arunca cartea pe masă şi pleca ridicînd din umeri.

Cu siguranţă că el avea dreptate fiindcă era de meserie. Eu ştiam asta: îmi arătase pe un raft din bibliotecă nişte volume mari, cartonate şi îmbrăcate în pînză maro. „Astea, băiete, bunicul tău le-a făcut.“ Ce mîndrie! Eram nepotul unui meşteşugar specialist în fabricarea unor obiecte sfinte, tot atît de respectabil ca un fabricant de orge, ca un croitor pentru feţe bisericeşti. L-am văzut la treabă: în fiecare an se reedita *Deutsches Lesebuch*. În timpul vacanţei, toată familia aştepta şpalturile cu nerăbdare: Charles nu suferea lipsa de ocupaţie; se necăjea ca să-i treacă timpul. Factorul aducea, în sfîrşit, mari pachete moi, se tăiau sforile cu foarfeca; bunicul desfăcea şpalturile, le întindea pe masa din sufragerie şi le brăzda de linii roşii; la fiecare greşeală de tipar înjura printre dinţi, dar nu ţipa decît atunci cînd femeia venea să întindă faţa de masă. Toată lumea era mulţumită. În picioare pe un scaun, contemplam cu extaz rîndurile negre, însîngerate. Charles

Schweitzer mi-a spus că are un dușman de moarte : Editorul său. Bunicul nu știuse niciodată să numere : risipitor din nepăsare, generos din ostentație, pînă la urmă căzu în patima octogenarilor, zgîrcenia, efect al neputinței și al fricii de moarte. Pe vremea aceea moartea nu se prevestea decît printr-o ciudată neîncredere : cînd primea prin mandat poștal drepturile de autor, ridica brațele spre cer strigînd că-l jupoaie sau intra la bunica spunîndu-i îngrijorat : „Editorul meu mă fură ca-n codru". Descoperii, stupefiat, exploatarea omului de către om. Fără această oroare, din fericire limitată, lumea ar fi fost totuși bine orînduită : după capacitatea lor, patronii retribuiau muncitorii după meritul lor. De ce trebuia oare ca editorii, vampirii ăștia, să urîțească lumea, sugînd sîngele bietului meu bunic ? Respectul meu crescu față de acest om sfînt al cărui devotament nu-și găsea răsplata : așa că eram pregătit de la bun început să consider profesoratul drept un apostolat iar literatura ca o pasiune.

Nu știam încă să citesc dar eram atît de snob încît să pretind a avea cărțile *mele*. Bunicul se duse la ticălosul lui de editor și făcu rost de *Povestirile* poetului Maurice Bouchor, inspirate din folclor și adaptate pentru copii de un om care păstrase, după cum pretindea el, o viziune de copil. Am vrut să încep imediat ceremoniile de intrare în posesiune. Am luat cele două mici volume, le-am adulmecat, le-am pipăit, le-am deschis cu aer neglijent „la pagina trebuincioasă" făcîndu-le să pîrîie. Degeaba : n-aveam

simţămîntul că le posed. Am încercat tot fără succes să le iau drept păpuşi, să le legăn, să le sărut, să le bat. Cu lacrimi în ochi, le-am pus pînă la urmă pe genunchii mamei. Ea îşi ridică ochii de pe lucru: „Ce vrei să-ţi citesc, dragul meu? *Zînele?*“ O întrebam neîncrezător: „*Zînele* sînt *aici* înăuntru?“ Povestea îmi era familiară: mama mi-o spunea adesea, cînd mă spăla, întrerupîndu-se ca să mă fricţioneze cu apă de colonie, ori ca să caute sub baie săpunul care-i alunecase din mînă, iar eu ascultam distrat povestea atît de cunoscută; n-aveam ochi decît pentru Anne-Marie, această tînără fată a tuturor dimineţilor mele; n-aveam urechi decît pentru vocea ei tulburată de robie; îmi plăceau frazele ei neterminate, cuvintele ei tărăgănate, neaşteptata ei siguranţă, repede frîntă şi care se transforma în derută ca să dispară, în cele din urmă, destrămîndu-se melodios şi refăcîndu-se iar după o tăcere. Povestea, o dăruia pe deasupra: era legătura între solilocviile ei. Tot timpul cît ea vorbea eram singuri, într-o intimitate clandestină, departe de oameni, de zei şi de preoţi, două căprioare în pădure, cu alte căprioare, zînele; nu-mi venea să cred că s-a putut scrie o carte întreagă pentru a se include în ea acest episod al vieţii noastre profane, care mirosea a săpun şi a apă de colonie.

Anne-Marie mă puse să stau în faţa ei pe scăunelul meu: ea se aplecă, lăsă pleoapele în jos, adormi. Din această faţă de statuie ieşi o voce de ghips. Îmi pierdeam capul: cine povestea? ce povestea? cui povestea? Mama plecase: nici un zîmbet, nici un semn de complicitate:

eram în exil. Ba mai mult, nu-i mai recunoșteam limbajul. De unde îi venea această siguranță ? După cîteva clipe am înțeles : cartea vorbea. Frazele care ieșeau din ea mă înfricoșau : erau adevărați miriapozi, mișunau de silabe și de litere, își lungeau diftongii, făceau să vibreze consoanele duble ; melodioase, nazale, tăiate de pauze și de suspine, bogate în cuvinte necunoscute, se încîntau de ele însele și de meandrele lor fără să le pese de mine : uneori dispăreau înainte de a le fi putut înțelege, alteori le înțelegeam dinainte iar ele continuau să se desfășoare cu noblețe spre sfîrșitul lor fără să mă scutească nici măcar de o virgulă. Cu siguranță că această îmbinare de cuvinte nu-mi era destinată mie. Cît despre poveste, se îmbrăcase în haine de sărbătoare : pădurarul, nevasta pădurarului, fetele lor, zîna, toate aceste ființe mici, semenii noștri, dobîndiseră o anumită majestate: se vorbea cu măreție de zdrențele lor, cuvintele influențau lucrurile, transformînd acțiunile în ri- turi și întîmplările în ceremonii. Cineva se apucă să pună întrebări : editorul bunicului meu, specializat în publicarea de lucrări școlare, nu scăpa nici o ocazie să exerseze tînăra inteligență a cititorilor săi. Mi se părea că se pun întrebări unui copil : ce-ar fi făcut dacă ar fi fost în locul pădurarului ? Pe care dintre surori o preferă ? De ce ? Era de acord cu pedeapsa dată Babettei ? Dar acest copil parcă nu eram chiar eu și mi-era teamă să răspund. Răspunsei, totuși, glasul meu slab se pierdu și mă simții devenind un altul. Anne-Marie, și ea, era o alta, cu aerul ei de oarbă supralucidă : mi se părea că eram copilul

tuturor mamelor, că ea era mama tuturor copiilor. Cînd termină de citit, îi smulsei cărțile din mînă și plecai cu ele sub braț fără să-i mulțumesc.

Cu timpul prinsei gust pentru declanșarea acestui mecanism care mă smulgea din mine însumi : Maurice Bouchor se apleca asupra copilăriei cu solicitudinea universală pe care o au șefii de raioane față de clientele marilor magazine ; asta mă flata. În locul poveștilor improvizate începui să prefer poveștile prefabricate ; devenii sensibil la succesiunea riguroasă a cuvintelor : la fiecare lectură reveneau, întotdeauna aceleași și în aceeași ordine ; le așteptam. În poveștile spuse de Anne-Marie, personajele trăiau la întîmplare, cum făcea ea însăși : acum dobîndiră destine. Eram la Slujbă : asistam la veșnica întoarcere a numelor și a întîmplărilor.

Am devenit atunci gelos pe mama și m-am hotărît să-i iau rolul. Am pus mîna pe o carte intitulată *Pățaniile unui chinez în China*[1] și m-am dus cu ea într-o debara ; acolo, cocoțat pe un pat de fier pliant, mă prefăceam că citesc : urmăream cu ochii rîndurile negre fără să sar nici unul și-mi povesteam un basm cu voce tare, avînd grijă să pronunț toate silabele. Au dat peste mine — sau m-am lăsat găsit — au început să strige de surpriză, apoi au hotărît că e timpul să mă învețe alfabetul. Am dat dovadă de o rîvnă de neofit, ajunsesem pînă acolo încît îmi dădeam lecții particulare : mă

[1] *Tribulations d'un Chinois en Chine*, de Jules Verne.

cățăram pe patul de fier pliant cu cartea lui Hector Malot *Singur pe lume* pe care o știam pe dinafară și, pe jumătate recitînd, pe jumătate buchisind, am parcurs toate paginile una după alta : cînd am întors ultima pagină, știam să citesc.

Eram nebun de bucurie : ale mele erau aceste voci uscate în micile lor ierbare, aceste voci pe care bunicul le însuflețea cu privirea lui, pe care el le auzea, pe care eu nu le auzeam ! Le voi asculta de acum înainte, mă voi sătura de cuvinte ceremonioase, voi ști totul. M-au lăsat să umblu prin bibliotecă și am dat asalt înțelepciunii omenești. Asta m-a făcut ceea ce sînt. Mai tîrziu, i-am auzit pe antisemiți reproșînd de sute de ori evreilor că nu cunosc lecțiile și tăcerile naturii ; le răspundeam : „În acest caz, eu sînt mai evreu decît ei". Amintirile stufoase și candoarea simpluță a copilăriei țărănești zadarnic le-ar căuta în mine. N-am scormonit niciodată pămîntul și n-am umblat după cuiburi, n-am cules niciodată plante pentru ierbar și nici n-am aruncat vreodată cu pietre după păsări. Cărțile însă au fost păsările și cuiburile mele, animalele mele domestice, staulul și satul meu ; biblioteca era lumea prinsă într-o oglindă. Ca și ea era infinit de stufoasă, de variată, de imprevizibilă. Mă lansam în aventuri de necrezut : trebuia să mă urc pe scaune, pe mese, cu riscul de a provoca avalanșe care puteau să mă îngroape. Cărțile de pe raftul de sus rămaseră mult timp în afara posibilităților mele de a le ajunge ; altele, abia ce le descoperisem că-mi și erau smulse din mînă ; unele se ascundeau :

le luasem, începusem să le citesc, credeam că le-am pus la loc, îmi trebuia o săptămînă ca să le regăsesc. Am făcut descoperiri care mă îngrozeau : deschideam vreun album, dădeam peste o planşă în culori în care insecte scîrboase viermuiau sub privirile mele. Întins pe covor, am făcut călătorii aride prin Fontenelle, Aristofan, Rabelais : frazele îmi opuneau rezistenţă ca şi cum ar fi fost lucruri ; trebuia să le observ, să le dau tîrcoale, să mă prefac că mă îndepărtez şi să mă întorc brusc spre ele ca să le surprind fără apărare : cea mai mare parte din timp îşi păstrau secretul. Eram La Pérouse, Magellan, Vasco da Gama ; descopeream indigeni ciudaţi : „Héautontimorouménos“ [1] într-o traducere a lui Terentius în versuri alexandrine, „idiosincrasie“ într-o lucrare de literatură comparată. Apocopă, chiasm, parangon şi o sută de alţi cafrii impenetrabili şi distanţi se iveau într-o singură pagină, iar simpla lor apariţie disloca un paragraf întreg. Sensul acestor cuvinte dure şi negre nu l-am cunoscut decît cu zece, cincisprezece ani mai tîrziu şi chiar astăzi îmi mai sînt opace ; acesta e humusul memoriei mele.

Biblioteca nu cuprindea aproape nimic altceva decît clasicii francezi şi germani. Mai erau gramatici, cîteva romane celebre, *Povestiri alese* de Maupassant, cîteva lucrări de artă — Rubens, Van Dyck, Dürer, Rembrandt — pe care elevii bunicului meu i le oferiseră de Anul Nou. Să-

[1] Cuvînt grecesc însemnînd : cel care se pedepseşte singur.

rac univers. Dar marele Larousse îmi ținea loc de orice: luam un volum la întîmplare, din spatele biroului, de pe penultimul raft, A-Bello, Belloc-Ch sau Ci-D, Mele-Po sau Pr-Z (asociațiile astea de silabe deveniseră nume proprii care arătau sectoarele cunoașterii universale: exista regiunea Ci-D, regiunea Pr-Z, cu fauna și flora lor, orașele lor, oamenii lor mari și bătăliile lor); le așezam cu greu pe biroul bunicului meu, le deschideam și în ele găseam adevărate păsări, prindeam fluturi adevărați așezați pe flori adevărate. Oameni și animale se găseau acolo *în persoană:* gravurile erau corpul lor, textul era sufletul lor, esența lor ciudată; în afara zidurilor, întîlneam vagi schițe care se apropiau mai mult sau mai puțin de arhitipuri fără să ajungă la perfecțiunea lor: la grădina zoologică, maimuțele erau mai puțin maimuțe, la grădina Luxembourg, oamenii erau mai puțin oameni. Platonician prin condiție, mergeam de la cunoaștere la obiectul său, găseam ideilor mai multă realitate decît lucrurilor, fiindcă ele mi se ofereau mai întîi și fiindcă se ofereau ca lucruri. În cărți am luat contact cu universul: asimilat, clasat, etichetat, gîndit, redutabil încă; și am confundat dezordinea experiențelor mele livrești cu desfășurarea întîmplătoare a evenimentelor reale. De aici provine idealismul meu de care mi-au trebuit treizeci de ani ca să mă dezbăr.

Viața cotidiană era limpede; eram în relații cu persoane așezate care vorbeau tare și clar, își întemeiau certitudinile pe principii sănătoase, pe înțelepciunea națiunilor și nu catadicseau să se deosebească de cei de rînd decît printr-un anu-

mit manierism sufletesc cu care mă obişnuisem perfect. De îndată ce le emiteau, părerile lor mă convingeau printr-o evidenţă cristalină şi simpluţă; dacă voiau să-şi justifice purtările, emiteau argumente atît de plictisitoare încît era cu neputinţă să nu fie adevărate; cazurile lor de conştiinţă, expuse cu vădită plăcere, mă lămureau mai degrabă decît mă tulburau: erau false conflicte soluţionate mai dinainte, întotdeauna aceleaşi; greşelile lor, cînd şi le recunoşteau, erau din cele mai uşoare: graba, o enervare legitimă, dar fără îndoială exagerată, le întunecase judecata; din fericire îşi dăduseră seama la timp; greşelile celor absenţi, mai grave, nu erau niciodată de neiertat: nu se bîrfea la noi, se constatau cu tristeţe defectele unui caracter. Ascultam, înţelegeam, aprobam, găseam aceste discuţii liniştitoare şi nu greşeam, fiindcă ele aveau drept scop să liniştească: nimic nu e fără leac şi, în străfunduri, totul rămîne încremenit, zadarnicile agitaţii de la suprafaţă nu trebuie să ne ascundă calmul mortuar care e soarta noastră.

Vizitatorii plecau, eu rămîneam singur, evadam din acest cimitir banal, mă duceam să regăsesc viaţa, nebunia, în mijlocul cărţilor. Îmi era de ajuns să deschid numai una ca să redescopăr o gîndire inumană, neliniştită, ale cărei deşertăciuni şi tenebre depăşeau înţelegerea mea, care sărea de la o idee la alta atît de repede încît îmi scăpa, de o sută de ori pe pagină şi o lăsam să fugă uluit, pierdut. Eram martorul unor evenimente pe care bunicul le-ar fi socotit, desigur, neverosimile şi care aveau totuşi

adevărul strălucitor al lucrurilor scrise. Personajele apăreau pe neașteptate, se iubeau, se certau, se strîngeau de gît ; supraviețuitorul se măcina de inimă rea, își regăsea în mormînt prietenul sau iubita pe care o ucisese. Ce era de făcut ? Eram eu oare chemat, așa cum făceau cei mari, să condamn, să felicit, să iert ? Dar personajele, atît de originale în manifestările lor, n-aveau de loc aerul că se călăuzesc după principiile noastre, iar mobilul acțiunii lor, chiar dacă declarat, eu nu-l puteam înțelege. Brutus își omoară fiul și la fel face și Mateo Falcone. Practica aceasta părea să fie deci destul de frecventă. Cu toate astea, în preajma mea, nimeni nu recursese la așa ceva. La Meudon, bunicul se certase cu unchiul meu, Emile, și-i auzisem cum țipau în grădină ; nu părea totuși că-i trecuse prin minte să-l ucidă. Ce părere avea bunicul despre părinții care-și ucid copiii ? Eu nu mă pronunțam : viața mea nu era în primejdie fiindcă eram orfan și aceste omoruri spectaculoase mă distrau chiar întrucîtva, dar în modul cum erau povestite simțeam o aprobare care mă deruta. In ce-l privește pe Horace, eram silit să mă stăpînesc ca să nu scuip pe gravura care-l înfățișa cu cască, cu spada trasă, alergînd după biata Camille. Karl fredona uneori :

Mai rar rude-apropiate
Ca-ntre soră și-al ei frate...

Asta mă tulbura : dacă aș fi avut norocul să am o soră, mi-ar fi fost oare mai apropiată decît Anne-Marie ? Decît Karlmami ? Atunci ar fi

fost iubita mea. Iubită nu era încă pe atunci decît un cuvînt confuz, pe care-l întîlneam adesea în tragediile lui Corneille. Iubiții se îmbrățișează și își făgăduiesc să doarmă în același pat (ciudat obicei : de ce nu în paturi alăturate, așa cum făceam noi, mama și cu mine ?). Nu știam nimic mai mult, dar sub suprafața luminoasă a ideii, presimțeam asperitatea unei mase. Ca frate, în orice caz, aș fi fost incestuos. Visam la asta. Derivație ? Camuflaj al unor sentimente interzise ? Foarte posibil. Aveam o soră mai mare, mama, și doream o soră mai mică. Și astăzi încă — în 1963 — este singura legătură de rudenie care mă răscolește.[1] Am făcut marea greșeală de a căuta adesea printre femei această soră care n-a existat : respins, am fost condamnat la despăgubiri. Scriind aceste rînduri nu mă pot împiedica să nu trezesc din nou furia care mă cuprindea fața de ucigașul Camillei ; e atît de proaspătă și de vie încît mă întreb dacă nu cumva crima lui Horace nu este una dintre cauzele antimilitarismului meu : militarii își

[1] Pe la vreo zece ani mă delectam citind *Transatlanticii :* e vorba de un mic american și de sora lui, cu totul nevinovați, de altfel. Mă imaginam în locul băiatului, și o iubeam prin el pe Biddy, fetița. Mi-am dorit mult timp să scriu o poveste despre doi copii pierduți și discret incestuoși. Se pot găsi în scrierile mele urme ale acestei fantasme : Orest și Electra în *Muștele,* Boris și Ivich în *Căile libertății,* Franz și Léni în *Sechestrații din Altona.* Această ultimă pereche e singura care a trecut la fapte. Ceea ce mă atrăgea în această legătură de familie era nu atît tentația dragostei cît interdicția de a face dragoste : foc și gheață, amestec de plăceri și frustrații, incestul îmi plăcea, dacă rămînea platonic.

omoară surorile. I-aş fi arătat eu lui, soldăţoiului ăstuia! Mai întîi, la stîlp cu el! Apoi douăsprezece gloanţe în scăfîrlie! Întorceam pagina: caracterele de tipar îmi demonstrau greşeala: trebuia *achitat* ucigaşul de soră. Cîteva clipe gîfîiam, băteam din copite, ca un taur înşelat de momeală. Apoi mă grăbeam să arunc cenuşă pe furia mea. Aşa era; trebuia să accept acest lucru: eram prea tînăr. Văzusem totul greşit; necesitatea acestei achitări tocmai era demonstrată de acei numeroşi alexandrini care îmi rămăseseră inaccesibili sau pe care îi sărisem din nerăbdare. Îmi plăcea această nesiguranţă şi faptul că sensul poveştii îmi scăpa oricum l-aş fi luat; asta mă deruta. De douăzeci de ori am recitit ultimele pagini din *Doamna Bovary;* pînă la urmă ştiam pasaje întregi pe dinafară, fără ca purtarea bietului văduv să-mi fie mai pe înţeles: găsea nişte scrisori, era oare un motiv ca să-şi lase barbă? Arunca priviri întunecate lui Rodolphe, deci îi purta pică — *pentru ce*, de fapt? Şi de ce îi spunea: „Nu vă port pică“? De ce Rodolphe îl găsea „comic şi puţin josnic“? Apoi Charles Bovary murea: de supărare? de boală? Şi de ce medicul îl mai deschidea, de vreme ce totul se sfîrşise? Îmi plăcea această rezistenţă înverşunată căreia nu-i veneam nici o dată de hac: înşelat, istovit, gustam voluptatea ambiguă de a înţelege fără să înţeleg: era hăţişul lumii; inima omenească, despre care bunicul vorbea cu plăcere în familie, o găseam fadă şi găunoasă peste tot în afară de cărţi. Nume ameţitoare îmi determinau stările de spirit, mă lăsau

pradă fricii, sau melancoliei ale căror cauze îmi scăpau. Ziceam „Charbovary“ și vedeam aievea un bărbat înalt și bărbos, îmbrăcat în zdrențe, plimbîndu-se într-un loc împrejmuit: era de neîndurat. Izvorul acestor plăceri ale neliniștii era combinarea între două sentimente contradictorii de frică. Mi-era teamă să nu cad cu capul în jos într-un univers fabulos și să rătăcesc prin el fără încetare, însoțit de Horace, de Charbovary, fără speranța de a regăsi strada Le Goff, pe Karlmami sau pe mama. Pe de altă parte, ghiceam că defilarea aceasta de fraze oferea cititorilor adulți semnificații care mie îmi scăpau. Îmi băgam în cap, cu ajutorul ochilor, cuvinte veninoase, infinit mai bogate decît le știam: din întîmplările cu oamenii furioși care mă priveau, o putere străină recompunea în mine o supărare cumplită, ruinarea unei vieți: oare n-aveam să mă infectez, nu urma să mor otrăvit? Absorbind Verbul, absorbit de imagine, nu reușeam să mă salvez decît prin incompatibilitatea acestor două pericole simultane. La lăsarea serii, rătăcit într-o junglă de cuvinte, tresărind la cel mai mic zgomot, luînd trosniturile parchetului drept interjecții, credeam că descopăr limbajul în stare primitivă, fără oameni. Cu ce lașă ușurare, cu cîtă decepție regăseam banalitatea familială cînd mama intra și aprindea lumina strigînd: „Scumpul meu, dar îți scoți ochii!“ Buimac, săream în picioare, țipam, alergam, făceam pe măscăriciul. Dar pînă și în această copilărie regăsită mă frămîntam: *despre ce* vorbesc cărțile? Cine le scrie? De ce? Mi-am deschis sufletul în privința acestor neliniști față de

bunicul care, după o anumită chibzuință, consideră că era vremea să mă elibereze și o făcu atît de bine încît mă însemnă.

Mult timp mă făcuse să călăresc pe genunchii lui cîntînd : „Călare pe bidiviu ; cînd aleargă pe pămînt, tropăie și face vînturi", iar eu rîdeam de îndrăzneala cîntecului. Nu-mi mai cîntă : mă puse pe genunchii lui și mă privi în fundul ochilor : „Eu sînt om, repeta el cu o voce de orator, sînt om și nimic omenesc nu-mi este străin". Exagera mult : așa cum Platon făcuse cu poetul, Karl alunga din republica sa inginerul, negustorul și probabil ofițerul. Fabricile îi stricau peisajul, din științele pure nu gusta decît puritatea. La Guérigny, unde ne petreceam ultimele două săptămîni din iulie, unchiul meu Georges ne ducea să vizităm topitoriile : era cald, oameni brutali și prost îmbrăcați ne îmbrînceau : aiurit de zgomote infernale, muream de frică și de plictiseală ; bunicul privea rîul de fontă fluierînd admirativ, din politețe, dar privirea lui era moartă. În Auvergne, din contră, în luna august, hoinărea prin sate, se oprea în fața vechilor ziduri, lovea cărămizile cu vîrful bastonului : „Ceea ce vezi aici, dragul meu, îmi spunea el cu însuflețire, este un zid galo-roman". Prețuia de asemenea arhitectura religioasă și cu toate că nu-i putea suferi pe papistași, nu pierdea niciodată ocazia să intre în biserici cînd erau gotice ; în cele romane, era în funcție de dispoziție. Acum nu se mai ducea la concerte, dar se dusese ; îi plăcea Beethoven, pompa lui, marile lui orchestre ; Bach de asemenea, fără elan. Uneori se apropia de pian și,

fără să se aşeze, ataca cu degetele lui înţepenite cîteva acorduri : bunica zicea cu un zîmbet reţinut : „Charles compune". Fiii lui deveniseră — mai ales Georges — buni executanţi care detestau pe Beethoven şi preferau muzica de cameră ; aceste puncte de vedere diferite nu-l deranjau de loc pe bunicul meu ; spunea cu un aer satisfăcut : „Schweitzerii sînt muzicieni înnăscuţi". La opt zile după naşterea mea, dat fiind că părea să mă amuze clinchetul unei linguri, decretase că am ureche.

Vitraliile, stîlpii de susţinere, portalurile sculptate, corurile religioase, crucificările cioplite în piatră sau lemn, Meditaţiile în versuri sau Armoniile poetice : tot acest Humanisme îndrepta fără înconjur spre Divin. Cu atît mai mult cu cît trebuiau adăugate şi frumuseţile naturale. Acelaşi suflu modela creaţiile Domnului şi marile opere ale omului ; acelaşi curcubeu strălucea în spuma cascadelor, se oglindea între rîndurile lui Flaubert, sclipea în clarobscururile lui Rembrandt ; era Spiritul. Spiritul vorbea lui Dumnezeu despre oameni, oamenilor li-l dovedea pe Dumnezeu. În Frumos, bunicul meu vedea prezenţa carnală a Adevărului şi izvorul celor mai nobile înălţări. În anumite împrejurări excepţionale — cînd izbucnea vreo furtună în munţi, cînd Victor Hugo era inspirat — se putea atinge Punctul Sublim în care Adevărul, Frumosul şi Binele se confundă.

Îmi găsisem religia : nimic nu mi se păru mai important decît o carte. Biblioteca era pentru mine un templu. Nepot de preot, trăiam pe acoperişul lumii, la al şaselea etaj, căţărat pe cea

mai înaltă creangă a Arborelui Central: trunchiul era golul ascensorului. Mă duceam și veneam pe balcon, aruncam asupra trecătorilor priviri de sus, o salutam prin grilaj pe Lucette Moreau, vecina mea, care era de aceeași vîrstă cu mine, avea aceleași bucle blonde și aceeași tînără feminitate ca a mea, mă întorceam în *cella*[1] sau în *pronaos*, nu coboram niciodată *în persoană*: cînd mama mă lua cu ea la Luxembourg — adică în fiecare zi — împrumutam zdreanța mea tărîmurilor de jos, dar corpul meu glorios nu-și părăsea stinghia, cred că și acum mai e acolo. Fiecare om are locul lui natural; nici orgoliul, nici valoarea nu-i stabilesc înălțimea: copilăria decide. Locul meu este un al șaselea etaj parizian cu vedere spre acoperișuri. Multă vreme m-am sufocat în văi, cîmpiile mă copleșiră: mă tîram pe planeta Marte, gravitatea mă strivea; îmi era de ajuns să urc pe un mușuroi de cîrtițe ca să-mi recapăt bucuria: mă întorceam la simbolicul meu etaj șase, acolo respiram din nou aerul rarefiat al Beletristicii, Universul se etaja la picioarele mele și toate lucrurile cereau cu umilință un nume, dîndu-li-l însemna în același timp a le crea și a le lua. Fără această iluzie capitală n-aș fi scris niciodată.

Astăzi, 22 aprilie 1963, corectez acest manuscris la al zecelea etaj al unei case noi: pe fereastra deschisă, văd un cimitir, Parisul, dealu-

[1] Nișă în templele antice, unde se punea statuia unui zeu.

rile de la Saint-Cloud, albastre. Se vede cît sînt de încăpăţînat. Totuşi, toate s-au schimbat. Copil fiind, dacă aş fi vrut să merit această poziţie înaltă, ar trebui ca gustul meu pentru hulubare să fie considerat un efect al ambiţiei, al vanităţii, o compensare a faptului că eram scund. Dar nu ; nu era vorba să mă cocoţ pe arborele meu sfinţit : eram acolo, refuzam să cobor ; nu era vorba să mă situez deasupra oamenilor : voiam să trăiesc în plin eter, printre simulacrele aeriene ale lucrurilor. Mai tîrziu, departe de a mă agăţa de baloane, am depus toate strădaniile să mă scufund ; a trebuit să-mi pun tălpi de plumb. Avînd noroc, mi s-a întîmplat uneori să ating în treacăt, pe nisipul gol, specii submarine cărora trebuia să le inventez numele. Alteori, nu era nimic de făcut : o irezistibilă uşurime mă ţinea la suprafaţă. Pînă la urmă, altimetrul meu s-a stricat, sînt cînd ludion [1], cînd scafandru, adesea şi una şi alta, aşa cum se întîmplă cu soarta noastră ; locuiesc în aer din obişnuinţă şi scormonesc pe jos fără prea multă speranţă.

A trebuit, totuşi, să mi se vorbească despre autori. Bunicul a făcut-o cu tact, fără căldură. El m-a învăţat numele acestor oameni iluştri : singur, spuneam pe dinafară lista, de la Hesiod la Hugo fără greşeală ; erau Sfinţii şi Profeţii. Charles Schweitzer le închinase, spunea el, un cult. Îl deranjau totuşi : prezenţa lor nedorită

[1] Aparat cu care se demonstrează principiul lui Arhimede.

îl împiedica să atribuie direct Sfîntului Duh operele Omului. De aceea nutrea o preferință tainică pentru anonimi, pentru ziditorii care avuseseră modestia de a dispare în fața catedralelor lor, pentru autorii nenumărați ai poeziilor populare. Nu-l desconsidera pe Shakespeare, a cărui identitate nu era stabilită. Nici pe Homer, din același motiv. Nici pe alții despre care nu exista certitudinea că ar fi existat. Celor care nu voiseră sau nu știuseră să șteargă urmele vieții lor, le găsea scuze cu condiția să fie morți. Dar îi condamna în bloc pe contemporanii săi cu excepția lui Anatole France și a lui Courteline, care-l înveseleau. Charles Schweitzer se bucura plin de mîndrie de considerația care se arăta vîrstei lui înaintate, culturii lui, frumuseții, virtuților sale; acest luteran își îngăduia să gîndească, foarte biblic, că Dumnezeu îi binecuvîntase Casa. La masă, într-un moment de reculegere, i se întîmpla să arunce uneori o privire semeață asupra vieții sale și să conchidă : „Copiii mei, ce bine e cînd n-ai nimic să-ți reproșezi". Pornirile lui violente, măreția lui, orgoliul și gustul pentru sublim ascundeau o timiditate a spiritului care-i venea din religia lui, din secolul lui, din educația primită la universitate, ca și din mediul lui. Din această cauză simțea o aversiune secretă față de monștrii sfinți din bibliotecă, ticăloșii aceia în stare de orice, ale căror cărți le considera în sinea lui drept necuviințe. În această privință mă înșelam : rezerva care apărea sub un entuziasm de comandă eu o luam drept severitatea unui judecător ; sacerdoțiul lui îl ridica deasupra lor. În orice caz, îmi sufla ofi-

ciantul cultului, geniul nu este decît un împrumut : trebuie să-l meriți prin mari suferințe, prin încercări pe care să le înduri cu modestie și fermitate ; pînă la urmă sfîrșești prin a auzi voci și scrii după dictare. Între prima revoluție rusă și primul conflict mondial, la cincisprezece ani după moartea lui Mallarmé, în momentul în care Daniel de Fontanin descoperea *Les Nourritures terrestres* [1], un om din secolul al XIX-lea impunea nepotului său ideile care circulau sub Louis-Philippe. Așa se explică, după cum se spune, rutina țărănească : tații se duc la cîmp, lăsîndu-și fiii pe mîna bunicilor. Luam pornirea cu un handicap de optzeci de ani. Trebuie oare să mă plîng de asta ? Nu știu : în societatea noastră, care se află în continuă mișcare, întîrzierile dau uneori avansuri. Oricum ar fi, mi s-a aruncat acest os de ros iar eu l-am prelucrat atît de bine, încît văd lumina zilei prin el. Bunicul dorise să mă dezguste pe nesimțite de scriitori, acești intermediari. A obținut rezultatul contrariu : am confundat talentul cu meritul. Oamenii aceștia cumsecade îmi semănau : cînd eram foarte cuminte, cînd suportam vitejește micile bube, aveam dreptul la lauri, la o recompensă : așa e copilăria. Karl Schweitzer îmi arăta alți copii, ca și mine supravegheați, puși la încercări, recompensați, care știuseră să-și păstreze toată viața vîrsta mea. Fără frate sau soră și fără colegi am făcut din ei primii mei prieteni. Și ei iubiseră, suferiseră îndelung, ca eroii din

[1] Lucrare de André Gide.

romanele lor şi mai ales sfîrşiseră bine ; evocam suferinţele lor cu o înduioşare aproape veselă ; cît trebuiau să fie de mulţumiţi drăguţii de ei, cînd se simţeau foarte nenorociţi ; fără doar şi poate îşi ziceau „Ce noroc ! un vers frumos e pe cale să se nască !“

În ochii mei nu erau morţi, adică, nu în întregime : se metamorfozaseră în cărţi. Corneille era un roşcovan mare, zgrunţuros, cu cotor de piele şi mirosind a clei. Acest personaj incomod şi sever, cu cuvinte dificile, avea colţuri care-mi răneau coapsele cînd îl transportam. Dar de îndată ce-l deschideam, îmi oferea gravurile lui, întunecate şi gingaşe ca nişte confidenţe. Flaubert era mic şi legat în pînză, inodor, cu pagini gălbejite. Multiplul Victor Hugo se cuibărise pe toate rafturile. Asta în ceea ce priveşte trupurile ; cît despre suflete, ele se plimbau în chip de stafii prin opere : paginile erau ferestre, din afară o faţă se lipea de geam, cineva mă spiona; mă prefăceam că nu observ nimic, îmi continuam cititul, cu ochii ţintuiţi pe cuvinte, sub privirea fixă a răposatului Chateaubriand. Neliniştile astea nu ţineau mult, în restul timpului îmi adoram tovarăşii de joacă. I-am pus mai presus de orice şi mi s-a povestit fără să mă minunez că, de pildă, Carol Quintul ridicase pensula lui Tizian : mare lucru ! Doar pentru asta e făcut un rege. Totuşi, eu nu-i respectam : de ce i-aş fi lăudat că sînt mari ? Nu-şi făceau decît datoria. Celorlalţi le reproşam că sînt mici. Într-un cuvînt, înţelesesem totul de-a-ndoaselea şi din excepţie făceam regulă : specia umană deveni un comitet restrîns înconjurat de animale

afectuoase. Mai ales bunicul se purta prea rău cu ei ca să-i mai pot lua cu totul în serios. Încetase să citească de la moartea lui Victor Hugo ; cînd nu mai avea nimic altceva de făcut, recitea. Dar ocupaţia lui era să traducă. În străfundul inimii lui, autorul lui *Deutsches Lesebuch* considera literatura universală drept materialul său de lucru. Din vîrful buzelor clasifica autorii după merit, dar această ierarhie de faţadă nu reuşea să ascundă preferinţele lui utilitariste : Maupassant furniza elevilor germani cele mai bune exerciţii de traducere ; Goethe, care întrecea cu un cap pe Gottfried Keller, era inegalabil pentru retroversiuni. Ca umanist, bunicul meu acorda puţină consideraţie romanelor ; ca profesor, le aprecia foarte mult din cauza vocabularului. Pînă la urmă, ajunsese să nu mai suporte decît bucăţi alese şi l-am văzut, cîţiva ani mai tîrziu, delectîndu-se cu un extras din *Doamna Bovary*, ales de Mironneau pentru lucrarea lui *Lecturi*, pe cînd operele complete ale lui Flaubert aşteptau de douăzeci de ani, la bunul lui plac. Simţeam că trăia din morţi, ceea ce complica relaţiile mele cu ei : sub pretextul că avea un cult pentru ei, bunicul îi ţinea în lanţurile sale şi nu se da în lături să-i taie în bucăţi ca să-i treacă dintr-o limbă într-alta mai uşor. Am descoperit în acelaşi timp măreţia şi mizeria lor. Mérimée, spre nenorocirea lui, convenea cursului mediu ; în consecinţă ducea o viaţă dublă : la etajul al patrulea al bibliotecii, *Colomba* era o porumbiţă proaspătă cu o sută de aripi, rece, oferită şi ignorată sistematic ; nici o privire n-a pîngărit-o vreo-

dată. Dar, pe raftul de jos, această fecioară era întemnițată într-o cărțulie mică și murdară de culoare cafenie și care duhnea ; subiectul și limbajul nu se schimbaseră, dar se adăugaseră note în limba germană și un vocabular ; în plus, am aflat, scandal neegalat de la violarea Alsaciei și a Lorenei, că fusese editată la Berlin. Această carte, bunicul meu o punea de două ori pe săptămînă în servieta sa, o umpluse de pete, de sublinieri cu roșu, de arsuri, iar eu o uram : era Mérimée umilit. Numai ce-o deschideam și muream de plictiseală : fiecare silabă se detașa sub privirea mea, așa cum se întîmpla la Institut, în gura bunicului meu. Tipărite în Germania, ca să fie citite de germani, ce altceva erau, de altfel aceste semne cunoscute și de nerecunoscut dacă nu falsificarea cuvintelor franțuzești ? Încă o afacere de spionaj : ar fi fost de ajuns să se zgîrie ca să se descopere, sub travestirea lor galică, cuvintele germanice la pîndă. Am sfîrșit prin a mă întreba dacă nu existau două *Colomba*, una sălbatică și adevărată, cealaltă falsă și didactică, așa cum există două Yseut.

Tribulațiile micilor mei tovarăși mă convinseră că erau semenii mei. N-aveam nici darurile lor, nici meritele lor și nu mă gîndeam încă să scriu dar, ca nepot de preot, le eram superior prin naștere ; fără nici o îndoială eram predestinat : în nici un caz martiriului lor care era întotdeauna nițel scandalos, ci unui sacerdoțiu ; voi fi o santinelă a culturii, ca și Charles Schweitzer. Apoi eram viu și foarte activ : nu știam încă să segmentez morții în bucăți, dar le impuneam capriciile mele : îi luam în brațe, îi

căram, îi puneam jos pe parchet, îi deschideam, îi închideam, îi scoteam din neant ca să-i cufund din nou în el : erau păpuşile mele aceşti oameni-trunchi şi mi-era milă de mizerabila lor supravieţuire paralizată, căreia i se zicea nemurire. Bunicul încuraja aceste familiarităţi : toţi copiii sînt inspiraţi şi n-au a-i invidia cu nimic pe poeţi care sînt, nici mai mult nici mai puţin, decît nişte copii. Îmi plăcea la nebunie Courteline, mă ţineam după bucătăreasă în bucătărie ca să-i citesc cu voce tare *Théodore caută chibrituri.* S-au distrat pe seama admiraţiei mele exagerate, au făcut-o să se dezvolte prin îngrijiri atente, au făcut din ea o pasiune ştiută de toţi. Într-o zi, bunicul mi-a spus ca din întîmplare : „Courteline trebuie să fie un tip cumsecade. Dacă-ţi place atît de mult, de ce nu-i scrii ?" I-am scris. Charles Schweitzer mi-a călăuzit peniţa şi a hotărît să lase mai multe greşeli de ortografie în scrisoarea mea. Cîteva ziare au reprodus-o acum cîţiva ani, şi nu m-am putut opri s-o recitesc fără enervare. Încheiam cu aceste cuvinte : „Viitorul dumneavoastră prieten" care mi se păreau foarte naturale : Voltaire şi Corneille erau intimii mei ; cum ar fi putut un scriitor *în viaţă* să refuze prietenia mea ? Courteline a refuzat-o şi bine a făcut : răspunzînd nepotului, ar fi dat peste bunic. La vremea aceea i-am judecat cu severitate tăcerea. „Admit, zise Charles, că are mult de lucru, dar oricît de ocupat ai fi, unui copil tot îi răspunzi."

Şi astăzi încă, am păstrat acest viciu minor, familiaritatea. Îi tratez ca pe nişte colegi de şcoală pe aceşti iluştri defuncţi : despre Baude-

laire, despre Flaubert vorbesc fără ocolişuri iar atunci cînd sînt dezaprobat pentru asta, îmi vine întotdeauna să răspund : „Nu vă amestecaţi în treburile noastre. Aceste genii ale voastre mi-au aparţinut, le-am avut în mînă, le-am iubit cu pasiune, fără nici un fel de respect. O să-mi pun acum mănuşi cu ei ?" Dar de umanismul lui Karl, acest umanism de prelat, m-am descotorosit din ziua în care am înţeles că orice om este omul în întregul lui. Cît sînt de triste vindecările : vorbirea şi-a pierdut farmecele : eroii peniţei, vechii mei semeni, despuiaţi de privilegiile lor, au reintrat în rînd : sînt de două ori îndoliat pentru ei.

Ceea ce am scris acum e fals. Adevărat. Nici adevărat nici fals, ca tot ceea ce se scrie despre nebuni, despre oameni. Am relatat faptele cu exactitatea pe care mi-a permis-o memoria. Dar pînă la ce punct credeam în delirul meu ? Asta este chestiunea fundamentală şi totuşi nu mă hotărăsc de loc în această privinţă. Am văzut mai tîrziu că se poate cunoaşte totul despre afecţiunile noastre, în afară de forţa lor, adică de sinceritatea lor. Actele, ele însele, nu vor sluji drept etalon în afară de cazul cînd s-ar fi dovedit că nu sînt gesturi, ceea ce nu e întotdeauna uşor. Vedeţi, de exemplu : singur printre adulţi, eram un adult în miniatură şi aveam lecturi de adult ; sună totuşi fals fiindcă, în acelaşi timp, rămîneam copil. Nu pretind că eram vinovat : aşa era, şi pace ; nu e mai puţin adevărat că explorările şi vînătorile mele făceau parte din comedia familială, că toţi erau încîntaţi de ele, că eu ştiam asta : da, o ştiam, în fiecare zi un

copil minune trezea hîrțoagele vechi pe care bunicul lui nu le mai citea. Trăiam peste vîrsta mea, așa cum trăiești peste mijloacele pe care le ai: cu zel, cu oboseală, costisitor, pentru aparență. De îndată ce deschideam ușa bibliotecii, mă și pomeneam în pîntecul unui bătrîn inert: marele birou, mapa de birou, petele de cerneală roșii și negre pe sugativa roză, rigla, borcanul cu clei, mirosul stătut de tutun, iar iarna, împurpurarea Salamandrei [1], trosnetele de mică erau Karl în persoană, devenit obiect: nu mai era nevoie de nimic altceva care să-mi creeze acea stare de grație: alergam la cărți. Sincer? Ce înseamnă asta? Cum aș putea să stabilesc — mai ales după atîția ani — insesizabila și mobila frontieră care separă posesiunea de cabotinaj? Mă culcam pe burtă, cu fața spre ferestre, cu o carte deschisă înainte, un pahar de apă amestecată cu puțin vin în dreapta, la stînga, pe o farfurioară, o tartină cu dulceață. Pînă și în singurătate eram în reprezentație: Anne-Marie, Karlmami răsfoiseră aceste pagini cu mult înainte ca eu să mă fi născut, știința lor se etala în fața ochilor mei; seara mă întrebau: „Ce ai citit? Ce ai înțeles?" eu știam, eram în gestație, urma să nasc un cuvînt de copil; a fugi de oamenii mari pentru a citi era cel mai bun mijloc de a comunica cu ei; în absența lor, privirile cu care aveau să mă iscodească pătrundeau în mine prin occipital, ieșeau prin ochi, săgetau la nivelul pămîntului acele

[1] Marca unei fabrici de sobe.

fraze citite de ei de o sută de ori, pe care eu le citeam pentru prima oară. Fiind văzut, mă vedeam : mă vedeam citind așa cum te asculți vorbind. Să mă fi schimbat oare atît de mult de pe vremuri, cînd mă prefăceam a citi *Pățaniile unui chinez în China*, înainte de a cunoaște alfabetul? Nu : jocul continua. În spatele meu se deschidea ușa, veneau să vadă „ce puneam la cale": îi înșelam, mă ridicam dintr-o săritură, îl puneam la loc pe Musset și mă îndreptam, de îndată, în vîrful picioarelor, cu brațele întinse, să-l iau pe greul Corneille : îmi măsurau pasiunea după eforturi, auzeam în spatele meu un glas uimit de admirație șoptind : „Dar zău că-i *place* Corneille !" Nu-mi plăcea : alexandrinii mă descurajau. Din fericire, editorul nu publicase *in extenso* decît tragediile celebre : pentru celelalte dăduse titlul și un rezumat analitic : asta mă și interesa de fapt : „Rodelinde, soția lui Pertharite, regele longobarzilor, învins de Grimoald, este îndemnată stăruitor de Unulphe să se căsătorească cu prințul străin..." Am cunoscut pe *Rodogune*, *Théodore*, *Agésilas* înainte de *Cid*, înainte de *Cinna*; îmi umpleam gura de nume sonore, inima de sentimente sublime și eram îngrijorat să nu încurc legăturile de rudenie. Mai spuneau : „Micuțul ăsta e însetat să se instruiască, mănîncă Larousse-ul !" iar eu îi lăsam să spună. Dar nu mă instruiam aproape de loc : constatasem că dicționarul conținea rezumate de piese de teatru și de romane ; mă delectam cu ele.

Îmi plăcea să plac și voiam să fac băi de cultură : îmi luam în fiecare zi tainul de spiritualitate. Uneori în mod distrat : era de ajuns să

mă prosternez şi să întorc paginile : operele micilor mei prieteni îmi slujiră adesea drept moară de măcinat rugăciuni. În acelaşi timp avusei spaime şi plăceri *cu adevărat ;* mi se întîmpla să-mi uit rolul şi, riscînd să-mi frîng gîtul, să mă las dus de o balenă nebună care nu era altceva decît lumea. Poftiţi şi trageţi concluzii ! În orice caz, privirea mea lucra asupra cuvintelor : trebuia să le încerc, să hotărăsc asupra sensului lor ; Comedia culturii mă cultiva cu timpul.

Totuşi, citeam *cu adevărat :* în afara sanctuarului, în camera noastră, sau sub masa din sufragerie ; despre lucrurile astea nu vorbeam nimănui, nimeni în afară de mama nu-mi vorbea despre ele. Anne-Marie luase în serios elanurile mele trucate. Ea îi mărturisi lui Mamie neliniştile ei. Bunica era o aliată sigură : „Charles nu e rezonabil, zise ea. El îl îndeamnă pe micuţ, l-am văzut eu. Ce-o să facem ? Ce vom fi cîştigat cînd copilul o să se extenueze ?“ Cele două femei evocară surmenajul şi meningita deopotrivă. Ar fi fost periculos şi zadarnic să-l atace pe bunicul meu pe faţă : au luat-o pe ocolite. În cursul uneia din plimbările noastre, Anne-Marie s-a oprit ca din întîmplare în faţa unui chioşc care se află încă pe bulevardul Saint-Michel, colţ cu strada Soufflot : am văzut poze minunate, culorile lor stridente m-au fascinat, le-am cerut, le-am obţinut ; stratagema a reuşit : am vrut să am în fiecare săptămînă *Cri-cri, Extraordinarul, Vacanţa, Cei trei boy-scouts* a lui Jean de la Hire şi *Ocolul lumii în aeroplan* a lui Arnould Galopin, care apăreau în fascicole, joia. De la o joie la alta mă gîndeam la Vulturul Anzilor,

la Marcel Dunot, boxerul cu pumni de fier, la Christian aviatorul, mult mai mult decît la prietenii mei Rabelais și Vigny. Mama începu să caute cărți care să mă redea copilăriei mele: fură găsite mai întîi „micile cărți roze“, culegeri lunare de basme; apoi încet, încet, *Copiii Căpitanului Grant, Ultimul Mohican, Nicolas Nickleby, Cele cinci parale ale lui Lavarède.* În locul lui Jules Verne, care era prea ponderat, preferam extravaganțele lui Paul d'Ivoi. Dar indiferent de autor, adoram lucrările din colecția Hetzel, mici teatre în miniatură, a căror copertă roșie cu ciucuri de aur amintea o cortină: pulberea de soare pe cotoare era rampa. Acestor cutii magice le datorez primele mele întîlniri cu frumusețea și nu frazelor armonioase ale lui Chateaubriand. Cînd le deschideam, uitam totul; ăsta era cititul? Nu, asta însemna să mori de plăcere: din abolirea mea se nășteau de îndată indigeni înarmați cu lance, brusa, un explorator cu cască albă. Eram *viziune*, făceam să se scalde în lumină obrajii frumoși și întunecați ai Aoudei, barbițiii lui Philéas Fogg. Eliberată, în sfîrșit, de ea însăși, mica minune se lăsa să devină pură admirație. La cincizeci de centimetri de podea, se năștea o fericire fără stăpîn și fără zgardă, o fericire perfectă. Lumea Nouă părea întîi mai înfricoșătoare decît Lumea Veche: acolo se jefuia, acolo se ucidea; sîngele curgea în valuri. Indieni, hinduși, mohicani, hotentoți răpeau tînăra fată, îl legau fedeleș pe bătrînul ei tată și plănuiau să-l ucidă în cele mai groaznice chinuri. Era Răul în stare pură. Dar nu apărea decît spre a se prosterna înaintea Bine-

lui : în capitolul următor totul se restabilea. Albi curajoşi aveau să prefacă în hecatombă sălbaticii, să taie legăturile tatălui care urma să se arunce în braţele fiicei sale. Numai cei răi mureau — şi cîţiva dintre cei buni de foarte mică importanţă, al căror deces figura printre cheltuielile mărunte ale istoriei. De altfel, moartea era ea însăşi aseptizată : se cădea cu bratele în cruce, cu o mică gaură rotundă sub sînul stîng sau, dacă puşca nu era inventată, vinovaţii erau „trecuţi prin ascuţişul săbiei". Îmi plăcea această frumoasă expresie : îmi închipuiam fulgerul drept şi albul tăişului săbiei ce se înfunda ca în unt şi ieşea prin spatele celui pus în afara scutului legii, care apoi se prăvălea fără să piardă nici o picătură de sînge. Uneori moartea era chiar rizibilă : ca a acelui sarazin care în *Fina lui Roland*, cred, se năpustea cu calul împotriva calului unui cruciat ; paladinul îi trîntea în cap o lovitură de sabie care-l despica de sus în jos ; o ilustraţie a lui Gustave Doré înfăţişa această peripeţie. Cît era de amuzant ! Cele două jumătăţi de corp, despărţite, începeau să cadă descriind fiecare un semicerc în jurul scării şeii ; uimit, calul se cabra. Timp de mai mulţi ani, n-am putut privi gravura fără să rîd cu lacrimi. În sfîrşit, aveam ce-mi trebuia: Duşmanul, demn de ură, era, în fond, inofensiv fiindcă proiectele lui nu se realizau ba chiar, în ciuda eforturilor lui şi a şireteniei lui diabolice, slujeau cauza Binelui ; constatam, într-adevăr, că întoarcerea la ordine era însoţită totdeauna de un progres : eroii erau răsplătiţi, primeau onoruri, dovezi de admiraţie, bani ; datorită cutezanţei lor, un te-

ritoriu era cucerit, un obiect de artă sustras indigenilor și adus în muzeele noastre ; tînăra fată se îndrăgostea de exploratorul care-i salvase viața, totul se sfîrșea cu o căsătorie. Din aceste reviste ilustrate și cărți m-am ales cu cea mai intimă fantasmagorie : optimismul.

Aceste lecturi au rămas mult timp clandestine ; Anne-Marie nici n-a avut nevoie să mă avertizeze ; conștient că sînt nedemne, nu suflam nici o vorbă despre ele bunicului. Mă stricam, îmi luam singur libertăți, petreceam vacanțe în bordel, dar nu uitam că adevărul meu rămăsese în templu. La ce folos să-l scandalizez pe preot povestindu-i despre rătăcirile mele ? Pînă la urmă Karl mă prinse ; se supără pe cele două femei, iar acestea, profitînd de un moment în care el își trăgea răsuflarea, dădură toată vina pe mine : văzusem revistele ilustrate, romanele de aventuri, rîvnisem la ele, le cerusem, puteau oare să mi le refuze ? Această minciună abilă îl punea la strîmtoare pe bunicul meu : eu eram și numai eu cel care o înșelam pe Colomba cu aceste desfrînate, sulemenite din belșug. Eu, copilul profetic, tînăra Pythonisse, Eliacinul beletristicii, eu dădeam dovadă de o înclinație furibundă spre infamie. El avea de ales : sau eu nu făceam prorociri de loc, sau trebuia să respecte gusturile mele fără să încerce să le înțeleagă. Ca tată, Charles Schweitzer ar fi pus totul pe foc ; ca bunic, alese indulgența cu o adîncă mîhnire. Nu ceream mai mult și-mi continuai în liniște viața mea dublă, care de fapt

n-a încetat niciodată ; şi astăzi încă citesc cu mai multă plăcere numerele din „Seria neagră" decît pe Wittgenstein.

Eram primul, incomparabilul, în insula mea aeriană ; am decăzut pe ultimul loc cînd am fost supus regulilor comune.

Bunicul hotărîse să mă înscrie la liceul Montaigne. Intr-o dimineaţă m-a dus la director şi mi-a lăudat meritele : n-aveam decît cusurul că eram *prea* avansat pentru vîrsta mea. Directorul a fost de acord în totul : m-a înscris într-a treia şi-am crezut că voi fi împreună cu copiii de vîrsta mea. Dar n-a fost aşa : după prima dictare, bunicul a fost chemat în grabă de administraţie ; s-a întors furios, a scos din servietă o foaie de hîrtie prăpădită, plină de mîzgăliturí, de pete şi a aruncat-o pe masă ; era lucrarea pe care o dădusem. I se atrăsese atenţia asupra ortografiei — *„le lapen çovache ème le ten"*[1] şi încercaseră să-l facă să înţeleagă că locul meu era în clasa întîi primară. In faţa lui *„lapen çovache"* pe mama o cuprinse un rîs nebun ; bunicul o opri cu o privire teribilă. Intîi mă acuză de rea-voinţă şi mă certă pentru prima oară în viaţa mea, apoi declară că nu m-au apreciat la justa mea valoare ; a doua zi mă retrase de la liceu şi se certă cu directorul.

N-am înţeles nimic din această întîmplare şi insuccesul meu nu m-a afectat : eram un copil minune care nu ştia ortografia, asta era totul.

[1] *Le lapin sauvage aime le thym* (n.a.) (iepurelui sălbatic îi place cimbrul).

Şi apoi nu-mi displăcea de loc să-mi regăsesc singurătatea: îmi plăcea răul meu. Pierdusem, fără măcar să bag de seamă, ocazia de a deveni adevărat: l-au însărcinat pe domnul Liévin, un învăţător din Paris, să-mi dea lecţii particulare; acesta venea aproape în fiecare zi. Bunicul îmi cumpărase un mic birou personal, făcut dintr-o bancă şi un pupitru de lemn alb. Eu mă aşezam pe bancă iar domnul Liévin se plimba, dictîndu-mi. Semăna cu Vincent Auriol, iar bunicul meu pretindea că era francmason; „cînd îi dau bună ziua, ne spunea el, cu repulsia înfricoşată a unui om cumsecade expus avansurilor unui pederast, trasează cu degetul gros triunghiul masonic în podul palmei mele". Eu îl uram fiindcă uita să mă răsfeţe: cred că mă considera, nu fără temei, drept un copil înapoiat. Dispăru, fără ca eu să mai ştiu de ce: poate mărturisise cuiva părerea lui despre mine.

Am petrecut cîtva timp la Arcachon şi am fost trimis la şcoala comunală: principiile democrate ale bunicului meu cereau asta. Dar el dorea totodată să fiu ţinut departe de vulg. M-a recomandat învăţătorului în aceşti termeni: „Dragul meu coleg, vă încredinţez tot ce am mai scump". Domnul Barrault avea o barbă mică şi ochelari *pince-nez;* veni în vila noastră să bea vin muscat şi se declară flatat de încrederea pe care i-o arăta un membru al învăţămîntului secundar. M-a pus să stau la un pupitru special, alături de catedră şi în timpul recreaţiilor mă ţinea lîngă el. Acest tratament de favoare mi se părea legitim; nu ştiu ce gîndeau „fiii poporului", semenii mei: cred că puţin le păsa. Pe

mine, turbulența lor mă obosea și consideram că e distins să mă plictisesc alături de domnul Barrault în timp ce ei se jucau de-a hoții și vardiștii.

Aveam două motive de a-l respecta pe învățătorul meu: îmi voia binele și duhnea. Oamenii mari trebuie să fie urîți, ridați, incomozi; cînd mă lua în brațe nu-mi displăcea că trebuia să-mi înving un ușor dezgust; era o dovadă că virtutea nu era ușoară. Existau bucurii simple, triviale: a alerga, a sări, a mînca prăjituri, a săruta pielea catifelată și parfumată a mamei; dar eu puneam mai mare preț pe plăcerile studioase și complexe pe care le simțeam în tovărășia oamenilor maturi: repulsia pe care mi-o inspirau făcea parte din prestigiul lor: confundam dezgustul cu spiritul de seriozitate. Eram snob. Cînd domnul Barrault se apleca spre mine, răsuflarea lui îmi provoca o silă ce mă atrăgea, respiram cu zel mirosul ingrat al virtuților lui. O dată, am descoperit o inscripție proaspătă pe zidul școlii, m-am apropiat și am citit: „Moș Barrault este o p..." Inima îmi bătea să se sfarme, stupoarea mă încremeni pe loc, îmi era frică. „p..." nu putea fi decît una dintre acele „vorbe urîte" care mișunau în straturile inferioare ale vocabularului și pe care un copil binecrescut nu le întîlnește niciodată; scurtă și brutală, vorba avea simplitatea oribilă a animalelor elementare. Era prea mult și faptul c-o citisem; mi-am interzis să o pronunț chiar încet. Nu voiam ca această libarcă agățată pe zid să-mi sară în gură și să se metamorfozeze în fundul gîtului meu într-o trîmbițare neagră. Dacă m-aș fi pre-

făcut că n-am observat-o, poate intra într-o gaură din zid. Dar cînd îmi întorceam privirea, dădeam din nou de denumirea infamă: „Moş Barrault" care mă înspăimînta şi mai mult: în privinţa cuvîntului „p...", la urma urmei, nu făceam altceva decît să-i ghicesc sensul; eu ştiam însă bine cui i se spunea „moş Cutare" în familia mea: grădinarilor, factorilor poştali, tatălui bonei, pe scurt, bătrînilor săraci. Cineva îl vedea pe domnul Barrault, învăţătorul, colegul bunicului meu, sub aspectul unui bătrîn sărman. Undeva, într-un cap, dădea tîrcoale această idee bolnăvicioasă şi criminală. În capul cui? Poate într-al meu. Nu era oare de ajuns că citisem inscripţia injurioasă, ca să devin la rîndul meu complice la un sacrilegiu? Mi se părea totodată că un nebun îşi bătea joc cu cruzime de politeţea mea, de respectul, de zelul meu, de plăcerea pe care o aveam în fiecare dimineaţă scoţîndu-mi şapca şi spunînd: „Bună ziua, domnule învăţător" şi că eram eu însumi acest nebun, că vorbele murdare şi gîndurile murdare mişunau în inima mea. Ce mă împiedica, de pildă, să strig în gura mare: „Maimuţoiul ăsta bătrîn pute ca un porc". Murmurai: „Moş Barrault pute" şi totul începu să se învîrtească: o luai la fugă plîngînd. Chiar de a doua zi recăpătai respectul pentru domnul Barrault, pentru gulerul lui de celuloid şi pentru nodul lui papion. Dar cînd se apleca peste caietul meu, întorceam capul, ţinîndu-mi răsuflarea.

În toamna următoare, mama luă hotărîrea de a mă duce la Institutul Poupon. Trebuia să urci o scară de lemn, să intri într-o sală la primul

etaj ; copiii se grupau în semicerc, în tăcere ; așezate în fundul camerei, țepene și cu spatele la perete, mamele o supravegheau pe învățătoare. Prima datorie a bietelor fete care ne învățau era de a împărți în mod egal elogii și note bune academiei noastre de copii minune. Dacă vreuna dintre ele făcea vreun gest de nerăbdare sau se arăta prea satisfăcută de un răspuns bun, domnișoarele Poupon pierdeau elevi, învățătoarea își pierdea locul. Eram vreo treizeci de academicieni și n-am avut niciodată vreme să vorbim între noi. La ieșire, fiecare mamă și-l înșfăca aprig pe al ei, ducîndu-l la trap, fără să salute. După un semestru, mama m-a retras de la cursuri : nu se făcea de loc carte acolo și apoi se plictisise pînă la urmă să simtă asupra ei privirea apăsătoare a vecinelor cînd era rîndul meu să fiu lăudat. Domnișoara Marie-Louise, o tînără blondă cu ochelari *pince-nez* care preda opt ore pe zi la cursurile Poupon pentru un salariu de mizerie, acceptă să-mi dea lecții particulare la domiciliu, fără să știe directoarea. Își întrerupea uneori dictările ca să-și ușureze inima cu suspine adînci : îmi spunea că e obosită de moarte, că trăia într-o singurătate înspăimîntătoare, c-ar fi dat orice să aibă un soț, oricare ar fi fost. Pînă la urmă dispăru și ea : cei ai casei pretindeau că nu mă învăța nimic, dar eu cred mai degrabă că bunicul o găsea catastrofală. Acest om drept nu refuza să-i ajute pe nenorociți, dar nu-i plăcea să-i invite sub acoperișul său. Era și timpul : domnișoara Marie-Louise mă demoraliza. Eu credeam că salariile sînt proporționale cu meritul și mi se spu-

nea că e o persoană merituoasă : atunci de ce o plăteau atît de prost ? Cînd practici o profesie, ești demn și mîndru, fericit de a munci ; întrucît ea avea norocul să muncească opt ore pe zi, atunci de ce vorbea despre viața ei ca despre un rău incurabil ? Cînd îi povesteam despre dorințele ei, bunicul meu începea să rîdă : era prea urîtă ca vreun bărbat s-o vrea. Eu nu rîdeam : era cu putință să te naști condamnat ? În acest caz mă mințiseră : ordinea lumii ascundea dezordini intolerabile. Neliniștea mea se risipi de îndată ce o îndepărtară pe Marie-Louise. Charles Schweitzer îmi găsi profesori mai decenți. Atît de decenți încît i-am uitat pe toți. Pînă la zece ani am rămas singur între un bătrîn și două femei.

Adevărul meu, caracterul meu și numele meu erau în mîinile adulților, învățasem să mă văd prin ochii lor : eram un copil, acest soi de monstru pe care cei mari îl plămădesc din regretele lor. Absenți fiind, își lăsau în urma lor privirea amestecată cu lumină ; alergam, săream prin această privire care-mi păstra natura de nepot model, care continua să-mi ofere jucăriile ca și universul. În frumosul meu borcan, în sufletul meu, gîndurile mele se învîrteau, oricine putea să urmărească manejul lor ; nici un colț de umbră. Totuși, fără cuvinte, fără formă și consistență, diluată în această inocentă transparență, o certitudine transparentă strica totul : eram un impostor. Cum să joci comedia fără să știi c-o joci ? Limpezile aparențe însorite care alcătuiau personajul meu se denunțau singure : prin-

tr-un defect de a fi pe care nu puteam nici să-l înţeleg în întregime, nici să încetez de a-l resimţi. Mă întorceam spre persoanele mature, le ceream să-mi garanteze meritele: ceea ce însemna să mă înfund în impostură. Condamnat să plac, îmi atribuiam haruri care se ofileau de îndată: tîram peste tot falsa mea naivitate, importanţa mea inactivă, pîndind ocazia unei şanse noi: credeam c-o prind, mă repezeam, mă grăbeam să iau o anumită atitudine şi regăseam în ea inconsistenţa de care voiam să fug. Bunicul moţăia înfăşurat în pledul lui; sub mustaţa lui zburlită, zăream goliciunea roză a buzelor, era insuportabil: din fericire, ochelarii îi alunecau, mă repezeam să-i iau. El se trezea, mă lua în braţe, depănam marea noastră scenă de dragoste; nu mai era ceea ce dorisem. Ce voisem? Uitam totul, mă cuibăream în tufişul bărbii lui. Intram în bucătărie, declaram că vreau să spăl salata; începeau ţipete şi hohote de rîs: „Nu, dragul meu, nu aşa! Strînge tare mînuţa, aşa! Marie, ajută-l! Uite ce bine face!" Eram un fals copil, aveam un fals coş de salată; simţeam cum actele mele se transformau în gesturi. Comedia îmi ascundea lumea şi oamenii: nu vedeam decît roluri şi accesorii; slujind din bufonerie activitatea adulţilor, cum aş fi putut lua în serios grijile lor? Mă supuneam intenţiilor lor cu o nerăbdare virtuoasă care mă oprea să le împărtăşesc scopurile. Străin de nevoile, speranţele, plăcerile speciei, mă risipeam cu răceală ca s-o seduc; era publicul meu, o rampă de foc ne despărţea, mă arunca într-un exil orgolios care se transforma repede în anxietate.

Mai rău era că-i bănuiam de cabotinaj pe cei mari. Cuvintele pe care mi le adresau erau niște bomboane ; între ei însă vorbeau pe cu totul alt ton. Apoi li se întîmpla să rupă niște legăminte sfinte : luam mutra cea mai adorabilă, cea de care eram cel mai sigur și mi se spunea cu o voce adevărată : „Du-te, dragul meu, și te joacă mai departe, avem ceva de vorbit". Alteori aveam sentimentul că se serveau de mine. Mama mă lua cu ea la Luxembourg, unchiul Emile, certat cu toată familia, își făcea brusc apariția ; o privea pe soră-sa cu un aer posac și-i zicea sec : „N-am venit pentru tine ; am venit să văd copilul". Explica apoi că eu eram singurul nevinovat din familie, singurul care nu l-am jignit niciodată cu bună știință și nici nu l-am condamnat pe baza unor relatări false. Zîmbeam, jenat de puterea mea și de dragostea pe care o aprinsesem în inima acestui om întunecat. Dar fratele și sora se și apucaseră să vorbească despre treburile lor, să-și facă reproșuri reciproc ; Emile se ambala împotriva lui Charles, Anne-Marie îi lua apărarea, cedînd terenul ; apoi ajungeau să vorbească de Louise, eu rămîneam uitat între scaunele lor de fier. Eram pregătit să admit — numai dacă aș fi fost la vîrsta să le înțeleg — toate maximele de dreapta pe care un om bătrîn de stînga mă învăța prin purtările lui : că Adevărul și Născocirea sînt unul și același lucru, că trebuie să mimezi pasiunea ca s-o simți, că omul este o ființă de ceremonie. Mă convinseseră că noi, oamenii, am fost creați ca să ne jucăm nouă înșine o comedie ; comedia o acceptam, dar ceream să fiu personajul prin-

cipal: or, în clipe de trăsnet care mă lăsau distrus, remarcam că jucam în ea un „fals rol principal", cu text, multă prezență, dar fără o scenă „proprie"; pe scurt, că dădeam replica oamenilor maturi. Charles mă flata pentru a-și îmbuna moartea; în zburdălnicia mea, Louise își găsea justificarea îmbufnărilor ei; Anne-Marie pe a umilinței ei. Și fără mine, părinții ei ar fi primit-o pe mama, dar delicatețea ei ar fi dat-o fără apărare pe mîna lui Mamie; fără mine, Louise s-ar fi bosumflat, Charles s-ar fi minunat în fața muntelui Cervin, a meteorilor sau a copiilor altora. Eram cauza întîmplătoare a neînțelegerilor și a împăcărilor lor; cauzele profunde se aflau în altă parte: la Mâcon, la Gunsbach, la Thiviers, într-o inimă bătrînă care se îmbîcsea într-un trecut cu mult anterior nașterii mele. În mine se reflecta unitatea familiei și vechile ei contradicții; cei mari se foloseau de divina mea copilărie ca să devină ceea ce erau. Am trăit într-o stare de neliniște: în momentul în care ceremoniile lor mă convingeau că nimic nu există fără o rațiune și că fiecare, de la cel mai mare la cel mai mic are locul lui stabilit în univers, propria mea rațiune de a fi se fofila, descopeream dintr-o dată că nu contam absolut de loc și-mi era rușine de prezența mea neașteptată în această lume bine orînduită.

Un tată m-ar fi înzestrat cu cîteva încăpățînări durabile; făcînd din dispozițiile lui principiile mele, din ignoranța lui știința mea, din pizma lui orgoliul meu, din maniile lui legea mea, ar fi locuit în mine; acest respectabil locatar mi-ar fi dat respect pentru mine însumi.

Pe respect mi-aş fi întemeiat dreptul meu de a trăi. Zămislitorul meu ar fi hotărît asupra viitorului ce mă aştepta : politehnician prin naştere, aş fi fost liniştit pentru totdeauna. Dar dacă Jean-Baptiste Sartre a cunoscut vreodată destinaţia mea, a luat cu el secretul ; mama îşi amintea numai că zisese : „Fiul meu nu va intra în marină". În lipsa unor date mai precise, nimeni, începînd cu mine, nu ştia ce căutam pe pămînt. Dacă mi-ar fi lăsat avere, copilăria mea ar fi fost diferită ; n-aş fi scris fiindcă aş fi fost un altul. Cîmpurile şi casa dau tînărului moştenitor o imagine stabilă a propriei lui persoane ; ia contact cu el însuşi pe pietrişul *lui*, pe geamurile rombice ale verandei *sale* şi face din inerţia lor substanţa nemuritoare a sufletului lui. Acum cîteva zile, într-un restaurant, fiul patronului, un băieţel de şapte ani, striga casieriţei : „Cînd tata nu e aici, eu sînt Stăpînul". Iată un bărbat ! La vîrsta lui eu nu eram stăpînul nimănui şi nimic nu-mi aparţinea. În rarele mele clipe de indisciplină, mama îmi şoptea : „Fii atent ! Nu sîntem la noi acasă !" Noi n-am fost niciodată la noi acasă : nici în strada Le Goff, nici mai tîrziu, cînd mama s-a recăsătorit. N-am suferit fiindcă mi se împrumuta totul ; dar rămîneam abstract. Pentru proprietar, bunurile acestei lumi reflectă ceea ce este el ; mie, ele îmi arătau ceea ce nu eram : *eu nu eram* consistent nici permanent : *eu nu eram* viitorul continuator al operei paterne ; *eu nu eram* necesar producţiei de oţel : într-un cuvînt, eu n-aveam suflet.

Asta ar fi fost perfect dacă aş fi trăit în bună înţelegere cu corpul meu. Dar noi formam, el şi eu, un cuplu curios. Cînd se află în mizerie, copilul nu-şi pune întrebări ; resimţită *corporal* prin lipsuri şi boli, condiţia sa nejustificabilă îi justifică existenţa ; foamea, pericolul de moarte permanent sînt baza dreptului său la viaţă : trăieşte ca să nu moară. În ceea ce mă priveşte, eu nu eram nici destul de bogat ca să mă cred predestinat, nici destul de sărac ca să-mi simt dorinţele ca nişte necesităţi. Îmi îndeplineam îndatoririle alimentare iar Dumnezeu îmi trimitea uneori — rar — acest har care-ţi permite să mănînci fără scîrbă — pofta de mîncare. Respirînd, digerînd, defecînd cu nepăsare, trăiam fiindcă începusem să trăiesc. În ceea ce priveşte corpul meu, acest tovarăş îndopat, nu-i cunoşteam violenţa şi necesităţile sălbatice : se făcea cunoscut numai printr-un şir de indispoziţii răsfăţate, foarte căutate de persoanele mature. Pe vremea aceea, o familie distinsă trebuia să aibă cel puţin un copil delicat. Eram tocmai ce trebuie, fiindcă fusesem gata-gata să mor la naştere. Mă pîndeau, îmi luau pulsul, temperatura, mă făceau să scot limba : „Nu găseşti că e un pic palid ?“ „E din cauza luminii“. „Te asigur că a slăbit !“ „Dar, tată, l-am cîntărit ieri.“ Sub aceste priviri inchizitoriale, simţeam cum devin un obiect, o floare în glastră. Drept încheiere, mă băgau în pat. Sufocat de căldură, mă coceam sub cearşafuri, îmi confundam corpul cu indispoziţia ce-o resimţea : dintre cele două nu mai ştiam care era cel nedorit.

Domnul Simonnot, colaborator al bunicului meu, dejuna cu noi, joia. Îl invidiam pe acest om de cincizeci de ani cu obraji ca de fată, care-şi ungea mustaţa şi-şi cănea ciuful: cînd Anne-Marie îl întreba, ca să întreţină conversaţia, dacă-i plăcea Bach, dacă-i plăcea marea, muntele, dacă avea amintiri frumoase despre oraşul lui natal, îşi lua timp de gîndire şi-şi îndrepta privirea interioară asupra masivului de granit al gusturilor lui. După ce obţinea informaţia cerută, i-o comunica mamei mele cu o voce obiectivă, salutînd cu capul. Fericit om! Mă gîndeam că trebuia să se trezească în fiecare dimineaţă jubilînd, făcînd de pe un Punct Sublim recensămîntul vîrfurilor, crestelor şi vîlcelelor sale, apoi întinzîndu-se cu voluptate şi zicînd: „Eu sînt ăsta: eu sînt domnul Simonnot în întregime". Fireşte, eram în stare, cînd eram întrebat, să-mi fac cunoscute preferinţele şi chiar să mi le afirm; dar, în singurătate, ele îmi scăpau: departe de a le *constata*, trebuia să le ţin şi să le îmbrîncesc, să le insuflu viaţă; nu eram sigur nici măcar dacă prefer muşchi de vacă în loc de friptură de viţel. Ce n-aş fi dat să se fi instalat în mine un peisaj frămîntat, încăpăţînări drepte ca falezele. Cînd doamna Picard, folosind cu tact vocabularul la modă, spunea despre bunicul meu „Charles este o fiinţă aleasă", sau „Nu cunoaştem fiinţele" mă simţeam condamnat fără drept de apel. Pietricelele din Luxembourg, domnul Simonnot, castanii, Karlmami erau fiinţe. Eu, nu: eu n-aveam nici inerţie, nici profunzime, nici impenetrabilitate. Eu eram nimic: o transparenţă care nu se putea şterge.

Gelozia mea nu mai avu margini în ziua în care îmi spuseră că domnul Simonnot, această statuie, acest bloc monolit, era, pe deasupra, indispensabil universului.

Era sărbătoare. La Institutul de limbi vii, mulţimea bătea din palme sub flacăra tremurătoare a unui bec Auer, mama cînta din Chopin, toată lumea vorbea franţuzeşte din dispoziţia bunicului : o franceză înceată, guturaiă, cu graţii ofilite şi cu pompa unui oratoriu. Eu zburam din braţe în braţe fără să ating pămîntul ; mă sufocam la pieptul unei romanciere germane, cînd bunicul meu, din înaltul gloriei lui, lăsă să cadă un verdict care mă lovi în inimă : „Cineva lipseşte de aici : Simonnot". Mă smulsei din braţele romancierei, mă refugiai într-un colţ, invitaţii dispărură ; în centrul unui cerc tumultuos am zărit o coloană : domnul Simonnot, el însuşi, absent, în carne şi oase. Această absenţă prodigioasă îl transfigura. Mai trebuia mult ca Institutul să fie complet : unii elevi erau bolnavi, alţii se scuzaseră că nu pot veni ; dar aici nu era vorba decît de fapte întîmplătoare şi neglijabile. Singur domnul Simonnot *lipsea*. Fusese de ajuns să se pronunţe numele lui : în sala înţesată, golul se înfundase ca un cuţit. Mă minunam că un om avea locul lui gata făcut. Locul lui : un neant săpat de aşteptarea universală, un pîntec invizibil din care, brusc, părea că poate renaşte. Totuşi, dacă domnul Simonnot ar fi ieşit din pămînt, în mijlocul ovaţiilor, dacă pînă şi femeile s-ar fi repezit să-i sărute mîna, m-aş fi trezit din beţie : prezenţa carnală este întotdeauna excedentară. Virgin, redus la puri-

tatea unei esențe negative, domnul Simonnot își păstra transparența incompresibilă a diamantului. Fiindcă menirea mea proprie era să fiu situat în fiecare clipă printre anumite persoane, într-un anumit loc de pe pămînt, și să mă știu de prisos, am vrut să le lipsesc ca apa, ca pîinea, ca aerul, tuturor celorlalți oameni în toate celelalte locuri.

Dorința asta îmi reveni mereu pe buze. Charles Schweitzer făcea să apară peste tot necesitatea spre a ascunde o disperare pe care n-am observat-o niciodată atîta timp cît a trăit el și pe care abia încep s-o bănuiesc. Toți colegii lui duceau cerul în spate. Printre acești Atlași se numărau gramaticieni, filologi și lingviști, domnul Lyon-Caen și directorul *Revistei Pedagogice*. Bunicul ne vorbea sentențios despre ei ca să ne facă să ne dăm seama de importanța lor : „Lyon-Caen își cunoaște meseria. Locul lui ar fi la Institut" ; sau : „Shurer începe să îmbătrînească ; să sperăm că n-o să facă prostia să-l pensioneze : Facultatea nu știe ce-ar pierde". Înconjurat de bătrîni de neînlocuit, a căror dispariție apropiată urma să îndolieze Europa și poate s-o arunce în barbarie, ce n-aș fi dat să aud o voce imaginară dînd verdictul în inima mea : „Acest mic Sartre își cunoaște meseria ; dacă el ar dispărea, Franța nu știe ce-ar pierde !" Copilăria burgheză trăiește în eternitatea clipei, adică în inactivitate : voiam să fiu Atlas imediat, pentru totdeauna și dintotdeauna, nici nu-mi trecea măcar prin minte că se poate munci ca să devii Atlas ; îmi trebuia o Curte Supremă, un decret care să mă repună în drepturile mele.

Dar unde erau magistrații ? Judecătorii mei firești se desconsideraseră prin cabotinajul lor ; îi recuzam, dar nu vedeam alții.

Vierme stupefiat, fără credință, fără lege, fără rațiune și scop, evadam în comedia familială, învîrtindu-mă, alergînd, zburînd din impostură în impostură. Îmi evitam corpul care nu putea fi justificat și confidențele lui fără vlagă ; dacă titirezul se lovea de un obstacol și se oprea, micul comediant buimăcit cădea din nou în amorțirea lui animalică. Niște prietene bune i-au spus mamei că eram trist, că mă surprinseseră visînd. Mama m-a strîns la piept rîzînd : „Tu, care ești atît de vesel, care cînți necontenit ! Și de ce te-ai plînge ? Ai tot ce vrei". Avea dreptate : un copil răsfățat nu e trist ; se plictisește doar ca un rege. Ca un cîine.

Sînt un cîine : casc, lacrimile îmi curg, le simt curgînd. Sînt un copac, vîntul se prinde de ramurile mele și le zgîlțîie ușor. Sînt o muscă, mă cațăr în sus pe un geam, cad, încep iar să mă cațăr. Uneori simt mîngîierea timpului care trece, alteori — cel mai adesea — îl simt că nu trece. Minute tremurătoare se rostogolesc, mă înghit și nu-și mai sfîrșesc agonia ; consumate dar încă vii, le mătur, dar altele le iau locul, mai proaspete dar tot atît de zadarnice ; aceste dezgusturi se cheamă fericire ; mama îmi repetă că sînt cel mai fericit dintre băieți. Cum să n-o cred *dat fiind că e adevărat ?* La singurătatea mea nu mă gîndesc niciodată ; mai întîi fiindcă nu există cuvînt ca s-o numesc ; apoi n-o văd : sînt veșnic înconjurat cu solicitudine de cei mari.

E urzeala vieții mele, stofa plăcerilor mele, carnea gîndurilor mele.

Am văzut moartea. La cinci ani : mă pîndea : seara, dădea tîrcoale pe balcon, își lipea botul de geam, o vedeam dar nu îndrăzneam să zic nimic. O dată, am întîlnit-o pe cheiul Voltaire, era o bătrînă doamnă înaltă și nebună, îmbrăcată în negru, care mormăia cînd am trecut pe lîngă ea : „Pe copilul ăsta, o să-l bag în buzunar". Altă dată a luat forma unei săpături : era la Arcachon ; Karlmami și mama mea făceau o vizită doamnei Dupont și fiului ei, compozitorul. Mă jucam în grădina vilei, înfricoșat fiindcă mi se spusese că Gabriel e bolnav și că va muri. Mă jucam de-a calul, fără chef, și țopăiam în jurul casei. Deodată am zărit o gaură întunecoasă : lăsaseră deschisă pivnița ; nu mai știu ce concretizare a singurătății și groazei mă orbi : m-am întors și, cîntînd cît mă ținea gura, am rupt-o la fugă. Pe vremea aceea, mă întîlneam cu ea în pat în fiecare noapte. Era un rit : trebuia să mă culc pe partea stîngă, cu nasul spre perete ; așteptam tremurînd din tot corpul și ea îmi apărea, schelet foarte conformist, cu o coasă; atunci îmi era permis să mă întorc pe partea dreaptă, ea pleca, puteam să dorm liniștit. În timpul zilei, o recunoșteam sub deghizările cele mai diferite : dacă se întîmpla ca mama să cînte în franțuzește *Regele aninilor*, îmi astupam urechile ; fiindcă citisem *Bețivul și soția lui* am stat șase luni fără să deschid fabulele lui La Fontaine. Nu-i păsa, afurisitei : ascunsă într-o povestire de Mérimée, *Venus din insulă*, aștepta s-o citesc ca să-mi sară la beregată. În-

mormîntările și mormintele nu mă neliniștează ; cam prin vremea aceea, bunica mea Sartre se îmbolnăvi și muri ; mama și eu am sosit la Thiviers, chemați printr-o telegramă, cînd ea mai era încă în viață. Au preferat să mă îndepărteze de locurile unde această îndelungată existență nenorocită se încheia ; niște prieteni m-au luat în grijă, m-au găzduit, mi-au dat ca să-mi petrec timpul jocuri de circumstanță, instructive, toate îndoliate de plictiseală. M-am jucat, am citit, m-am străduit să arăt o reculegere exemplară, dar n-am simțit nimic. Cum n-am simțit nimic nici cînd am urmat dricul la cimitir. Moartea strălucea prin absența ei : a deceda nu însemna a muri, metamorfoza acestei bătrîne în piatră funerară nu-mi displăcea ; era o trecere spre altă substanță, un acces spre ființă, totul se petrecea de fapt ca și cum m-aș fi transformat în mod solemn în domnul Simonnot. Din acest motiv mi-au plăcut întotdeauna și-mi plac încă cimitirele italiene : piatra este acolo chinuită, e un adevărat om baroc, un medalion incrustat, încadrînd o fotografie care amintește de defunct în prima lui stare. Cînd aveam șapte ani, adevărata moarte, cîrna, o întîlneam peste tot, niciodată acolo. Ce era ? O persoană și o amenințare. Persoana era nebună ; cît privește amenințarea, iată : guri de tenebre se puteau deschide peste tot, în plină zi, sub cel mai radios soare și să mă înghită. Exista un revers oribil al lucrurilor, cînd îți pierdeai rațiunea, îl vedeai ; a muri însemna a împinge nebunia la maximum și a te lăsa înghițit de ea. Am trăit în teroare, a fost o nevroză autentică. Dacă-i

caut motivul, găsesc următoarele : copil răsfățat, dar providențial, profunda mea inutilitate îmi era cu atît mai evidentă cu cît ritualul familial mă împodobea continuu cu o necesitate născocită. Mă simțeam de prisos, deci trebuia să dispar. Eram o înflorire fadă într-o solicitare perpetuă de abolire. Cu alte cuvinte, eram condamnat, dintr-o clipă într-alta sentința se putea executa. Cu toate astea, eu o respingeam din toate puterile nu fiindcă existența mea mi-ar fi fost scumpă ci, dimpotrivă, fiindcă nu țineam la ea : cu cît e mai absurdă viața, cu atît mai puțin suportabilă e moartea.

Dumnezeu ar fi putut să mă scape de griji : aș fi fost o capodoperă semnată : încredințat că îndeplinesc partea mea în concertul universal, aș fi așteptat cu răbdare ca El să-mi dezvăluie intențiile sale și necesitatea mea. Presimțeam religia, o speram, acesta era remediul. Dacă mi-ar fi fost refuzată, aș fi inventat-o singur. Nu-mi era refuzată : crescut în credința catolică, am aflat că Atotputernicul m-a plăsmuit întru gloria lui : era mai mult decît aș fi îndrăznit să visez. Dar, mai tîrziu, în Dumnezeul la modă pe care m-au învățat să-l cunosc, nu l-am recunoscut pe cel pe care-l aștepta sufletul meu : mie îmi trebuia un Creator, mi se dădea un Stăpîn ; amîndoi nu făceau decît unul singur, dar eu nu știam asta ; slujeam fără căldură pe Idolul farisean iar doctrina oficială mă dezgusta, pentru a-mi mai putea căuta propria credință. Ce noroc ! Încrederea și dezolarea făceau din sufletul meu un ogor ales în care să fie semănat cerul : fără această greșeală aș fi

călugăr. Familia mea însă fusese atinsă de mișcarea lentă de descreștinare care luase naștere în păturile de sus ale burgheziei voltaireane și căreia i-a trebuit un secol ca să se întindă în toate straturile societății : fără această slăbire generală a credinței, Louise Guillemin, domnișoară catolică de provincie, ar fi făcut mai multe mofturi ca să se mărite cu un luteran. Firește, la noi, toată lumea credea : din discreție. La șapte sau opt ani după guvernul Combes, necredința declarată păstra violența și dezmățul pasiunii ; un ateu era un original, un furios pe care nu-l invitai la masă de teamă să nu „aibă o ieșire", un fanatic încărcat de tabuuri care-și refuza dreptul de a îngenunchea în biserici, de a-și mărita acolo fiicele și de a se desfăta plîngînd, care-și impunea să dovedească adevărul doctrinei lui prin puritatea moravurilor sale, care se îndîrjea contra lui însuși și contra fericirii lui, pînă la punctul de a se lipsi de mijlocul de a muri împăcat, un maniac al lui Dumnezeu care vedea peste tot absența acestuia și care nu putea deschide gura fără să nu pronunțe numele lui Dumnezeu, pe scurt, un domn care avea convingeri religioase. Credinciosul nu avea de loc astfel de convingeri : de două mii de ani certitudinile creștine avuseseră timp să-și facă dovezile, ele aparțineau tuturor, li se cerea să strălucească în privirile unui preot, în penumbra unei biserici și să lumineze sufletele, dar nimeni n-avea nevoie să le reia pe contul lui : erau patrimoniu comun. Societatea bună credea în Dumnezeu ca să nu vorbească de el. Cît de tolerantă părea religia ! Cît era de comodă : creștinul

putea să nu meargă la slujbă și să-și căsătorească religios copiii, să zîmbească la vederea obiectelor de devoțiune expuse la Saint-Sulpice și să lăcrimeze ascultînd *Marșul nupțial al lui Lohengrin;* nu era obligat nici să ducă o viață exemplară, nici să moară în disperare, nici chiar să se incinereze. În mediul nostru, în familia mea, credința nu era decît un nume de paradă pentru plăcuta libertate franceză ; mă botezaseră, ca pe atîția alții, ca să-mi apere independența : refuzîndu-mi botezul, s-ar fi temut să-mi violenteze sufletul ; catolic declarat, eram liber, eram normal : „Mai tîrziu, ziceau ei, o să facă ce va vrea". Se considera atunci că e mult mai greu să cîștigi o credință decît s-o pierzi.

Charles Schweitzer era prea actor ca să nu aibă nevoie de un Mare Spectator, dar el nu se gîndea de loc la Dumnezeu în afară de momentele de vîrf ; fiind sigur că-l va regăsi în ceasul morții, îl ținea la o parte de viața lui. În intimitate, din fidelitate față de provinciile noastre pierdute, spre veselia grosolană a fraților săi antipapali, nu scăpa nici o ocazie să ridiculizeze catolicismul : conversațiile lui din timpul mesei se asemănau cu ale lui Luther. Despre Lourdes nu mai contenea : Bernadette văzuse „o femeie care-și schimba cămașa" ; cufundaseră un paralitic în piscină și cînd l-au scos afară „vedea cu amîndoi ochii". Povestea viața sfîntului Labre, plin de păduchi, a sfintei Maria Alacoque care strîngea dejecțiile bolnavilor cu limba. Gogomăniile astea mi-au fost de folos : înclinam cu atît mai mult să mă ridic deasupra bunurilor acestei lumi cu cît nu posedam nici unul și mi-aș

fi găsit fără greutate vocaţia în sărăcia mea confortabilă; misticismul se potriveşte persoanelor deplasate, copiilor supranumerari; ca să cad în el, ar fi fost de ajuns să mi se prezinte lucrurile din capătul opus; riscam să fiu o pradă pentru sfinţenie. Bunicul m-a dezgustat de ea pentru totdeauna: am văzut-o prin ochii lui, această nebunie crudă m-a scîrbit prin extazele ei serbede, m-a îngrozit prin dispreţul ei sadic faţă de corp; extravaganţele sfinţilor nu aveau mai mult sens decît cele ale englezului care s-a aruncat în mare îmbrăcat în smoching. Ascultînd aceste povestiri, bunica se prefăcea indignată, îi zicea bărbatului ei „necredincios" şi „reformat nelegiuit", îl lovea uşor peste degete, dar indulgenţa zîmbetului ei îmi deschidea ochii definitiv; Marie-Louise nu credea în nimic; numai scepticismul o împiedica să fie atee. Mama se ferea cu grijă să intervină; ea avea „Dumnezeul ei" şi nu-i cerea nimic altceva decît s-o consoleze în taină. Discuţiile se continuau în capul meu, atenuate: un alt eu însumi, fratele meu negru, contesta molatic toate poruncile credinţei: eram catolic şi protestant, îmbinam spiritul critic cu spiritul de supunere. În fond, toate astea mă plictiseau cumplit: am fost împins spre necredinţă nu dintr-un conflict de dogme ci din indiferenţa bunicilor mei. Totuşi, credeam: în cămaşă, îngenuncheat în pat, cu mîinile împreunate, îmi făceam în fiecare zi rugăciunea, dar mă gîndeam la bunul Dumnezeu din ce în ce mai rar. Mama mă ducea joia la Institutul abatelui Dibildos: urmam acolo un curs de religie alături de nişte copii necunoscuţi. Bunicul

îmi împuiase capul în așa fel încît eu îi priveam pe preoții catolici ca pe niște animale curioase ; cu toate că erau reprezentanții confesiunii *mele,* îmi erau mai străini decît pastorii, din cauza sutanei și a celibatului lor. Charles Schweitzer îl respecta pe abatele Dibildos — „un om cumsecade !" — pe care-l cunoștea personal, dar anticlericalismul lui era atît de declarat, încît intram pe poartă cu sentimentul că pătrund pe un teritoriu dușman. În ceea ce mă privește, nu-i uram pe preoți : cînd îmi vorbeau își compuneau o figură plină de iubire, modelată de spiritualitate, un aer de bunăvoință uimită, privirea pierdută în infinit pe care o prețuiam în mod cu totul deosebit la doamna Picard și la alte bătrîne prietene muziciene ale mamei mele ; bunicul era cel care îi ura prin mine. El avusese primul ideea de a mă încredința prietenului lui, abatele, dar privea cercetător și cu neliniște pe micul lui catolic pe care i-l aduceau joi seara, căutînd în privirile mele progresul papistașismului și nu se abținea să nu mă ia în rîs. Această situație n-a durat decît șase luni. Într-o zi am prezentat instructorului o compunere asupra Patimilor ; încîntase toată familia, iar mama a copiat-o cu mîna ei. Compunerea n-a obținut decît medalia de argint. Această decepție m-a cufundat în necredință. O boală, apoi vacanța m-au împiedicat să mă întorc la Institutul Dibildos ; la redeschiderea cursurilor, am cerut să nu mă mai duc de loc acolo. Mulți ani încă am întreținut relații publice cu Atotputernicul ; în intimitate, am încetat să-l frecventez. O singură dată am avut sentimentul că există. Mă jucasem cu chibriturile

şi arsesem un mic covor; eram ocupat să-mi ascund isprava cînd, deodată, Dumnezeu m-a văzut, i-am simţit privirea în interiorul capului meu şi pe mîini; m-am învîrtit prin baie, îngrozitor de vizibil, o ţintă vie. Indignarea m-a salvat: m-am înfuriat pe o indiscreţie atît de grosolană, am blestemat, am murmurat ca bunicul meu: „Dumnezeul Dumnezeului..." De atunci nu m-a mai privit niciodată.

V-am povestit acum istoria unei vocaţii ratate: aveam nevoie de Dumnezeu, mi-a fost dat, l-am primit fără să înţeleg că-l căutam. Din cauză că n-a prins rădăcini în inima mea, a vegetat cîtva timp în mine, apoi a murit. Astăzi, cînd mi se vorbeşte despre El, spun cu amuzamentul fără regrete al unui crai bătrîn care întîlneşte o iubită de altădată: „Acum cincizeci de ani, fără acea neînţelegere, fără acea eroare, fără accidentul care ne-a făcut să ne despărţim, ar fi putut să fie ceva între noi".

N-a fost nimic. Cu toate astea, treburile mele mergeau din ce în ce mai rău. Pe bunic îl enervau pletele pe care le purtam: „E băiat, îi spunea el mamei, o să faci din el o fată; nu vreau ca nepotul meu să devină un molîu!" Anne-Marie rezista; ei i-ar fi plăcut, cred eu, să fi fost într-adevăr o fată; cu cîtă fericire ar fi umplut de binefaceri trista ei copilărie reînviată. Fiindcă cerul nu i-o îndeplinise, s-a aranjat singură: urma să am sexul îngerilor, nedeterminat, dar feminin pe margini. Drăgăstoasă, ea m-a învăţat să fiu drăgăstos; singurătatea mea a făcut restul şi m-a îndepărtat de jocurile violente. O dată — aveam şapte ani — bunicul nu

mai răbdă ; mă luă de mînă, spunînd că mă duce la plimbare. Dar abia dădurăm colţul străzii că mă împinse spre frizer spunîndu-mi : „O să-i facem o surpriză mamei tale". Îmi plăceau grozav surprizele. La noi acasă se făceau mereu surprize. Tăinuiri vesele sau meritorii, cadouri neaşteptate, revelaţii teatrale urmate de îmbrăţişări : era tonul vieţii noastre. Cînd mi s-a scos apendicele, mama n-a spus un cuvînt lui Karl ca să-l ferească de temeri pe care el, de altfel, nu le-ar fi avut. Unchiul meu, Auguste, dăduse banii ; întorşi clandestin de la Arcachon, ne-am ascuns într-o clinică la Courbevoie. A treia zi după operaţie, Auguste venise să-l vadă pe bunicul : „Vreau să-ţi dau o veste bună", îi spusese el. Karl fu indus în eroare de solemnitatea amabilă a glasului : „Te recăsătoreşti !" „Nu, răspunse unchiul meu zîmbind, dar totul s-a petrecut foarte bine." „Ce anume, totul ?" etc., etc. Pe scurt, loviturile de teatru făceau parte din viaţa mea obişnuită şi priveam cu bunăvoinţă cum buclele mele se rostogoleau de-a lungul şervetului alb care mă strîngea de gît şi cădeau pe podea, cu luciul inexplicabil pierdut ; m-am întors glorios şi tuns.

Ţipete au fost, dar nu şi îmbrăţişări, iar mama s-a încuiat în camera ei ca să plîngă : îi schimbaseră fetiţa pe un băieţel. Ceva mai rău încă : atîta timp cît unduiseră în jurul urechilor mele, frumoasele mele plete îi permiseseră să refuze evidenţa urîţeniei mele. Încă de pe atunci, ochiul meu drept începea să apună. Trebuia ca mama să-şi mărturisească adevărul. Bunicul păru el însuşi complet înmărmurit ; i se încredinţase mica

lui minune, iar el adusese înapoi o broască rîioasă : asta însemna să-și dărîme viitoare pretexte de minuni. Mamie îl privea înveselită. Spuse doar atît : „Karl nu se fălește ; dimpotrivă, uite cum se rușinează".

Anne-Marie a avut bunătatea să-mi ascundă cauza tristeții ei. N-am aflat-o decît la doisprezece ani, fără menajamente. Eu însă nu mă simțeam bine în pielea mea. Amicii familiei îmi aruncau priviri neliniștite sau perplexe pe care le surprindeam adesea. Publicul meu devenea din zi în zi mai dificil ; a trebuit să mă întrec pe mine ; accentuam efectele și ajunsesem să joc fals. Am cunoscut spaimele unei actrițe care îmbătrînește : am aflat că alții puteau să placă. Amintirea a două întîmplări, petrecute ceva mai tîrziu, mi-a rămas puternic întipărită în minte.

Aveam nouă ani, ploua ; în hotelul din Noirétable eram zece copii, zece pisici în același sac ; ca să ne dea de lucru, bunicul a consimțit să scrie și să pună în scenă o piesă patriotică cu zece personaje. Bernard, cel mai mare din grup deținea rolul lui Moș Struthoff, un binefăcător morocănos. Eu eram un tînăr alsacian : tatăl meu optase pentru Franța iar eu treceam frontiera, în taină, ca să mă duc la el. Se pregătiseră pentru mine replici de bravură : întindeam brațul drept, aplecam capul și murmuram, ascunzîndu-mi obrazul de prelat în scobitura umărului : „Adio, adio, scumpa noastră Alsacie". Mi se spunea la repetiții că eram o bomboană ; asta nu mă mira. Reprezentația a avut loc în grădină ; două tufișuri de lemn cîinesc și zidul casei delimitau scena ; părinții se așezaseră pe scaune

de bambus. Copiii se distrau la nebunie ; în afară de mine. Convins că soarta piesei era în mîinile mele, mă străduiam să plac, din devotament pentru cauza comună ; credeam că toate privirile erau ațintite asupra mea. Am exagerat ; sufragiile au mers spre Bernard, mai natural. Am înțeles oare ce se întîmplase ? La sfîrșitul reprezentației el făcea cheta : m-am strecurat în spatele lui și l-am tras de barbă, care mi-a rămas în mînă. Era o glumă de vedetă, destinată doar a face lumea să rîdă ; aveam sentimentul că sînt foarte reușit și săream cînd pe un picior, cînd pe celălalt, fluturîndu-mi trofeul Nu s-a rîs. Mama m-a luat de mînă și m-a îndepărtat repede : „Ce te-a apucat ? m-a întrebat ea adînc mîhnită. Barba era așa de frumoasă ! Toată lumea a fost indignată de gestul tău stupid". Bunica ne și ajungea din urmă cu ultimele noutăți : mama lui Bernard vorbise de gelozie. „Iată ce pățești dacă vrei să fii moț !" Am șters-o, am alergat în camera noastră, m-am dus și m-am înfipt în fața dulapului cu oglindă și m-am strîmbat mult timp.

Doamna Picard era de părere că un copil poate citi orice : „O carte nu face niciodată rău cînd este bine scrisă". În prezența ei, cerusem odinioară voie să citesc *Doamna Bovary*, iar mama își luase glasul ei prea muzical : „Dar dacă micuțul meu drag citește acest fel de cărți la vîrsta asta, ce va face cînd va fi mare ?" — „O să le trăiesc !" Această replică a cunoscut cel mai net și mai durabil succes. De fiecare dată cînd venea la noi în vizită, doamna Picard făcea aluzie la asta iar mama exclama dojenitoare

și flatată : „Blanche ! Vă rog să tăceți, o să mi-l stricați !“ O iubeam și o disprețuiam pe această femeie bătrînă, palidă și grasă, cel mai bun public al meu ; cînd îmi anunțau vizita ei, mă simțeam geniu : visam că-și pierde fustele și că-i văd fundul, ceea ce era un mod de a aduce omagii spiritualității ei. În noiembrie 1915, ea mi-a făcut cadou o cărticică în piele roșie, aurită pe margini. Fiindcă bunicul era absent, ne instalaserăm în cabinetul lui de lucru ; femeile vorbeau cu însuflețire, pe un ton ceva mai scăzut decît în 1914, fiindcă era război, o pîclă galben-murdară se lipea de ferestre, mirosea a tutun rece. Am deschis carnetul și la început am fost deziluzionat : speram să fie un roman, povești ; pe foi multicolore, am citit de douăzeci de ori același chestionar. „Completează-l, mi-a zis ea, și pune-i și pe micuții tăi prieteni să-l completeze : îți vei pregăti amintiri frumoase.“ Am înțeles că mi se oferea o șansă să fiu o minune : am ținut să răspund imediat și m-am așezat la biroul bunicului, am pus carnetul pe sugativa mapei de birou, am luat tocul lui cu coadă de galalit, l-am muiat în călimara cu cerneală roșie și m-am apucat să scriu pe cînd cei mari schimbau între ei priviri amuzate. Dintr-o săritură m-am cățărat mai sus decît sufletul meu ca să vînez „răspunsuri peste vîrsta mea“. Din nefericire, chestionarul nu mă ajuta ; îmi punea întrebări asupra ceea ce-mi plăcea și ce nu-mi plăcea : care era culoarea mea preferată, parfumul meu favorit ? Inventam fără tragere de inimă predilecții, cînd mi se ivi ocazia de a străluci : „Care este dorința dumneavoastră cea

mai scumpă?“ Am răspuns fără să ezit: „Să fiu soldat și să răzbun morții“. Apoi, prea agitat ca să pot continua, am sărit jos și am prezentat opera mea celor mari. Privirile s-au ascuțit, doamna Picard și-a potrivit ochelarii, mama s-a aplecat peste umărul ei; și una și alta își țuguiau buzele cu malițiozitate. Capetele se ridicară o dată: mama roșise puțin, doamna Picard mi-a înapoiat cartea: „Știi, micul meu prieten, asta nu e interesant decît dacă ești sincer“. Am crezut că mor. Greșeala mea sare în ochi: făcuseră apel la copilul minune, eu mă manifestasem ca un copil sublim. Spre nenorocirea mea, cele două doamne nu aveau pe nimeni pe front, sublimul militar rămînea fără efect asupra sufletelor lor moderate. Am dispărut, m-am dus să mă strîmb în fața unei oglinzi. Cînd îmi amintesc astăzi de strîmbăturile acelea, înțeleg că ele îmi asigurau o protecție: contra fulgerătoarelor descărcări ale rușinii mă apăram printr-un blocaj muscular. Și apoi, ducînd la extrem nenorocirea mea, ele mă scăpau de ea: mă cufundam în umilire ca să evit umilința, îmi retrăgeam mijloacele de a plăcea ca să uit că le avusesem și că le folosisem în mod greșit: oglinda îmi era de mare ajutor; îi încredințam sarcina de a-mi arăta că sînt un monstru; dacă reușea să facă asta, remușcările mele neplăcute se transformau în milă. Dar, mai ales, fiindcă eșeoul îmi descoperise servilismul, mă făceam hidos ca să-l fac imposibil, ca să reneg oamenii și ca ei să mă renege. Comedia răului se juca contra comediei binelui; Eliacin lua rolul lui Quasimodo. Prin torsiuni și încrețituri combinate, îmi des-

compuneam figura, îmi dădeam cu vitriol ca să șterg vechile mele zîmbete.

Remediul era mai rău decît răul : împotriva gloriei și a dezonoarei, încercasem să mă refugiez în adevărul meu singuratic ; dar nu aveam adevăr : nu găseam în mine decît o insipidă uimire. Sub ochii mei, o meduză lovea geamul acvariului, își contracta molatec colereta, se destrăma în tenebre. Noaptea se lăsa, nori de cerneală se diluară în oglindă, îngropînd ultima mea încarnare. Lipsit de alibi, mă cufundam în mine însumi. În întuneric ghiceam o ezitare nedeslușită, o atingere ușoară, pulsații, un întreg animal viu — cel mai îngrozitor și singurul de care nu mi-a putut fi frică. Fugeam, mă duceam să-mi reiau în lumină rolul meu de heruvim veșted. În zadar. Oglinda mă învățase ceea ce știam din totdeauna : eram oribil de natural. Nu m-am vindecat niciodată de asta.

Idolatrizat de toți, respins de fiecare, eram un neacceptat și n-aveam, la șapte ani, sprijin decît în mine, care nu existam încă, pustiu palat de oglinzi în care secolul ce se năștea își oglindea plictisul. M-am născut ca să umplu marea nevoie pe care o aveam de mine însumi ; nu cunoscusem pînă atunci decît vanitățile unui cîine de salon ; redus la orgoliu, am devenit Orgoliosul. Fiindcă nimeni nu mă revendica *serios*, aveam pretenția de a fi indispensabil universului. Ce putea fi mai înălțător ? Ce putea fi mai prostesc ? În realitate, n-aveam de ales. Călător clandestin, adormisem pe banchetă iar controlorul mă zgîlțîia. „Biletul, vă rog !"

Trebuie să recunosc că n-aveam. Nici bani să achit pe loc costul călătoriei. Începeam să mă dezvinovățesc : actele de identitate le uitasem acasă, nici nu-mi aminteam cum înșelasem vigilența controlorului, dar admiteam că intrasem în mod fraudulos în vagon. Departe de a contesta autoritatea controlorului, îl asiguram în cel mai înalt grad de respectul meu față de funcțiile lui și mă supuneam dinainte hotărîrii lui. Ajuns la acest punct maxim al umilinței, nu mă mai puteam salva decît răsturnînd situația : îi destăinuiam deci că din motive importante și secrete care interesau Franța și poate omenirea trebuia să ajung la Dijon. Privind lucrurile din acest nou unghi, nu s-ar fi găsit nimeni în tot trenul care să aibă mai mult ca mine dreptul de a ocupa un loc. Bineînțeles, era vorba de o lege superioară care contrazicea regulamentul, dar luînd asupra sa întreruperea călătoriei mele, controlorul urma să provoace complicații grave, ale căror consecințe aveau să cadă pe capul lui ; îl imploram să se gîndească ; era oare rațional să lase pradă dezordinii întreaga specie, sub pretextul de a menține ordinea într-un tren ? Acesta este orgoliul : pledoaria sărmanilor. Numai călătorii cu bilet au dreptul să fie modești. Nu știam niciodată dacă aveam cîștig de cauză : controlorul tăcea ; eu o luam de la capăt cu explicațiile ; eram sigur că atîta vreme cît voi vorbi el nu mă va obliga să cobor. Rămîneam față în față, unul mut, celălalt inepuizabil, în trenul care ne ducea spre Dijon. Trenul, controlorul și delicventul eram eu. Eu eram, de asemenea, un al patrulea personaj ; acela, organiza-

torul, n-avea decît o singură dorință : să se păcălească, fie numai și un minut, să uite că el pusese totul la cale. Comedia din familie mi-a folosit : mă numeau cu toții un dar al cerului, era în glumă și știam asta ; îndopat cu duioșii, îmi dădeau repede lacrimile iar inima îmi era de piatră : am vrut să devin un cadou folositor în căutarea destinatarilor ; mi-am oferit persoana Franței, lumii. De oameni nu-mi pasă, dar, fiindcă trebuia să-i accept, plînsul lor de bucurie avea să-mi aducă la cunoștință că universul mă primește cu recunoștință. Se poate crede că eram foarte înfumurat ; nu : eram orfan de tată. Fiul nimănui, am fost propria mea cauză, culme a orgoliului și culme a nenorocirii ; fusesem adus pe lume de către elanul care mă ducea spre bine. Înlănțuirea pare clară : feminizat de tandrețea maternă, rămas fără vigoare din absența asprului Moise care mă zămislise, îngrezut din cauza adorației bunicului meu, eram un obiect și nimic mai mult, destinat prin excelență masochismului dacă cumva aș fi putut crede în comedia familială. Dar nu ; ea nu mă agita decît la suprafață, iar adîncul rămînea rece, nejustificat ; sistemul mă îngrozi ; am început să urăsc leșinurile de fericire, uitarea de sine, ca și corpul meu prea mîngîiat, prea giugiulit, m-am găsit opunîndu-mă, m-am aruncat în orgoliu și sadism, cu alte cuvinte în generozitate. Aceasta, ca și zgîrcenia sau rasismul, nu e decît un balsam secretat pentru vindecarea plăgilor interioare și care pînă la urmă ne otrăvește : ca să scap de renunțarea la care e supus cel creat, îmi pregăteam cea mai iremediabilă

singurătate burgheză : cea a creatorului. Nu trebuie confundată această schimbare bruscă cu o revoltă adevărată : te revolți contra unui călău iar eu n-aveam decît binefăcători. Am rămas multă vreme complicele lor. De altfel, ei erau cei ce mă botezaseră dar al Providenței : eu n-am făcut decît să folosesc în alte scopuri instrumentele de care dispuneam.

Totul se petrecu în capul meu ; copil imaginar, m-am apărat prin imaginație. Cînd îmi revăd viața, de la șase la nouă ani, sînt izbit de continuitatea exercițiilor mele spirituale. Ele și-au schimbat adesea conținutul, dar programul nu s-a schimbat ; făcusem o intrare falsă, mă retrăgeam în spatele unui paravan și îmi reeditam nașterea la timpul stabilit, chiar în minutul în care universul mă cerea pe tăcute.

Primele mele povești n-au fost decît repetarea Păsării albastre, a Motanului încălțat, a povestirilor lui Maurice Bouchor. Se depănau singure, înapoia frunții, între arcadele sprîncenelor. Mai tîrziu, am îndrăznit să le retușez, să-mi dau și mie un rol. Cu timpul își schimbară natura ; nu-mi plăceau zînele, prea erau multe în jurul meu : vitejiile înlocuiră feeria. Am devenit un erou ; mă despuiam de farmecele mele ; nu mai era vorba de a plăcea ci de a mă impune. Mi-am părăsit familia : Karlmami, Anne-Marie au fost excluși din fanteziile mele. Sătul de gesturi și de atitudini grandioase, am comis adevărate fapte în vis. Am inventat un univers dificil și muritor — al lui *Cri-Cri, al Extraordinarului,* al lui Paul d'Ivoi ;

— în locul nevoii şi a muncii pe care nu le cunoşteam, am pus pericolul. Niciodată n-am fost mai departe de a contesta ordinea stabilită: asigurat că mă aflu în cea mai bună dintre lumi, îmi impuneam sarcina de a o curăţi de monştrii ei; poliţist şi linşor, ofeream spre sacrificiu o bandă de tîlhari în fiecare seară. N-am dus niciodată război preventiv şi nici expediţie de pedepsire; ucideam fără plăcere sau mînie, ca să smulg morţii tinere fete. Aceste fiinţe fragile îmi erau indispensabile: ele mă chemau. Se înţelege de la sine că nu puteau conta pe ajutorul meu fiindcă nu mă cunoşteau. Dar eu le vîram în primejdii atît de mari, încît nimeni nu le-ar fi putut scoate de acolo în afară de mine. Cînd ienicerii îşi învîrteau iataganele lor curbe, un geamăt străbătea deşertul iar stîncile spuneau nisipului: „Cineva lipseşte aici; e Sartre". Deodată, dădeam în lături paravanul, făceam să zboare capetele cu lovituri de sabie, mă năşteam într-un rîu de sînge. Fericire de oţel! Eram la locul meu.

Mă năşteam ca să mor: salvată, copila se arunca în braţele margrafului, tatăl său; eu mă îndepărtam, trebuia să devin iar de prisos sau să caut noi asasini. Îi găseam. Campion al ordinei stabilite, plasasem raţiunea mea de a fi într-o dezordine perpetuă; sugrumam Răul cu braţele mele, muream de moartea lui şi înviam din învierea lui; eram un anarhist de dreapta. Nimic n-a transpirat din aceste violenţe benigne, rămîneam servil şi zelos: nu se pierde aşa de uşor obişnuinţa virtuţii; dar în fiecare

seară, așteptam nerăbdător sfîrșitul bufoneriei zilnice, alergam în patul meu, mormăiam repede rugăciunea, mă băgam între cearșafuri ; eram nerăbdător să-mi regăsesc îndrăzneala nebunească. Îmbătrîneam în întuneric, deveneam un adult singuratic, fără tată și fără mamă, fără cămin, aproape fără nume. Mergeam pe un acoperiș în flăcări, ținînd în brațe o femeie leșinată ; sub mine, mulțimea striga : era evident că imobilul începea să se dărîme. În acea clipă pronunțam cuvintele fatidice : „Urmarea în numărul viitor". „Ce zici ?" întreba mama. Răspundeam prudent : „Mă las în suspensie". Fapt e că adormeam, în mijlocul primejdiilor, într-o nesiguranță delicioasă. Seara următoare, credincios întîlnirii, îmi regăseam acoperișul, flăcările, o moarte sigură. Dintr-o dată descopeream un burlan pe care nu-l observasem în ajun. Doamne, sîntem salvați ! Dar cum să mă cațăr fără să scap prețioasa mea povară ? Din fericire, tînăra femeie își venea în fire, o luam în spate, ea își încolăcea brațele în jurul gîtului meu. Nu, după o clipă de gîndire, o făceam iar să-și piardă cunoștința : oricît de puțin ar fi contribuit la salvarea ei, meritul meu s-ar fi micșorat. Din fericire, era o frînghie la picioarele mele : legam solid victima de salvatorul ei, restul nu era decît o joacă. Diferiți domni — primarul, șeful poliției, căpitanul de pompieri — mă primeau în brațe, mă sărutau, îmi dădeau o medalie, îmi pierdeam siguranța, nu mai știam ce să fac cu mine : îmbrățișările acestor înalte personaje semănau prea mult cu ale bunicului.

Ştergeam totul, o luam de la capăt: era noapte, o tînără fată striga după ajutor, mă aruncam în învălmăşeală... *Urmarea în numărul viitor.* Îmi riscam pielea pentru momentul sublim care urma să schimbe un individ oarecare într-un trecător adus de providenţă, dar simţeam că nu voi supravieţui victoriei mele şi eram foarte bucuros s-o amîn pe a doua zi.

Ar putea să uimească prezenţa acestor visuri curajoase la un mîzgălici de şcolar destinat vieţii cărturăreşti; neliniştile copilăriei sînt metafizice; ca să le calmăm nu e nevoie cîtuşi de puţin să se verse sînge. Oare n-am dorit niciodată să fiu un medic eroic şi să-mi salvez concetăţenii de ciumă bubonică sau de holeră? Mărturisesc că niciodată. Totuşi, nu eram nici feroce, nici războinic şi nu e vina mea că acest secol care se năştea m-a făcut epic. Învinsă, Franţa mişuna de eroi închipuiţi ale căror vitejii îi gîdilau amorul propriu. Cu opt ani înainte de a mă naşte, Cyrano de Bergerac „izbucnise ca o fanfară de pantaloni roşii". Ceva mai tîrziu, *Vulturaşul* [1], mîndru şi îndurerat, n-a făcut decît să apară ca să şteargă amintirea legată de Fachoda [2]. În 1912, nu cunoşteam aceste înalte personaje dar eram în relaţii constante cu epigonii lor: îl adoram pe Cyrano-ul lumii interlope, Arsène Lupin, fără să ştiu că-şi datora

[1] *L'aiglon,* titlul unei piese de Edmond de Rostand.

[2] Oraş în Sudan, disputat între trupele colonialiste engleze şi franceze, care pînă la urmă au fost obligate să-l evacueze şi al cărui nume a rămas pentru francezi simbolul unei înfrîngeri dureroase.

forța herculeană, curajul șiret, inteligența lui atît de franțuzească, înfrîngerii din 1870. Agresivitatea națională și spiritul de revanșă făceau din toți copiii niște răzbunători. Am devenit un răzbunător ca toată lumea: sedus de zeflemea, de panaș, aceste insuportabile defecte ale învinșilor, îmi băteam joc de haimanale înainte de a le zdrobi. Războaiele însă mă plictiseau, îmi plăceau blînzii germani care veneau pe la bunicul meu și nu mă interesam decît de nedreptățile private; în inima mea fără ură, forțele colective se transformară: le foloseam să-mi alimentez eroismul meu individual. N-are importanță; sînt stigmatizat; dacă am comis, într-un secol de fier, greșeala nebunească de a lua viața drept o epopee, e din cauză că sînt un nepot al înfrîngerii. Materialist convins, idealismul meu epic va compensa pînă la moarte-mi un afront pe care nu l-am trăit, o rușine de care n-am suferit, pierderea a două provincii redobîndite de mult.

Burghezii din secolul trecut n-au uitat niciodată prima lor seară la teatru, iar scriitorii lor și-au luat sarcina să prezinte împrejurările respective. Cînd cortina s-a ridicat, copiii s-au crezut la curte. Aurul și purpura, luminile, fardurile, emfaza și artificiile puneau pînă și în crimă ceva sacru; pe scenă au văzut reînviind nobilimea pe care bunicii lor o asasinaseră. În pauze, etajarea galeriilor le oferea imaginea societății; li se arătau, în loji, umeri goi, și nobili în viață. Se întorceau acasă, stupefiați, moleșiți, cu șiretenie pregătiți spre destine ceremonioase, spre a deveni Jules Favre, Jules Ferry, Jules

Grévy[1]. Îi desfid pe contemporanii mei să-şi aducă aminte de data primei lor întîlniri cu cinematograful. Intram la întîmplare într-un secol fără tradiţii, care trebuia să se remarce faţă de celelalte prin manierele lui urîte, iar noua artă, arta de rînd, prefigura barbaria noastră. Născut într-o cavernă de hoţi, pus de administraţie în rîndul distracţiilor de bîlci, cinematograful avea înfăţişare plebeiană, ceea ce scandaliza persoanele serioase; era distracţia femeilor şi a copiilor; mama şi cu mine îl adoram, dar nu ne gîndeam la el şi nu vorbeam despre el niciodată: vorbim oare de pîinea care nu lipseşte? Cînd ne-am dat seama de existenţa lui, devenise de mult principala noastră nevoie.

Cînd ploua, Anne-Marie mă întreba ce doream să fac, oscilam mult timp între circ, Châtelet[2]. Casa Electricităţii şi muzeul Grévin[3]; în ultima clipă, cu o neglijenţă calculată, ne hotăram să intrăm într-o sală de proiecţie. Bunicul apărea în uşa biroului lui cînd noi o deschideam pe cea a apartamentului; întreba: „Unde vă duceţi, copii?" „La cinematograf", zicea mama. El încrunta sprîncenele şi ea adăuga foarte repede: „La cinematograful Panthéon, e alături, n-avem de traversat decît strada Soufflot". Ne lăsa să plecăm ridicînd din umeri;

[1] Politicieni francezi, primii doi — preşedinţi de republică în a doua jumătate a secolului trecut.

[2] Teatru parizian.

[3] Muzeu din Paris în care sînt expuse statui ale unor personaje istorice şi contemporane, confecţionate din ceară.

joia următoare avea să spună domnului Simonnot: „Ei, Simonnot, dumneata care ești un om serios, înțelegi așa ceva? Fiică-mea îl duce pe nepotul meu la cinematograf!“ iar domnul Simonnot avea să spună pe un ton conciliant: „Eu n-am fost niciodată acolo dar soția mea se duce uneori“.

Spectacolul începuse. O urmam pe plasatoare poticnindu-ne, mă simțeam un intrus; deasupra capetelor noastre, un fascicol de lumină albă străbătea sala, vedeam în el cum dansa praful, fumul; un pian necheza, pere violete licăreau pe pereți, mă sufoca mirosul lăcuit al unui dezinfectant. Mirosul și fructele acelei nopți locuite se confundau în mine: mîncam becurile de siguranță, mă umpleam de gustul lor acidulat. Îmi frecam spatele de genunchii altora, mă așezam pe un scaun care scîrțîia, mama vîra sub mine un pled împăturit ca să mă înalțe; în sfîrșit, priveam ecranul, descopeream o cretă fluorescentă, peisaje pîlpîitoare, brăzdate de averse; ploua întotdeauna, chiar în plin soare, chiar în apartamente: uneori un asteroid în flăcări traversa salonul unei baronese fără ca ea să pară mirată. Îmi plăcea această ploaie, această neliniște fără răgaz, care măcina zidul. Pianistul ataca uvertura la *Grotele Fingal* și toată lumea înțelegea că asasinul urma să apară: baroneasa era înnebunită de frică. Dar frumoasa ei figură înnegrită ceda locul unei pancarte mov „Sfîrșitul primei părți“. Urma dezintoxicarea subită, lumina. Unde mă aflam? Într-o școală? Într-o administrație? Nici cel mai mic ornament: rînduri de strapontine care lăsau să li

se vadă, pe dedesubt, arcurile, ziduri prost zugrăvite cu ocru, o podea presărată cu mucuri de ţigară şi cu scuipaţi. O rumoare densă umplea sala, se reinventa limbajul, plasatoarea vindea strigînd bomboane englezeşti, mama îmi cumpăra, le băgam în gură, sugeam becurile de siguranţă. Oamenii îşi frecau ochii, fiecare îşi descoperea vecinii. Soldaţi, bonele din cartier; un bătrîn osos mesteca tutun, muncitoare cu capul descoperit rîdeau foarte tare: toţi oamenii ăştia nu făceau parte din lumea noastră; din fericire, plasate din loc în loc pe acest parter de capete, pălării mari, unduitoare, ne linişteau.

Răposatului meu tată, bunicului, obişnuiţii balcoanelor de rangul al doilea, ierarhia socială a teatrului le dăduse gustul ceremonialului: cînd oameni mulţi se află împreună, trebuie separaţi prin ritualuri, altfel se masacrează. Cinematograful dovedea contrariul: acest public atît de amestecat părea adunat mai degrabă de o catostrofă decît de o sărbătoare; moartă, eticheta dădea la iveală, în sfîrşit, adevărata legătură dintre oameni, aderenţa. Au început să mă dezguste ceremoniile, adoram mulţimile; am văzut tot felul de mulţimi, dar n-am mai regăsit această goliciune, această prezenţă fără rezervă a fiecăruia faţă de toţi, acest vis treaz, această conştiinţă obscură a pericolului de a fi om decît în 1940, în Stalag-ul XII D.[1]

[1] Numărul lagărului de prizonieri în care a fost închis autorul, în timpul războiului.

Mama și-a luat inima în dinți și m-a dus chiar în sălile de pe Bulevard : la Kinerama, la Folies Dramatiques, la Vaudeville, la Gaumont Palace, căruia i se spunea atunci Hippodrom. Am văzut *Zigomar și Fantômas, Aventurile lui Maciste, Misterele din New York* : poleirile cu aur îmi stricau plăcerea. Vaudeville, teatru transformat, nu voia să abdice de la vechea lui măreție : pînă în ultima clipă, o cortină roșie cu ciucuri de aur masca ecranul ; se bătea gongul de trei ori ca să se anunțe începerea spectacolului, orchestra cînta o uvertură, cortina se ridica, luminile se stingeau. Eram enervat de acest ceremonial necuviincios, de această pompă prăfuită care n-avea alt rezultat decît să îndepărteze personajele ; stînd la balcon, la ultima galerie, impresionați de candelabru, de picturile de pe tavan, părinții noștri nu puteau și nu voiau să creadă că teatrul le aparține : erau primiți în el. Eu voiam să văd filmul *cît mai de aproape*. În lipsa de confort egalitară a sălilor de cartier, învățasem că această artă nouă era a mea, după cum era a tuturor. Eram de aceeași vîrstă mintală : eu aveam șapte ani și știam să citesc, cinematograful avea doisprezece ani și nu știa să vorbească. Se spunea că era la început, că va mai face progrese ; mă gîndeam că vom crește împreună. N-am uitat copilăria noastră comună : cînd mi se oferă o bomboană englezească, cînd o femeie își lăcuiește unghiile lîngă mine, cînd simt în closetele unui hotel de provincie un anumit miros de dezinfectant, cînd într-un tren de noapte privesc în tavan becul violet, regăsesc în ochi, în nări, pe limbă, lu-

minile și parfumul acelor săli dispărute ; acum patru ani, în largul Grotelor Fingal, pe vreme de furtună, auzeam un pian în vînt.

Inaccesibil sacrului, adoram magia : cinematograful era o aparență suspectă pe care o iubeam cu perversitate pentru ceea ce îi lipsea încă. Aceste șiroaie sclipitoare erau totul, nu erau nimic, erau totul redus la nimic : asistam la delirul unui zid ; ceea ce era solid fusese eliberat de masivitatea care mă copleșea în toată ființa, iar tînărul meu idealism se bucura de această contracție nesfîrșită ; mai tîrziu, mișcările de translație și rotațiile triunghiurilor mi-au amintit de alunecarea figurilor pe ecran, am iubit cinematograful pînă și în geometria plană. Din negru și alb făceam culori minunate care rezumau în ele pe toate celelalte și nu le dezvăluiau decît celui inițiat ; mă încînta că vedeam invizibilul. Mai presus de toate, îmi plăcea mutismul incurabil al eroilor mei. Sau mai degrabă, nu : nu erau muți, fiindcă știau să se facă înțeleși. Comunicam prin muzică, era zgomotul vieții lor interioare. Inocența persecutată făcea mult mai bine pătrunzînd în mine prin melodia aceea care emana din ea, decît să-și spună sau să-și arate durerea ; citeam conversațiile dar auzeam speranța și amărăciunea, surprindeam cu urechea durerea mîndră care nu se declară. Eram compromis : *nu eram eu,* această tînără văduvă care plîngea pe ecran și totuși, nu aveam, ea și cu mine, decît un singur suflet : marșul funebru de Chopin ; nu era nevoie de mai mult pentru ca plînsul ei să-mi umezească ochii. Mă simțeam profet fără să pot prezice nimic : mai

înainte chiar ca trădătorul să fi trădat, nelegiuirea lui intra în mine ; cînd totul părea liniştit în castel, acorduri sinistre denunţau prezenţa asasinului. Cît erau de fericiţi cow-boys-ii aceia, muşchetarii şi poliţiştii, viitorul lor era acolo, în muzica aceea prevestitoare ce guverna prezentul. Un cîntec neîntrerupt se confunda cu vieţile lor, le ducea spre victorie sau spre moarte, înaintînd spre propriul lor sfîrşit. Erau aşteptaţi : de tînăra fată în pericol, de general, de trădătorul ce sta la pîndă în pădure, de tovarăşul lor legat alături de un butoi cu praf de puşcă şi care privea cu tristeţe cum alerga flacăra de-a lungul fitilului. Goana acestei flăcări, lupta disperată a fecioarei contra celui ce a răpit-o, galopul eroului în stepă, încrucişarea tuturor acestor imagini, a tuturor acestor viteze, şi pe dedesubt ritmul infernal al „Goanei spre abis", o piesă orchestrală luată din *Damnaţiunea lui Faust* şi adaptată pentru pian, toate astea nu făceau decît un singur tot : Destinul. Eroul descăleca, stingea fitilul, trădătorul se arunca asupra lui, începea un duel cu cuţite : dar hazardurile acestui duel participau ele însele la rigoarea desfăşurării muzicale : erau false hazarduri care nu ascundeau bine ordinea universală. Ce bucurie, cînd ultima lovitură de cuţit coincidea cu ultimul acord ! Eram copleşit, găsisem lumea în care voiam să trăiesc, atingeam absolutul. Şi ce dezamăgire cînd becurile se aprindeau din nou : îmi sfîşiasem inima pentru acele personaje iar ele dispăruseră luînd cu ele lumea lor ; simţisem victoria lor în oasele mele, cu toate acestea

era a lor și nu a mea : în stradă deveneam din nou supranumerar.

M-am hotărît să renunț la cuvînt și să trăiesc în muzică. Ocazia mi se oferea în fiecare seară pe la ora cinci. Bunicul își preda cursurile la Institutul de limbi vii ; bunica, retrasă în camera ei, citea din Gyp ; mama îmi dăduse gustarea, poruncise să se pregătească masa de seară, dăduse ultimele sfaturi bonei ; apoi se așeza la pian și cînta baladele lui Chopin, o sonată de Schumann, variațiile simfonice ale lui Frank, uneori, la cererea mea, uvertura la *Grotele Fingal*. Mă furișam în birou ; acolo se și făcuse întuneric, două lumînări ardeau la pian. Penumbra mă ajuta, luam rigla bunicului, era spada mea, cuțitul de tăiat hîrtie era pumnalul meu ; deveneam pe loc imaginea searbădă a unui mușchetar. Uneori, inspirația se lăsa așteptată : spre a cîștiga timp, hotăram, ca ilustru spadasin ce eram, că o treabă importantă mă obliga să rămîn incognito. Trebuia să primesc loviturile fără să le înapoiez și să am curajul de a mă preface că sînt laș. Mă învîrteam prin cameră, privind chiorîș, cu capul în jos, tîrîndu-mi picioarele : marcam din cînd în cînd, printr-o tresărire, că mi se dăduse vreo palmă sau vreun picior în spate, dar nici nu mă gîndeam să reacționez : notam numele celui ce mă insultase. Luată în doză masivă, muzica își făcea, în sfîrșit, efectul. Pianul îmi impunea ritmul lui ca o tobă vaudou. Fantezia-impromptu lua locul sufletului meu, se cuibărea în mine, îmi dădea un trecut necunoscut, un viitor fulgerător și mortal : eram posedat, demonul mă prinsese și mă zgîlțîia ca pe un

prun. Pe cal! Eram iapă şi călăreţ; călărind şi călărit, străbăteam într-o goană năprasnică cîmpii, ogoare, biroul de la uşă la fereastră. „Faci prea multă gălăgie, o să se plîngă vecinii", îmi zicea mama fără să înceteze să cînte. Nu-i răspundeam fiindcă eram mut. Îl zăresc pe duce, descalec, îl înştiinţez prin mişcarea tăcută a buzelor mele că îl consider un bastard. El îi asmute pe mercenarii săi, mulinetele mele îmi fac un parapet de oţel, din timp în timp străpung cîte un piept. Deodată făceam stînga împrejur, deveneam Spadasinul spintecat, cădeam, muream pe covor. Apoi ieşeam pe nesimţite din cadavru, mă ridicam, îmi reluam rolul meu de cavaler rătăcitor. Intram în pielea tuturor personajelor; cavaler, îl pălmuiam pe duce; mă întorceam asupra mea însumi; duce, primeam palma. Dar nu întruchipam mult timp pe cei răi, fiind întotdeauna nerăbdător să revin la marele prim rol, la mine însumi. Invincibil, îi învingeam pe toţi. Dar ca şi în poveştile mele nocturne, îmi amînam la nesfîrşit victoria, fiindu-mi teamă de marasmul care avea să-i urmeze.

Apăr o tînără contesă împotriva însuşi fratelui Regelui. Ce măcel! Dar mama a întors pagina; allegro-ul lasă locul unui dulce adagio; termin repede măcelul, zîmbesc protejatei mele. Ea mă iubeşte; muzica spune asta. Eu, o iubesc şi eu, poate; o inimă îndrăgostită şi domoală se instalează în mine. Ce faci cînd iubeşti? O luam la braţ, o plimbam într-o pajişte; nu putea fi totuşi de ajuns. Chemaţi în grabă, haimanalele şi mercenarii mă scoteau din încurcătură, se arun-

cau asupra noastră, o sută contra unu ; omoram nouăzeci, ceilalţi zece răpeau contesa.

E momentul să intru în anii mei întunecaţi : femeia care mă iubeşte e captivă, toată poliţia regatului e pe urmele mele, sînt în afara legii, hăituit, nenorocit, îmi rămîne conştiinţa şi spada. Străbăteam în lung şi-n lat biroul cu un aer abătut, mă lăsam pătruns de tristeţea pasionată a lui Chopin. Uneori, îmi frunzăream viaţa, săream doi sau trei ani ca să mă asigur că totul se va sfîrşi cu bine, că o să mi se redea titlurile, pămînturile, o logodnică aproape intactă şi că Regele îmi va cere iertare. Dar de îndată săream înapoi, mă întorceam să mă stabilesc, cu doi sau trei ani mai înainte, în nenorocire. Clipa asta mă încînta : ficţiunea se confunda cu adevărul ; vagabond deznădăjduit, în căutarea dreptăţii, semănam ca un frate cu copilul fără ocupaţie, încurcat de existenţa lui însuşi, în căutarea unei raţiuni de a fi, care umbla încoace şi încolo prin muzică în biroul bunicului lui. Fără să-mi părăsesc rolul, profitam de asemănare ca să fac un amalgam din destinele noastre : încredinţat de victoria finală, vedeam în frămîntările mele cel mai sigur drum pentru a ajunge acolo ; înapoia ticăloşiei mele zăream gloria viitoare care era cauza ei adevărată. Sonata lui Schumann îmi întărea convingerea : eram fiinţa care disperă şi Dumnezeul care a salvat-o, de la începutul lumii. Ce bucurie să poţi dispera la maximum ; aveam dreptul să fiu îmbufnat pe univers. Sătul de succese prea uşoare, gustam deliciile melancoliei, plăcerea acră a ranchiunei. Obiect al îngrijirilor celor mai duioase, în-

dopat, fără dorințe, mă lăsam pradă unor lipsuri imaginare : opt ani de fericire nu făcuseră altceva decît să-mi dea gustul martiriului. În locul judecătorilor mei obișnuiți, preveniți toți în favoarea mea, puneam un tribunal ursuz, gata de a mă condamna fără să mă asculte : aveam să-i smulg o achitare, felicitări, o recompensă exemplară. Citisem de zeci de ori, cu pasiune, povestea Grisélidis[1]-ei ; totuși nu-mi plăcea să sufăr și primele mele dorințe au fost crude ; apărătorul atîtor prințese nu se jena să-i dea cîteva la spate, în gînd, micii lui vecine de palier. Ceea ce îmi plăcea în acea povestire puțin recomandabilă era sadismul victimei ca și acea statornică virtute care făcea pînă la urmă ca bărbatul călău să cadă în genunchi. Asta și voiam : să-i fac să îngenuncheze pe magistrați cu forța, să-i silesc să mă respecte, să-i pedepsesc pentru părerile lor preconcepute. Dar amînam de fiecare dată achitarea pe a doua zi : erou întotdeauna viitor, muream de dorința unei consacrări pe care o respingeam mereu.

Această dublă melancolie, resimțită și jucată, cred că traducea decepția mea : vitejiile mele, puse cap la cap, nu erau decît un șirag de șanse ; după ce mama ataca ultimele acorduri ale Fanteziei-impromptu, cădeam iar în timpul fără amintiri al orfanilor lipsiți de tată, al cavalerilor rătăcitori lipsiți de orfani ; erou sau școlar, făcînd

[1] Eroina uneia din povestirile lui Charles Perrault, exemplu de supunere pasivă.

şi refăcînd aceleaşi dictări, aceleaşi bravuri, rămîneam închis în această temniţă: repetarea. Totuşi, viitorul exista, cinematograful mi-l dezvăluise; visam să am un destin. Supărările Grisélidis-ei sfîrşiră prin a mă plictisi: degeaba îndepărtam la infinit clipa istorică a glorificării mele, nu-mi făceam din ea un viitor adevărat: nu era decît un prezent amînat.

Cam acesta a fost momentul — 1912 sau 1913 — cînd am citit *Mihail Strogoff*. Plîngeam de bucurie: ce viaţă exemplară! Ca să-şi dovedească vitejia, acest ofiţer n-avea nevoie să aştepte bunul-plac al tîlharilor: un ordin de sus îl scosese din umbră, trăia spre a-i da ascultare şi murea de triumful lui; căci era o moarte această glorie: după ce întorceai ultima foaie a cărţii, Mihail se închidea de viu în micul lui sicriu cu muchiile aurite. Nici o nelinişte: faptul era justificat de la prima apariţie a eroului. Nici cel mai mic hazard: e adevărat că se deplasa încontinuu dar din interese înalte, curajul lui, vigilenţa duşmanului, natura terenului, mijloacele de comunicaţie, zeci de alţi factori, toţi cunoscuţi dinainte, permiteau în fiecare clipă să se marcheze poziţia lui pe hartă. Nici o repetare: totul se schimba, trebuia să se schimbe fără răgaz; viitorul îl lumina, Strogoff se călăuzea după o stea. După trei luni, am recitit acest roman cu acelaşi entuziasm; mie nu-mi plăcea Mihail, îl găseam prea cuminte: destinul lui îl invidiam. Adoram în el, mascat, pe creştinul care fusesem împiedicat să devin. Ţarul tuturor Rusiilor era Dumnezeu-Tatăl; iscat

din neant printr-un decret ciudat, Mihail, însărcinat ca orice ființă cu o misiune unică și capitală, străbătea valea noastră a plîngerilor, îndepărtînd tentațiile și trecînd peste obstacole, gusta din martiriu, beneficia de o împrejurare supranaturală[1], își proslăvea Creatorul, apoi, sfîrșit termenul însărcinării lui, intra în nemurire. Pentru mine, cartea asta a fost otravă : existau deci aleși ? Cele mai înalte exigențe le trasau drumul ? Sfințenia îmi repugna : în cazul lui Mihail Strogoff mă fascina fiindcă luase înfățișarea eroismului.

Cu toate acestea, nu schimbam nimic în pantomimele mele și ideea de misiune rămînea în aer, fantomă inconsistentă care n-ajungea să se întrupeze dar de care nu mă puteam descotorosi. Bineînțeles, ceilalți figuranți, regii Franței, erau la ordinele mele și nu așteptau decît un semn ca să mi le dea pe ale lor. Eu nu le ceream de loc asta. Dacă-ți riști viața din ascultare, ce devine generozitatea ? Marcel Dunot, boxer cu pumni de fier, mă surprindea în fiecare săptămînă cum își făcea, cu grație, mai mult decît datoria ; orb, plin de răni glorioase, Mihail Strogoff abia putea spune că și-o făcuse pe a sa. Admiram curajul lui, îi dezaprobam umilința : acest viteaz n-avea decît cerul deasupra capului ; de ce să și-l plece în fața țarului, cînd țarul ar fi trebuit să-i sărute picioarele ? Dar fără să se plece, de unde ar putea fi luat

[1] Salvat prin miracolul unei lacrimi (n.a.).

mandatul de a trăi? Această contradicție m-a făcut să cad într-o profundă încurcătură. Încercam uneori să ocolesc dificultatea: copil necunoscut, auzeam vorbindu-se de o misiune primejdioasă; mă duceam să mă arunc la picioarele regelui, îl imploram să mi-o încredințeze mie. El refuza: eram prea tînăr, chestiunea era prea gravă. Mă sculam, provocam la duel și îi învingeam prompt pe toți căpitanii lui. Suveranul n-avea încotro: „Du-te, fiindcă tu o vrei!" Dar eu nu mă lăsam înșelat de stratagema mea și-mi dădeam bine seama că mă impusesem. Și apoi toți maimuțoii ăștia mă dezgustau: eram sans-culotte și regicid, bunicul mă prevenise contra tiranilor, fie că se numeau Ludovic al XVI-lea ori Badinguet [1]. Citeam, mai ales, în fiecare zi, în *Le Matin*, foiletonul lui Michel Zévaco: acest autor de geniu inventase, sub influența lui Victor Hugo, romanul de capă și spadă republican. Eroii lui reprezentau poporul: ei făceau și desfăceau imperiile, preziceau încă din secolul al XIV-lea Revoluția Franceză, protejau din bunătate sufletească regi-copii sau regi-nebuni contra miniștrilor lor, pălmuiau pe regii răi. Cel mai mare dintre toți, Pardaillan, era maestrul meu: de sute de ori, ca să-l imit, înfipt cu mîndrie pe picioarele mele de cocoș, l-am pălmuit pe Henric al III-lea și pe Ludovic al XIII-lea. După toate astea, să mă pun la ordinele lor? Într-un

[1] Poreclă dată lui Napoleon al III-lea.

cuvînt, eu nu puteam nici să găsesc în mine mandatul imperativ care ar fi justificat prezența mea pe acest pămînt, nici să recunosc nimănui dreptul de a mi-l elibera. Mi-am reluat cavalcadele, alene, lîncezeam în învălmășeală; ucigaș distrat, martir indolent, rămîneam Grisélidis, în lipsa unui țar, a unui Dumnezeu, sau pur și simplu a unui tată.

Duceam două vieți, ambele mincinoase: public, eram un impostor; faimosul nepot al celebrului Charles Schweitzer; singur, mă împotmoleam într-o îmbufnare imaginară. Cercetam falsa mea glorie printr-un fals incognito. Nu-mi era de loc greu să trec de la un rol la altul: în clipa în care eram gata să folosesc lovitura mea imparabilă, cheia se întorcea în broască, mîinile mamei, brusc paralizate, se imobilizau pe clape, puneam la loc rigla pe bibliotecă și mă duceam să mă arunc în brațele bunicului, îi trăgeam fotoliul, îi aduceam papucii îmblăniți și îl întrebam cum și-a petrecut ziua, spunîndu-le pe nume elevilor lui. Oricît ar fi fost de adînc visul meu, n-am fost niciodată în pericol de a mă pierde în el. Totuși eram amenințat: adevărul meu risca mult să rămînă pînă la capăt alternanța minciunilor mele.

Exista un alt adevăr. Pe terasele Luxembourgului, copiii se jucau, mă apropiam de ei, ei treceau pe lîngă mine fără să mă vadă, eu îi priveam cu ochii săracului: cît erau de puternici și repezi! Cît erau de frumoși! În fața acestor eroi în carne și oase, îmi pierdeam inteligența uimitoare, cunoașterea mea universală, muscu-

latura mea atletică, îndemînarea mea spadasină ; mă sprijineam de un copac, aşteptam. La un singur cuvînt al şefului de bandă, aruncat brutal : „Înainte, Pardaillan, tu o să fii prizonierul“ ! mi-aş fi abandonat privilegiile. Chiar şi un rol mut m-ar fi copleşit ; aş fi acceptat cu entuziasm să fac pe rănitul din targă, pe mortul. Nu mi-a fost oferit prilejul ; întîlnisem pe adevăraţii mei judecători, pe contemporanii mei, pe cei de-o seamă cu mine, şi indiferenţa lor mă condamna. Nu-mi reveneam în fire fiindcă mă descoperisem prin ei : nici minune nici meduză, o sfrijitură care nu interesa pe nimeni. Mama îşi ascundea cu greu indignarea : pe această femeie înaltă şi frumoasă n-o deranja de loc faptul că eram scund, ea nu vedea în asta nimic nefiresc : Schweitzerii sînt mari iar cei din familia Sartre sînt mici, eu semănam cu tata, atîta tot. Ei îi plăcea că rămăsesem la opt ani uşor de luat în braţe şi de mînuit : formatul meu redus trecea în ochii ei drept o primă vîrstă prelungită. Văzînd însă că nimeni nu mă poftea să mă joc, dragostea o făcea să ghicească că riscam să mă consider eu însumi un pitic — ceea ce nu e chiar aşa — şi să sufăr din cauza asta. Ca să mă salveze de disperare, mama se prefăcea nerăbdătoare : „Ce aştepţi, nătăfleţule ? Întreabă-i dacă vor să se joace cu tine“. Dădeam din cap : aş fi acceptat muncile cele mai umilitoare, din orgoliu nu le ceream. Ea arăta spre doamnele care tricotau pe scaunele lor de fier : „Vrei să vorbesc cu mamele lor?“ O

imploram să nu facă asta cu nici un chip ; ea mă lua de mînă, porneam din nou, mergeam din copac în copac şi din grup în grup, implorînd întotdeauna, totdeauna exclusi. La asfinţit, mă întorceam la stinghia mea, locurile înalte unde adia spiritul, visele mele : mă răzbunam de eşecurile mele prin şase cuvinte de copil şi masacrarea a o sută de mercenari. N-are importanţă : dar nu era în regulă.

Am fost salvat de bunicul meu : el m-a aruncat fără să vrea într-o nouă impostură, care mi-a schimbat viaţa.

II • Scrisul

Charles Schweitzer nu s-a considerat niciodată scriitor, dar limba franceză îl uimea încă, la șaptezeci de ani, fiindcă o învățase cu greu și nu-i aparținea în totul ; se juca cu ea, îi făceau plăcere cuvintele, îi era drag să le pronunțe și dicțiunea lui nemiloasă nu ierta nici o silabă ; cînd avea timp, penița lui le asorta în buchete. Ilustra cu dragă inimă evenimentele din familia noastră și de la Universitate prin lucrări ocazionale : urări de Anul nou, de aniversări, orații de nuntă, discursuri în versuri de ziua Sfîntului Carol cel Mare, scenete, șarade, fragmente rimate, banalități amabile ; la congrese improviza catrene în germană și în franceză.

La începutul verii, noi plecam la Arcachon, cele două femei și cu mine, înainte ca bunicul meu să-și fi terminat cursurile. Ne scria de trei ori pe săptămînă : două pagini pentru Louise, un post-scriptum pentru Anne-Marie, mie o scrisoare întreagă în versuri. Ca să mă facă să gust mai bine fericirea, mama a învățat regulile prozodiei și mi le-a arătat și mie. Cineva m-a găsit mîzgălind un răspuns versificat, m-a îndemnat să-l termin și m-a ajutat la el. Cînd cele două femei au trimis scrisoarea, au rîs cu lacrimi gîndindu-se la stupoarea destinatarului. Cu poșta următoare, am primit un poem în cinstea mea ; i-am răspuns printr-un poem. Obișnuința se

crease, bunicul și nepotul erau uniți printr-o nouă legătură ; își vorbeau ca indienii, ca peștii din Montmartre, într-o limbă interzisă femeilor. Mi-au făcut cadou un dicționar de rime, m-am făcut versificator : scriam madrigaluri pentru Vévé, o fetiță blondă care nu-și părăsea șezlongul și care avea să moară la cîtiva ani după aceea. Fetiței nu-i păsa de ele : era un înger ; dar admirația unui public larg mă consola de această indiferență. Am regăsit unele dintre aceste poeme. Toți copiii au geniu, în afară de Minou Drouet [1], a zis Cocteau în 1955. În 1912, aveau toți, în afară de mine : scriam din maimuțăreală, din ceremonie, ca să fac pe omul mare : scriam mai ales fiindcă eram nepotul lui Charles Schweitzer. Mi s-au dat fabulele lui La Fontaine ; nu mi-au plăcut : autorul le scrisese după bunul lui plac : m-am hotărît să le rescriu în alexandrini. Treaba depășea puterile mele și am avut impresia că ea stîrnea zîmbete : a fost ultima mea experiență poetică. Dar începutul fusese făcut : am trecut de la versuri la proză și nu mi-a fost de loc greu să reinventez în scris aventurile pasionante pe care le citeam în *Cri-Cri*. Era și timpul : aveam să descopăr zădărnicia visurilor mele. În cursul galopadelor mele fantastice, tocmai realitatea era cea spre care țintеam. Cînd mama mă întreba, fără să-și ridice ochii de pe partitură „Poulou, ce faci ?“ mi se

[1] O pariziană de opt ani, dotată cu un deosebit talent literar ; pentru a se dovedi că își compunea singură poemele. s-a instituit o comisie în prezența căreia a trebuit să scrie.

întîmpla uneori să calc legămîntul meu de tăcere și să-i răspund: „Fac cinema". Într-adevăr, încercam să-mi smulg imaginile din cap și să le *realizez* în afara mea, între mobile adevărate și pereți adevărați, tot atît de strălucitoare și vizibile ca cele care curgeau pe ecran. În zadar: nu mai puteam să ignor dubla mea impostură: mă prefăceam că sînt un actor care se prefăcea că este un erou.

Abia începusem să scriu că am și pus jos tocul ca să jubilez. Impostura era aceeași dar am spus că eu consideram cuvintele drept chintesența lucrurilor. Nimic nu mă tulbura mai mult decît atunci cînd vedeam labele de muscă pe care le făceam cum își schimbau încet, încet, strălucirea de licurici în consistența ternă a materiei: era realizarea imaginarului. Prinși în capcana denumirii, un leu, un căpitan din cel de al doilea imperiu, un beduin intrau în sufragerie; aici rămîneau pentru totdeauna captivi, încorporați de semne; am crezut că mi-am ancorat visele în lume prin zgîrieturile unui cioc de oțel. Am cerut să mi se dea un caiet, o sticlă cu cerneală violetă, am scris pe copertă: „Caiet de romane". Primul pe care l-am dus la capăt l-am intitulat: *Pentru un fluture.* Un savant, fiica lui, un tînăr explorator atletic mergeau spre izvoarele Amazonului în căutarea unui fluture prețios. Subiectul, personajele, amănuntele aventurilor, chiar titlul, le luasem dintr-o povestire în imagini apărută în trimestrul anterior. Acest plagiat deliberat mă scăpa de ultimele mele neliniști: totul era vrînd-nevrînd adevărat, dat fiindcă nu inventam nimic. Nu aveam

ambiția să fiu publicat, dar mă aranjasem să fi fost publicat mai dinainte și nu scriam un rînd pe care modelul meu să nu-l fi girat. Mă consideram oare un copist ? Nu. Ci un autor original: retușam, reîmprospătam ; de exemplu, avusesem grija să schimb numele personajelor. Aceste ușoare alterări îmi dădeau dreptul să amestec memoria cu imaginația. Noi și gata scrise, frazele se reformulau în mintea mea cu siguranța implacabilă care se atribuie inspirației. Le transcriam, ele luau sub ochii mei densitatea lucrurilor. Dacă autorul inspirat, așa cum se crede de obicei, este altul decît el în adîncul lui însuși, am cunoscut inspirația între șapte și opt ani.

N-am fost niciodată complet amăgit de această „scriere automată". Dar jocul îmi plăcea și prin el însuși : fiu unic, puteam să mă joc astfel singur. Din cînd în cînd îmi opream mîna, mă făceam că ezit ca să mă simt — cu fruntea severă, privirea halucinată — *un scriitor*. Îmi plăcea nespus plagiatul, de altfel din snobism, și-l duceam deliberat la extreme, după cum se va vedea.

Boussenard [1] și Jules Verne nu pierd nici o ocazie să instruiască : în momentele cele mai critice, întrerup firul povestirii ca să se lanseze în descrierea unei plante veninoase, a unei așezări indigene. Ca cititor, săream peste aceste pasaje didactice ; ca autor, îmi împănam romanele cu ele ; aveam pretenția să-i învăț pe contempo-

[1] *Louis-Henri Boussenard* (1847—1910), scriitor francez, autor a numeroase romane de aventuri și cărți de călătorie.

ranii mei tot ceea ce eu nu ştiam: moravurile oamenilor din Ţara Focului, flora africană, climatul pustiului. Despărţiţi printr-o lovitură a soartei, apoi îmbarcaţi fără măcar să ştie pe acelaşi vapor şi victime ale aceluiaşi naufragiu, colecţionarul de fluturi şi fiica lui se prindeau de aceeaşi geamandură, ridicau capetele, fiecare dădea cîte un ţipăt: „Daisy!“ „Tată!“ Dar, vai, un rechin dădea tîrcoale în căutare de carne proaspătă, se apropia, burta lui lucea printre valuri. Vor scăpa oare de moarte, nefericiţii? Mă duceam să iau volumul „Pr-Z“ din marele Larousse, îl aduceam cu greu pînă la pupitrul meu, îl deschideam la pagina trebuincioasă şi copiam cuvînt cu cuvînt, rînd cu rînd: „Rechinii se întîlnesc în mod obişnuit în Atlanticul tropical. Aceşti mari peşti de mare, foarte lacomi, ating pînă la treisprezece metri lungime şi cîntăresc pînă la opt tone...“ Transcriam fără grabă articolul: mă simţeam fermecător de plictisitor, tot atît de distins ca Boussenard şi negăsind încă mijlocul să-mi salvez eroii, mocneam în nelinişti plăcute.

Totul făcea ca această activitate nouă să nu fie decît o maimuţăreală în plus. Mama nu economisea încurajările, îi introducea pe musafiri în sufragerie ca aceştia să surprindă pe micul creator la pupitrul lui de şcolar; mă făceam că sînt prea absorbit ca să simt prezenţa admiratorilor mei; ei se retrăgeau în vîrful picioarelor, murmurînd că eram tare drăguţ, că era tare încîntător. Unchiul meu, Emil, mi-a făcut cadou o mică maşină de scris de care nu m-am folosit, doamna Picard mi-a cumpărat un mapamond

ca să pot fixa fără să greşesc itinerariul *globe-trotter*-ilor mei. Anne-Marie a copiat al doilea roman al meu, *Neguţătorul de banane*, pe hîrtie lucioasă şi l-a făcut să circule. Chiar şi Mamie mă încuraja: „Cel puţin, zicea ea, e cuminte, nu face gălăgie". Din fericire, consacrarea a fost amînată din cauza nemulţumirii bunicului meu.

Karl nu admisese niciodată ceea ce el numea „lecturi proaste". Cînd mama l-a anunţat că începusem să scriu, a fost mai întîi încîntat, aşteptîndu-se, bănuiesc, la o cronică a familiei noastre cu observaţii picante şi cu naivităţi adorabile. A luat caietul meu, l-a răsfoit, a făcut o strîmbătură şi a plecat din sufragerie, jignit de a fi regăsit sub pana-mi „prostiile" din revistele mele favorite. Pe urmă, s-a dezinteresat de opera mea. Distrusă, mama a încercat de mai multe ori să-l ia prin surprindere şi să-l facă să citească *Neguţătorul de banane*. Aştepta ca bunicul să-şi pună pîslarii şi să se aşeze în fotoliu; pe cînd el se odihnea în linişte, cu privirea fixă şi dură, cu mîinile pe genunchi, ea îmi lua manuscrisul, îl răsfoia distrată, apoi, subit captivată, începea să rîdă singură. Pînă la urmă, într-un elan irezistibil, îl întindea bunicului: „Hai, citeşte, tată! E *prea* nostim". Dar bunicul îndepărta caietul cu mîna sau dacă cumva arunca o privire prin el, o făcea ca să arate enervat greşelile mele de ortografie. În cele din urmă, mama a fost intimidată: nemaiîndrăznind să mă laude şi temîndu-se să mă întristeze, a încetat să citească scrierile mele ca să nu mai fie nevoită să vorbească despre ele.

Abia tolerate, trecute sub tăcere, activitățile mele literare deveniră semiclandestine ; cu toate astea, eu le continuam cu asiduitate ; în orele de recreație, joia și duminica, în vacanță, și cînd aveam norocul să fiu bolnav, în pat : îmi amintesc de convalescențe fericite, de un caiet negru cu marginile roșii de care mă apucam și-l lăsam ca pe o tapiserie. M-am lăsat de cinema : romanele mele îmi țineau loc de tot. Pe scurt, scriam pentru propria mea plăcere.

Intrigile mele se complicaseră, am introdus cele mai variate episoade cu putință, vărsam toate lecturile mele, cele bune si cele rele, talmeș-balmeș în aceste debara. Povestirile sufereau din cauza asta ; totuși, a fost un cîștig : a trebuit să inventez legături, și deodată, am devenit ceva mai puțin plagiator. Apoi, mă dedublam. Cu un an în urmă, cînd „făceam cinema“, îmi jucam propriul rol, mă aruncam cu toată fiinta în imaginar și mă gîndeam, nu o dată, că o să mă scufund în întregime. Ca autor, eroul eram tot eu, proiectam în el visele mele epice. Totuși, eram doi : el nu-mi purta numele iar eu nu vorbeam de el decît la persoana a treia. În loc să-i împrumut gesturile mele, îi făuream din cuvinte un corp pe care pretindeam că-l văd. Această „distanțare“ neașteptată ar fi putut să mă înspăimînte : mă încînta, însă, mă bucuram să fiu *el,* fără ca el să fie în întregime eu. Era păpușa mea, făceam din ea ce voiam, puteam s-o pun la încercare, să-i străpung șoldul cu o lovitură de lance și apoi s-o îngrijesc cum mă îngrijea mama, s-o vindec cum mă vindeca

mama. Autorii mei preferaţi, dintr-un rest de ruşine, se opreau la jumătatea drumului spre sublim : chiar şi la Zévaco nici un viteaz nu răzbea mai mult de douăzeci de haimanale deodată. Am vrut să radicalizez romanul de aventuri, am aruncat peste bord verosimilul, am înzecit duşmanii, pericolele : ca să-şi salveze viitorul socru şi logodnica, tînărul explorator din *Pentru un fluture* lupta trei zile şi trei nopţi împotriva rechinilor ; pînă la urmă marea era roşie ; acelaşi, rănit, evada dintr-un *ranch* asediat de apaşi, străbătea pustiul, ţinîndu-şi maţele în mînă şi refuza să-i fie cusute înainte de a vorbi cu generalul. Ceva mai tîrziu, sub numele de Goetz von Berlichingen, tot el a pus pe fugă o armată. Unul contra tuturor : era regula mea ; izvorul acestei reverii posomorîte şi măreţe trebuie căutat în individualismul burghez şi puritan al anturajului meu.

Erou, luptam contra tiraniilor ; demiurg, m-am făcut tiran eu însumi, am cunoscut toate tentaţiile puterii. Eram inofensiv, am devenit rău. Ce mă împiedica să-i scot ochii lui Daisy ? Mort de frică, îmi răspundeam : nimic. Şi îi scoteam ca şi cum aş fi smuls aripile unei muşte. Cu inima bătînd, scriam : „Daisy îşi trecu mîna peste ochi : orbise“ şi rămîneam încremenit, cu peniţa în aer : provocasem în absolut un mic eveniment care mă compromitea fermecător. Nu eram cu adevărat sadic : bucuria mea perversă se schimba imediat în panică, anulam toate decretele, le umpleam de ştersături ca să le fac indescifrabile : tînăra fată îşi recăpăta vederea sau mai degrabă n-o pierduse niciodată. Dar

amintirea capriciilor mele mă frămînta îndelung: îmi provocam serioase neliniști.

Lumea scrisă mă neliniștea și ea: uneori, sătul de masacre blînde pentru copii, mă lăsam tîrît la fund, descopeream cu groază posibilități înspăimîntătoare, un univers monstruos care nu era decît reversul atotputerniciei mele; îmi spuneam: orice se poate întîmpla! Și asta însemna: pot să-mi imaginez totul. Tremurînd, mereu pe punctul să rup foaia, povesteam atrocități supranaturale. Mama, dacă se întîmpla să citească peste umărul meu, scotea un țipăt de glorie și de alarmă: „Ce imaginație!" Își mușca buzele, voia să vorbească, nu găsea nimic de spus și fugea brusc: deruta ei punea vîrf înfricoșării mele. Dar nu imaginația era de vină: nu inventam aceste orori, le găseam, ca și pe celelalte lucruri, în memoria mea.

În vremea aceea occidentul murea de asfixie: era ceea ce s-a numit „plăcerea de a trăi". În lipsa unor dușmani vizibili, burghezia găsea plăcere în a se înspăimînta de umbra ei; își schimba plictisul pe o neliniște dirijată. Se vorbea de spiritism, de ectoplasme; la numărul 2, pe strada Le Goff în fața casei noastre, făceau să se învîrtească mesele. Asta se întîmpla la etajul al patrulea: „la mag" zicea bunica. Uneori, ne chema și pe noi și ajungeam la timp ca să vedem perechi de mîini pe o măsuță rotundă, însă cineva se apropia de fereastră și trăgea perdelele. Louise pretindea că magul acela primea în fiecare zi copii de vîrsta mea, aduși de mamele lor. „Și, spunea ea, îl văd: își pune mîinile pe capetele lor". Bunicul clătina din cap,

dar, deși condamna astfel de practici, nu îndrăznea să le ia în rîs; mamei îi era frică de ele, bunica părea mai mult intrigată decît sceptică. În sfîrșit, cădeau de acord: „Totul e să nu te ocupi cu astfel de lucruri, poți să înnebunești din cauza lor!“ Era moda povestirilor fantastice; revistele conformiste furnizau două sau trei pe săptămînă acelui public descreștinat care regreta eleganțele credinței. Povestitorul relata cu toată obiectivitatea un fapt tulburător: lăsa totuși o șansă pozitivismului; oricît de straniu ar fi fost, evenimentul trebuia să aibă o explicație rațională. Această explicație autorul o căuta, o găsea și ne-o prezenta loial. Dar numaidecît apoi făcea uz de arta lui ca să ne facă să ne dăm seama de insuficiența și superficialitatea acestuia. Nimic mai mult: povestirea se încheia cu un semn de întrebare. Era de ajuns: Lumea de Apoi era acolo, cu atît mai de temut cu cît nu i se spunea pe nume.

Cînd deschideam *Le Matin* mă îngheța groaza. Între toate, o povestire m-a izbit. Îmi amintesc și acum titlul ei: *Vînt printre copaci*. Într-o seară de vară, o bolnavă, singură la primul etaj al unei case de țară, se întoarce cînd pe o parte cînd pe alta în pat: prin fereastra deschisă, un castan își întinde ramurile în cameră. La parter sînt adunate mai multe persoane care stau de vorbă și privesc cum se lasă noaptea peste grădină. Deodată, cineva arată spre castan: „Ia te uită! Dar ce, bate vîntul?“ Oamenii sînt uimiți, ies afară pe scară: nici o adiere; cu toate astea frunzișul se mișcă. În acel moment, un țipăt!

bărbatul bolnavei pornește în goană pe scară și o găsește pe tînăra lui soție ridicată în pat, ea arată cu degetul copacul apoi cade moartă ; castanul și-a reluat încremenirea lui obișnuită. Ce-o fi văzut femeia ? Un nebun scăpase de la balamuc : o fi fost el, ascuns în copac, și și-o fi arătat fața schimonosită. El este, *trebuie* să fie el, din cauză că nici o altă explicație nu poate fi satisfăcătoare. Și totuși... Cum de nu l-a văzut nimeni urcîndu-se ? Nici coborînd ? Cum de n-au lătrat cîinii ? Cum de l-au putut prinde, la șase ore după aceea, la o sută de kilometri departe de proprietate ? Întrebări fără răspuns. Povestitorul deschidea un nou alineat și încheia neglijent : „Dacă ar fi să dăm crezare oamenilor din sat, moartea era aceea care scutura crengile castanului". Am azvîrlit ziarul, am bătut din picior și am zis cu glas tare : „Nu ! Nu !" Inima îmi bătea să se spargă. O dată, în trenul de Limoges credeam că o să leșin pe cînd răsfoiam un almanah Hachette : dădusem peste o gravură care făcea să mi se ridice părul măciucă : un chei sub lună, un clește lung și zgrunțuros ieșea din apă, prindea un bețiv și-l trăgea în fundul bazinului. Imaginea ilustra un text pe care l-am citit cu nesaț și care se termina — aproximativ — cu aceste cuvinte : „Să fi fost halucinația unui alcoolic ? Iadul se deschisese oare ?" Am căpătat frică de apă, frică de crabi și de copaci. Frică de cărți mai ales : i-am blestemat pe călăii care-și populau poveștile cu astfel de figuri înspăimîntătoare. Cu toate astea i-am imitat.

Bineînțeles, era nevoie de un prilej. De pildă, înserarea : umbrele inundau sufrageria, îmi împingeam micul meu birou lîngă fereastră, anxietatea renăștea, docilitatea eroilor mei, neapărat sublimi, neînțeleși și reabilitați, dezvăluia inconsistența lor ; atunci *se întîmpla* : o ființă ametitoare mă fascina, invizibilă ; ca s-o văd trebuia s-o descriu. Terminam repede aventura în curs, îmi duceam personajele într-o cu totul altă regiune a globului, în general submarină sau subterană, mă grăbeam să le expun unor noi pericole : scafandri sau geologi improvizați, aceștia găseau urma Ființei, se luau după ea și, deodată, o întîlneau. Ceea ce venea apoi sub penița mea — caracatiță cu ochi de foc ; crustaceu de douăzeci de tone, păianjen gigant care vorbea — eram eu însumi, monstru cu chip de copil, era plictiseala mea de a trăi, frica mea de a muri insipiditatea și perversitatea mea. Nu mă recunoșteam : abia născută, creatura dezgustătoare se îndrepta contra mea, contra curajoșilor mei speologi, mă temeam pentru viața lor, inima îmi bătea mai tare, îmi uitam mîna, scriind cuvintele, credeam că le citesc. Cel mai adesea, lucrurile rămîneau aici : nu-i lăsam pradă Bestiei pe oameni, dar nici nu-i scoteam din încurcătură ; într-un cuvînt, era de ajuns să-i fi pus în contact ; mă ridicam, mă duceam în bucătărie, în bibliotecă ; a doua zi, lăsam o pagină sau două albe și-mi lansam personajele într-o nouă aventură. Stranii „romane", totdeauna neterminate, mereu reluate sau continuate, cum vreți s-o luați, sub alte titluri, talmeș-balmeș de povești de groază și de

aventuri nevinovate, de întîmplări fantastice și de articole de dicționar ; le-am pierdut și-mi spun uneori că e păcat : dacă m-aș fi gîndit să le pun sub cheie, mi-ar fi redat toată copilăria.

Începeam să mă descopăr. Nu eram aproape nimic, cel mult o activitate fără conținut, dar nu trebuia mai mult. Mă sustrăgeam comediei : nu lucram încă, dar nu mă mai jucam, mincinosul își găsea adevărul în elaborarea propriilor lui minciuni. M-am născut din scris : înainte de scris, nu exista decît un joc de oglinzi ; de la primul meu roman am știut că un copil intrase în palatul de oglinzi. Scriind, existam, scăpam de oamenii maturi ; dar nu existam decît pentru a scrie și dacă spuneam : eu, asta însemna : eu care scriu. N-are importanță : am cunoscut bucuria ; copilul public își dădu întîlniri private.

Era prea frumos ca să dureze : aș fi rămas sincer dacă m-aș fi menținut în ilegalitate ; am fost smuls din ea. Atingeam vîrsta la care se crede că copiii burghezi dau primele semne ale vocației lor ; ni se spusese încă de mult că verii mei Schweitzer, din Guérigny, vor fi ingineri, ca tatăl lor : nu mai era nici o clipă de pierdut. Doamna Picard a ținut să fie prima care să descopere semnul ce-mi era înscris pe frunte. „Micuțul acesta va scrie !“ zise ea cu convingere. Iritată, Louise a schițat micul ei zîmbet sec. Blanche Picard s-a întors spre ea și a repetat cu severitate : „Va scrie ! E făcut ca să scrie“. Mama știa că Charles nu mă încuraja de loc : se temea de complicații și mi-a aruncat o privire mioapă : „Blanche, dumneata crezi ? Crezi ?“

Dar seara, pe cînd săream prin pat, în cămaşă, m-a strîns puternic de umeri şi mi-a zis zîmbind : „Băieţelul meu va scrie !“ Bunicul a fost informat cu prudenţă : se temeau de o izbucnire. Dar el s-a mulţumit să dea din cap şi l-am auzit mărturisindu-i domnului Simonnot, joia următoare, că nimeni, în amurgul vieţii, nu asista fără emoţie la naşterea unui talent. A continuat să ignore mîzgălelile mele, dar cînd elevii lui germani veneau să ia masa la noi, el îmi punea mîna pe creştet şi repeta, despărţind silabele ca să nu piardă o ocazie de a-i învăţa locuţiuni franceze prin metoda directă : „Are darul literaturii“.

Nu credea o vorbă din ce spunea, dar ce să-i faci ? Răul se produsese ; dacă mă înfrunta direct, risca să-l agraveze : poate m-aş fi încăpăţînat. Karl mi-a proclamat vocaţia ca să mai aibă o şansă de a mă îndepărta de ea. Era departe de-a fi un om cinic dar îmbătrînea ; entuziasmele lui îl oboseau ; în adîncul gîndurilor sale, într-un pustiu rece, puţin umblat, sînt sigur că *se* ştia ce trebuie să creadă despre mine, despre familie, despre el. Într-o zi, pe cînd citeam, culcat la picioarele lui, în mijlocul acelor tăceri interminabile de piatră pe care ni le impunea, îi veni o idee, care-l făcu să uite de prezenţa mea ; o privi pe mama cu reproş : „Şi dacă o să-i intre în cap să trăiască din scris ?“ Bunicul îl preţuia pe Verlaine din care avea o culegere de poeme. Dar credea că-l văzuse în 1894 intrînd „beat ca un porc“ într-o speluncă de pe strada Saint-Jacques : această întîlnire îi întărise dispreţul faţă de scriitorii de profesie, tau-

maturgi derizorii care cereau un ludovic de aur ca să te facă să vezi luna şi care sfîrşeau prin a-ţi arăta, pentru cîţiva franci, fundul lor. Mama a luat o mină înspăimîntată dar n-a răspuns : ştia că Charles avea alte planuri cu mine. În cea mai mare parte a liceelor, catedrele de limba germană fuseseră date alsacienilor care optaseră pentru Franţa, drept recompensă pentru patriotismul lor : prinşi între două naţiuni, între două limbi, aceştia nu făcuseră studii regulate şi cultura lor avea lipsuri ; sufereau din cauza asta ; se plîngeau de asemenea că ostilitatea colegilor lor îi ţinea departe de comunitatea profesorală. Eu urma să fiu răzbunătorul lor, îl voi răzbuna pe bunicul ; nepot de alsacian, eram în acelaşi timp francez din Franţa ; Karl avea să mă facă să dobîndesc cunoştinţe universale ; voi apuca pe drumul regilor : în persoana mea, Alsacia martiră va intra la Şcoala Normală Superioară, va lua strălucit concursul de agregat, va deveni acest prinţ : profesor de literatură. Într-o seară, bunicul anunţă că voia să-mi vorbească de la bărbat la bărbat, femeile se retraseră, el mă luă pe genunchi şi discută plin de gravitate cu mine. Voi scrie, era un lucru stabilit : îl cunoşteam destul de bine ca să nu mă tem că va sta în calea dorinţelor mele. Dar lucrurile trebuiau privite în faţă, cu luciditate : din literatură nu se putea trăi. Ştiam eu că scriitori celebri muriseră de foame ? Că alţii, ca să poată trăi, se vînduseră ? Dacă voiam să-mi păstrez independenţa, era bine să-mi aleg o a doua meserie. Profesoratul lăsa timp liber ; preocupările universitarilor se îmbină cu ale literaţilor ; voi trece con-

tinuu de la un sacerdoțiu la celălalt : voi trăi frecventînd pe marii autori ; dintr-o singură mișcare voi semnala lucrările lor elevilor mei și voi extrage din ele propria-mi inspirație. Mă voi sustrage singurătății provinciale compunînd poeme, făcînd o traducere din Horațiu în versuri albe, voi da ziarelor locale mici articole literare, *Revistei pedagogice* un eseu strălucit asupra predării limbii grecești, un altul asupra psihologiei adolescenților ; la moartea mea se vor găsi lucrări inedite în sertare, o meditație asupra mării, o comedie într-un act, cîteva pagini pline de erudiție și sensibilitate despre monumentele de la Aurillac, din care să se facă o plachetă care va fi publicată prin grija foștilor mei elevi.

De la o vreme, cînd bunicul se extazia de virtuțile mele, rămîneam de gheață ; vocea care tremura de dragoste zicîndu-mi „dar al cerului", mă prefăceam c-o ascult încă, dar sfîrșisem prin a n-o mai înțelege. De ce mi-aș fi plecat urechea în ziua aceea, din moment ce ea mințea cu toată bună știința ? Prin ce neînțelegere am putut-o determina să spună contrariul a ceea ce ea pretindea că mă învață ? Vocea se schimbase : secătuită, înăsprită, am luat-o drept a celui absent care-mi dăduse viață. Charles avea două înfățișări : cînd se juca de-a bunicul, îl consideram un bufon de teapa mea și nu-l respectam. Dar dacă vorbea cu domnul Simonnot, fiilor lui, dacă se lăsa servit la masă de femeile lui, arătînd cu degetul, fără o vorbă, sticluța cu untdelemn sau coșulețul cu pîine, îi admiram autoritatea. Cînd arăta cu degetul, mai ales, îmi impunea : avea grijă să nu-l întindă, să-l plimbe

vag prin aer, pe jumătate îndoit, în așa fel încît să arate imprecis, iar cele două servitoare ale lui să-i ghicească ordinele ; uneori, exasperată, bunica se înșela și îi oferea compotiera cînd el cerea să bea : o dezaprobam pe bunica, mă înclinam în fața acestor dorințe regești care voiau să fie mai degrabă ghicite decît împlinite. Dacă Charles ar fi strigat de departe, cu brațele deschise : „Iată un nou Hugo, iată pe Shakespeare în germene !“ aș fi astăzi desenator tehnic sau profesor de literatură. Dar s-a ferit s-o facă : pentru prima oară am avut de-a face cu patriarhul : părea morocănos și cu atît mai venerabil cu cît uitase să mă adore. Era Moise dictînd noua lege. Legea mea. Nu pomenise de vocația mea decît pentru a-i sublinia dezavantajele : am tras concluzia că el o considera dobîndită. Dacă mi-ar fi prezis că voi stropi cu lacrimi hîrtia sau că mă voi tăvăli pe covor, moderația mea burgheză s-ar fi înspăimîntat. Pe cînd el mă convinse de vocația mea făcîndu-mă să înțeleg că aceste fastuoase dezordini nu-mi erau rezervate : ca să scrii despre Aurillac sau despre pedagogie, nu era de loc nevoie de febră, vai, nici de tumult ; alții erau cei care-și luau sarcina să scoată nemuritoarele suspinuri ale secolului al XX-lea. Mă resemnam să nu fiu niciodată nici furtună nici fulger, să strălucesc în literatură prin calități domestice, prin gentilețea și prin sîrguința mea. Meseria de a scrie mi-a apărut ca o activitate de om mare, atît de profund serioasă, atît de inutilă și, în fond, atît de lipsită de interes, încît nu mă îndoiam nici o clipă că îmi fusese rezervată ; mi-am zis tot-

odată : „Nu-i decît asta“ şi „sînt dotat“. Ca toţi cei ce se hrănesc cu vise, am confundat dezamăgirea cu adevărul.

Karl mă întorsese pe dos ca pe o piele de iepure : crezusem că scriu numai ca să-mi fixez visele, în timp ce eu nu visam, dacă ar fi fost să-l cred, decît ca să-mi exercit pana : anxietăţile mele, pasiunile mele imaginare nu erau decît şiretlicurile talentului meu, n-aveau alt rost decît să mă readucă în fiecare zi la pupitru şi să-mi furnizeze teme de povestiri care se potriveau vîrstei mele, în aşteptarea marilor dictări ale experienţei şi maturităţii. Mi-am pierdut fabuloasele mele iluzii : „Ah ! spunea bunicul, nu e de ajuns să ai ochi, trebuie să înveţi să-i foloseşti. Ştii tu ce făcea Flaubert cînd Maupassant era mic ? Îl punea în faţa unui copac şi îi dădea două ore ca să-l descrie“. Am învăţat deci să văd. Cîntăreţ predestinat al clădirilor din Aurillac, priveam cu melancolie celelalte monumente : mapa de birou, pianul, pendula, care vor fi şi ele imortalizate — de ce nu ? — prin viitoarele mele pedepse scrise. Observam. Era un joc funebru şi înşelător : trebuia să te aşezi în faţa fotoliului de catifea imprimată şi să-l inspectezi. Ce era de spus despre el ? Că era îmbrăcat într-o stofă verde şi tocită, că avea două braţe, patru picioare, un spătar terminat în două conuri de brad făcute din lemn. Pentru moment era totul, dar voi reveni asupra lui, voi proceda mai bine data viitoare, voi sfîrşi prin a-l cunoaşte pe degete ; mai tîrziu, îl voi descrie, cititorii vor spune : „Cît de bine e observat, cît de bine e văzut, parcă ar fi aievea !

Iată trăsături care nu sînt inventate!" Zugrăvind obiecte adevărate cu cuvinte adevărate, scrise cu o peniță adevărată ar fi fost culmea să nu devin adevărat eu însumi. Pe scurt, știam, o dată pentru totdeauna, ce trebuia să răspund controlorilor care-mi vor cere biletul.

Cred și eu că-mi apreciam fericirea! Plictisitor era faptul că nu mă bucuram de asta. Eram numit titular, avuseseră bunătatea să-mi ofere un viitor și eu îl proclamam încîntător, dar pe ascuns îl uram. Cerusem eu această funcție de grefier? Frecventarea oamenilor celebri mă convinsese că nu poți fi scriitor fără să devii celebru; dar cînd comparam gloria care-mi revenea cu cele cîteva volumașe pe care le voi lăsa după mine, mă simțeam mistificat: puteam eu oare să cred într-adevăr că nepoțeii mei mă vor mai citi și se vor entuziasma de o operă atît de restrînsă, de subiecte care pe mine mă plictiseau de pe acum? Îmi ziceam uneori că voi fi salvat de la uitare prin „stilul" meu, această enigmatică virtute pe care bunicul i-o nega lui Stendhal și i-o recunoștea lui Renan: dar aceste cuvinte lipsite de sens nu reușeau să mă liniștească.

A trebuit, mai ales, să renunț la mine însumi. Cu două luni înainte eram un spadasin, un atlet: se terminase! Am fost pus să aleg între Corneille și Pardaillan. L-am îndepărtat pe Pardaillan pe care-l iubeam; din umilință am optat pentru Corneille. Văzusem eroii alergînd și luptînd la Luxembourg; zdrobit de frumusețea lor, înțelesesem că aparțineam unei specii inferioare. A trebuit s-o recunosc sus și tare, să-mi

bag sabia în teacă, să mă mulțumesc a mă număra printre orătăniile obișnuite, să reiau legăturile cu marii scriitori, marțafoii ăștia care nu mă intimidau : fuseseră niște copii rahitici, cel puțin în asta mă asemănam cu ei ; deveniseră niște adulți pirpirii, niște bătrîni guturăiți, în asta voi semăna cu ei ; un nobil îl bătuse pe Voltaire, eu voi fi cravașat, poate, de un căpitan, vechi fanfaron de grădină publică.

M-am crezut dotat din resemnare : în biroul lui Charles Schweitzer, în mijlocul cărților stîlcite, ferfenițate, desperecheate, talentul era cel mai depreciat lucru de pe lume. Astfel, sub Vechiul Regim, mulți cadeți și-ar fi vîndut sufletul ca să comande un batalion, în timp ce ei erau consacrați de la naștere să devină clerici. O imagine a rezumat mult timp în ochii mei fastul sinistru al notorietății : o masă lungă acoperită cu față de masă albă pe care erau carafe de oranjadă și sticle de vin spumos, eu luam o cupă, oameni în frac care mă înconjurau — erau vreo cincisprezece — țineau un toast în sănătatea mea, ghiceam în spatele nostru imensitatea prăfuită și goală a unei săli închiriate. Se vede că nu așteptam nimic altceva de la viață decît ca ea să reînvie pentru mine, mai tîrziu, sărbătoarea anuală a Institutului de limbi vii.

Așa s-a făurit soarta mea la numărul unu de pe strada Le Goff, într-un apartament de la al cincilea etaj, sub Goethe și Schiller, deasupra lui Molière, Racine, La Fontaine, în față cu Heinrich Heine, cu Victor Hugo, în cursul unor discuții reluate de sute de ori : Karl și cu mine îndepărtam femeile, ne îmbrățișam strîns, du-

ceam de la gură la ureche acele dialoguri de surzi în care fiecare cuvînt mă însemna. Prin subtile aluzii bine plasate, Charles îmi băga în cap că n-aveam talent. Într-adevăr, nu aveam, știam asta, nu-mi păsa ; absent, imposibil, eroismul era unicul obiect al pasiunii mele ; e flacăra sufletelor sărmane ; mizeria mea interioară și sentimentul gratuității mele îmi interziceau să renunț în întregime. Nu mai îndrăzneam să mă las încîntat de viitoarele mele isprăvi eroice, dar în fond eram terorizat : trebuiau să se fi înșelat în legătură cu copilul sau cu vocația lui. Pierdut, acceptam, ca să-l ascult pe Karl, cariera silitoare a unui scriitor minor. Pe scurt, el m-a aruncat în literatură prin grija pe care a pus-o ca să mă abată de la ea : pînă într-atît încît mi se întîmplă și astăzi să mă întreb, cînd sînt prost dispus, dacă n-am petrecut atîtea zile și atîtea nopți, n-am acoperit atîtea foi de hîrtie cu cerneală, n-am aruncat pe piață atîtea cărți care nu erau dorite de nimeni, în unica și nebuneasca speranță de a plăcea bunicului meu. Ar fi fost o farsă : la peste cincizeci de ani m-aș găsi antrenat, spre a îndeplini dorințele unui om mort foarte de mult, într-o treabă pe care el ar dezaproba-o cu siguranță.

Mă asemăn într-adevăr cu Swann vindecat de dragostea lui și suspinînd : „Cînd te gîndești că mi-am irosit viața pentru o femeie care nu era genul meu !“ Uneori sînt mitocan în secret : e o igienă rudimentară. Or, mitocanul are întotdeauna dreptate, dar pînă la un anumit punct. E adevărat că nu sînt dotat pentru a scrie ; mi

s-a spus, am fost un școlar silitor, așa și este; cărțile mele miros a sudoare și a trudă, sînt de acord că le put aristocraților noștri: adesea le-am făcut contra mea, ceea ce înseamnă contra tuturor[1], într-o încordare a spiritului care a ajuns să devină o hipertensiune a arterelor mele. Mi-au fost cusute poruncile sub piele: dacă într-o zi nu scriu, cicatricea mă arde; dacă scriu cu prea multă ușurință, mă arde de asemenea. Această exigență grosolană mă izbește astăzi prin rigiditatea ei, prin stîngăcia ei: seamănă cu acei crabi preistorici și solemni pe care marea îi aduce pe plajele din Long Island: supraviețuiește ca ei, unor timpuri apuse. Multă vreme le-am invidiat pe portăresele de pe strada Lacépède, cînd seara și vara le fac să iasă pe trotuar, călare pe scaune: ochii lor nevinovați văd fără să aibă misiunea de a privi.

Numai că iată: cu excepția cîtorva bătrîni care-și moaie penița în apă de colonie și a unor mici dandy care scriu ca niște măcelari, traducători buni nu există. Asta ține de natura Verbului: se vorbește în limba proprie, se scrie într-o limbă străină. Am ajuns la concluzia că toți ne asemănăm în meseria noastră: toți ocnași, toți tatuați. Apoi cititorul a înțeles că-mi detest copilăria și tot ceea ce a supraviețuit din ea: glasul bunicului meu, acest glas înregistrat care mă trezește în tresăriri și mă face să mă reped la masă, nu

[1] Fiți îngăduitori cu voi înșivă, ceilalți care sînt la fel vă vor iubi; sfîșiați-l pe vecinul vostru, ceilalți vecini vor rîde. Dar dacă vă bateți sufletul, toate sufletele vor țipa (n.a.).

l-aş asculta dacă n-ar fi al meu, dacă n-aş fi reluat, între opt şi zece ani, pe seama mea, din aroganţă, mandatul aşa zis imperativ pe care-l primisem în umilinţă.

„Ştiu foarte bine că nu sînt decît o maşină de făcut cărţi"
(Chateaubriand)

Era cît pe aci să mă dezic. În darul pe care Karl mi-l recunoştea din vîrful buzelor, considerînd nepotrivit să mi-l nege în întregime, eu nu vedeam de fapt decît hazardul incapabil să facă legitim celălalt hazard, pe mine însumi. Mama avea o voce frumoasă, *deci* cînta. Şi totuşi, ea călătorea fără bilet. Eu aveam darul literaturii, deci aveam să scriu, să exploatez acest filon toată viaţa mea. De acord. Dar Arta îşi pierdea — cel puţin pentru mine — puterile ei sacre, voi rămîne un vagabond, ceva mai bine dotat, atîta tot. Ca să mă simt necesar, ar fi trebuit să fiu cerut. Familia îmi întreţinuse cîtva timp această iluzie ; mi se repetase că eram un dar al cerului, foarte aşteptat, indispensabil bunicului, mamei : nu mai credeam în asta, dar păstrasem sentimentul că te naşti de prisos, afară de cazul cînd eşti adus pe lume special ca să împlineşti o aşteptare. Orgoliul şi părăsirea mea erau atît de mari, în vremea aceea, încît doream să fiu mort sau cerut de tot pămîntul.

Nu mai scriam : declaraţiile doamnei Picard dăduseră solilocviilor peniţei mele o asemenea importanţă încît nu mai îndrăzneam să le continui. Cînd am vrut să-mi reiau romanul, să salvez

cel puțin tînăra pereche pe care o lăsasem fără provizii și cască colonială chiar în mijlocul Saharei, am cunoscut chinurile neputinței. De îndată ce mă așezam, capul mi se umplea de ceață, îmi mușcam unghiile schimonosindu-mă : pierdusem nevinovăția. Mă sculam, umblam încoace și încolo prin apartament cu un suflet de incendiator ; dar vai, n-am pus niciodată foc acolo : docil prin condiție, prin gust, prin obicei, n-am ajuns mai tîrziu la rebeliune decît fiindcă dusesem supunerea la maximum. Mi s-a cumpărat un „caiet de exerciții" îmbrăcat în pînză neagră cu marginile roșii : nici un semn exterior nu-l distingea de „caietul meu de romane" : de îndată ce l-am văzut, temele mele școlare și obligațiile mele personale au fuzionat. am identificat autorul cu elevul, elevul cu viitorul profesor, era totuna să scrii și să predai gramatica ; condeiul meu, socializat, mi-a căzut din mînă și a rămas mai multe luni fără să-l ridic. Bunicul își zîmbea în barbă cînd îmi tîram proasta dispoziție prin biroul lui : își zicea fără îndoială că politica lui dădea primele roade.

A eșuat fiindcă aveam capul epic. Spada mea fiind sfărîmată, aruncat în gloată, aveam adesea, noaptea, acest vis neliniștit : eram la Luxembourg, lîngă bazin, în fața Senatului ; trebuia să apăr contra unui pericol necunoscut o fetiță blondă care semăna cu Vévé, moartă cu un an înainte. Micuța, calmă și încrezătoare, ridica spre mine ochii ei gravi ; adesea, ținea un cerc. Mie însă îmi era frică : mi-era teamă s-o las pradă unor forțe invizibile. Cît o iubeam totuși, și cu

ce dragoste tristă ! O iubesc și astăzi ; am căutat-o, pierdut-o, regăsit-o, am ținut-o în brațe, am pierdut-o iar : este Epopeea. La opt ani, pe punctul de a mă resemna, am avut o tresărire violentă ; ca să salvez această mică moartă, m-am aruncat într-o operațiune simplă și dementă care mi-a schimbat cursul vieții : am trecut asupra scriitorului puterile sacre ale eroului.

La origine a fost o descoperire sau mai degrabă o reminiscență — căci avusesem cu doi ani înainte presentimentul ei : marii autori se înrudesc cu cavalerii rătăcitori prin aceea că și unii și alții stîrnesc semne pasionate de gratitudine. Pentru Pardaillan nu mai trebuia să fie făcută dovada : lacrimile orfanelor recunoscătoare îi brăzdaseră dosul mîinii. Dar, dacă era să dai crezare Marelui Larousse și notițelor necrologice pe care le citeam în ziare, scriitorul nu era mai puțin favorizat : dacă trăia ceva mai mult, pînă la urmă primea invariabil o scrisoare de la vreun necunoscut care îi *mulțumea* ; începînd din clipa aceea, mulțumirile nu mai conteneau, se îngrămădeau pe biroul lui, îi umpleau apartamentul ; străini traversau mările ca să-l salute ; compatrioți, după moarte, puneau mînă de la mînă ca să-i ridice un monument ; în orașul lui natal și uneori în capitala țării lui, străzi îi purtau numele. În sine, aceste măguliri nu mă interesau : îmi aminteau prea mult de comedia familială. O gravură, totuși, m-a răscolit ; celebrul romancier Dickens urma să debarce peste cîteva ore la New York, vaporul care-l transporta era zărit de departe ; mulțimea se îngrămădise pe chei ca să-l întîmpine, își înălța toate glasurile și ridica

mii de pălării, atît de deasă, încît copiii se sufocau ; însingurată totuşi, orfană şi văduvă, despopulată prin absenţa omului pe care îl aştepta. Am murmurat: „Cineva lipseşte aici: e Dickens!" şi ochii mi s-au umplut de lacrimi. Totuşi, am dat la o parte efectele acestea, am mers drept spre cauza lor : ca să fie atît de nebuneşte aclamaţi, mi-am zis, trebuia ca oamenii de litere să fi înfruntat cele mai grave pericole şi să fi adus omenirii cele mai însemnate servicii. O singură dată în viaţa mea am asistat la o asemenea dezlănţuire de entuziasm : pălăriile zburau pe sus, bărbaţi şi femei strigau : bravo, ura ; era 14 iulie, defilau *les turcos* [1] . Această amintire m-a convins definitiv : în ciuda tarelor lor fizice, a sclifoselii lor, a feminităţii lor aparente, confraţii mei erau un fel de soldaţi, îşi riscau viaţa ca franctirori în lupte misterioase, era aplaudat, mai mult decît talentul lor, curajul lor militar. Deci e adevărat ! mi-am zis. *E nevoie de ei !* La Paris, la New York, la Moscova, sînt aşteptaţi cu nelinişte sau extaz mai înainte de a fi publicat prima lor carte, înainte de a fi început să scrie, chiar înainte de a se fi născut.

Dar atunci... eu ? Eu, cel care aveam misiunea de a scrie ? Ei bine, mă aşteptau. L-am transformat pe Corneille în Pardaillan : îşi păstra picioarele sucite, pieptul îngust şi figura lui lihnită dar i-am luat zgîrcenia şi pofta de cîştig ; am confundat cu bună-ştiinţă arta de a scrie cu generozitatea. După care n-a fost decît un joc

[1] Puşcaşi algerieni în armata franceză.

să mă schimb în Corneille şi să-mi dau acest mandat: să apăr specia. Noua mea impostură îmi pregătea un viitor ciudat; pentru moment n-aveam decît de cîştigat. Născut greşit, am făcut eforturi pentru a renaşte: de mii de ori rugămințile inocenței în pericol mă ațîțaseră. Dar asta era în glumă: fals cavaler, făceam isprăvi false a căror inconsistență sfîrşise prin a mă dezgusta. Dar iată că mi se reînapoiau visele şi că ele se realizau. Căci era reală vocația mea, nu puteam să mă îndoiesc de ea fiindcă marele preot se punea chezaş. Copil imaginar, deveneam un adevărat paladin ale cărui isprăvi aveau să fie cărți adevărate. Eram cerut! Se aştepta opera mea din care primul volum, în ciuda zelului meu, nu va apare înainte de 1935[1]. În jurul anului 1930, oamenii vor începe să devină nerăbdători, să-şi zică între ei: „Asta nu se grăbeşte! Iată douăzeci şi cinci de ani de cînd îl hrănim ca să nu facă nimic! O să crăpăm fără să-l citim?" Le răspundeam cu vocea mea din 1913: „Dați-mi timp să lucrez!" Dar cu amabilitate: vedeam că ei aveau nevoie — numai Dumnezeu ştia de ce — de ajutorul meu şi că această nevoie mă zămislise pe mine, unicul mijloc de a o împlini. Mă străduiam să surprind în adîncul meu această aşteptare universală, izvorul meu de viață şi rațiunea mea de a fi: uneori mă credeam pe punctul de a reuşi, iar apoi, într-o clipă, lăsam să se ducă totul. Oricum, aceste false

[1] Prima lucrare a lui Sartre, *l'Imagination*, apare în 1936.

iluminări îmi erau de ajuns. Recules, priveam în afară : poate că, în anumite locuri, mi se simțea de pe acum lipsa. Dar nu : era prea devreme. Frumos obiect al unei dorințe care se ignora încă pe sine, acceptam cu bucurie să rămîn cîtăva vreme *incognito*. Uneori bunica mă lua cu ea la biblioteca ei de împrumut și vedeam amuzat doamne înalte îngîndurate, nesatisfăcute, lunecînd de la un perete la altul, în căutarea autorului care le-ar îndestula : era de negăsit fiindcă eram eu, puștiul care se ținea de fusta lor, la care ele nici măcar nu se uitau.

Rîdeam răutăcios, plîngeam de duioșie : îmi petrecusem scurta mea viață ca să-mi inventez gusturi și păreri preconcepute care se diluau imediat. Or, iată că fusesem sondat, iar sonda dăduse peste stîncă ; eram scriitor așa cum Charles Schweitzer era bunic : din naștere și pentru totdeauna. Se întîmpla totuși ca neliniștea să răzbată sub entuziasm : în talentul pe care-l credeam garantat de Karl, refuzam să văd vreun accident și mă aranjasem să-mi fac un mandat din el, dar din lipsă de încurajări și de o cerere veritabilă, nu puteam să uit că mi-l dădusem eu însumi. Apărut dintr-o lume antediluviană, în clipa în care scăpam de Natură ca să devin în sfîrșit eu, acest Altul care pretindeam că sînt în ochii altora, îmi priveam în față Destinul și-l recunoșteam : nu era decît propria-mi libertate, ce se înălța în fața ochilor mei, prin grija mea, ca o putere străină. Pe scurt, n-ajungeam să mă cocoț în întregime. Și nici să-mi recunosc greșeala în întregime. Oscilam. Ezitările acestea înviară o veche problemă : cum să se îmbine certitudinile lui Mihail

Strogoff cu generozitatea lui Pardaillan? Cavaler, nu primisem niciodată ordinele regelui; trebuia să accept să fiu autor din ordin? Neliniştea nu dura niciodată mult timp; eram prada a două mistici opuse dar mă acomodam foarte bine cu contradicţiile lor. Asta îmi convenea chiar, să fiu totodată un dar al cerului şi fiu al operelor mele. Zilele de bună dispoziţie, totul venea de la mine, mă smulsesem din neant prin propriile mele forţe ca să aduc oamenilor lecturile pe care ei le doreau: copil supus, voi asculta pînă la moarte, dar de mine. În ceasurile triste, cînd simţeam cît de greţoasă şi de insipidă era disponibilitatea mea, nu puteam să mă calmez decît forţînd predestinarea: convocam specia şi îi predam responsabilitatea vieţii mele; nu eram decît produsul unei exigenţe colective. Cea mai mare parte a timpului, îmi ocroteam pacea inimii, avînd grijă să nu exclud niciodată în întregime nici libertatea care exaltă nici necesitatea care justifică.

Pardaillan şi Strogoff puteau trăi în bună înţelegere: pericolul era aiurea şi am fost martorul unei confruntări neplăcute care mă obligă după aceea să iau măsuri de precauţie. Marele răspunzător este Zévaco, în care aveam toată încrederea; o fi vrut să mă stingherească sau să mă prevină? Fapt este că într-o bună zi, la Madrid, într-o *posada*[1], cînd nu aveam ochi decît pentru Pardaillan, care se odihnea, bietul, bînd nişte vin binemeritat, autorul amintit mi-a atras

[1] **Han (în lb. spaniolă).**

atenția asupra unui consumator care nu era altul decît Cervantes. Cei doi bărbați fac cunoștință, afișează o stimă reciprocă și vor să încerce împreună un iscusit atac prin surprindere. Ba mai rău, Cervantes, foarte fericit, îi mărturisește noului său prieten că vrea să scrie o carte ; pînă acum, personajul principal nu era conturat dar, slavă Domnului, apăruse Pardaillan, care o să-i servească drept model. M-a cuprins indignarea, eram pe punctul de a arunca cartea : ce lipsă de tact ! Eram scriitor-cavaler, mă tăiau în două, fiecare jumătate devenea un om întreg, o întîlnea pe cealaltă și o contesta. Pardaillan nu era prost, dar n-ar fi scris în nici un caz Don Quijote ; Cervantes lupta bine, dar nu trebuia să te bizui pe el spre a pune de unul singur pe fugă douăzeci de mercenari. Însăși prietenia dintre ei sublinia limitele lor. Primul se gîndea : „E puțin cam pirpiriu, pedantul ăsta, dar nu-i lipsește curajul". Iar celălalt : „Zău că pentru un soldățoi, bărbatul ăsta nu gîndește prea rău". Apoi nu-mi plăcea de loc ca eroul meu să servească drept model cavalerului Tristei Figuri. Pe vremea „cinematografului" primisem cadou un *Don Quijote* cenzurat, nu citisem din el mai mult de cincizeci de pagini : ridiculiza public vitejiile mele ! Și iată că Zévaco însuși... În cine să te încrezi ? Eram într-adevăr o desfrînată, o prostituată pentru soldați : inima mea, lașa mea inimă prefera pe aventurier în locul intelectualului ; îmi era rușine că nu sînt decît Cervantes. Ca să mă împiedic să trădez, mi-am instaurat teroarea în cap și în vocabular, am fugărit cuvîntul

eroism şi derivatele lui, îi respingeam pe cavalerii rătăcitori, îmi vorbeam fără încetare de oameni de litere, de pricolele prin care treceau, de pana lor ascuţită care străpungea pe cei răi. Am continuat lecturile: *Pardaillan şi Fausta*, *Mizerabilii*, *Legenda secolelor*, plîngeam pentru Jean Valjean, pentru Eviradnus, dar de îndată ce închideam cartea le ştergeam numele din memorie şi făceam apelul adevăratului meu regiment. Silvio Pellico: întemniţat pe viaţă. André Chénier: ghilotinat. Etienne Dolet: ars de viu. Byron: mort pentru Grecia. Mă apucam cu o pasiune rece să-mi transfigurez vocaţia, vărsînd în ea vechile mele visuri, nimic nu m-a făcut să dau înapoi: stîlceam ideile, falsificam sensul cuvintelor, mă scoteam afară din lume de teama unor întîlniri neplăcute şi a unor comparaţii. În locul golului din suflet a urmat mobilizarea totală şi permanentă: am devenit o dictatură militară.

Tulburarea a persistat sub o altă formă: îmi ascuţeam talentul, nici că se putea mai bine. Dar la ce va sluji oare? Oamenii aveau nevoie de mine: *ca să fac ce?* Am avut nefericirea să mă întreb asupra rolului şi destinaţiei mele. Întrebam: „în sfîrşit, despre ce e vorba?" şi pe moment, am crezut că totul e pierdut. Nu era vorba de *nimic*. Nu este erou cel care vrea; nici curajul şi nici darul nu sînt suficiente, trebuie să existe hidre şi dragoni. Nu-i vedeam nicăieri. Voltaire şi Rousseau se războiseră crunt în vremea lor: fiindcă mai existau încă tirani. Hugo, de la Guernesey, îl trăsnise pe Badinguet, pe care bunicul meu mă învăţase să-l detest.

Dar nu găseam nici un merit în a-mi proclama ura fiindcă acest împărat murise de acum patruzeci de ani. În privința istoriei contemporane, Charles rămînea mut: acest om care era de partea lui Dreyfus nu mi-a vorbit niciodată de el. Ce păcat! Cu cîtă ardoare aş fi jucat rolul lui Zola: huiduit la ieşirea din tribunal, mă răsucesc pe scara caleştii, îi zdrobesc pe cei mai întărîtați — nu, nu: găsesc un cuvînt teribil care-i face să dea înapoi. Şi, bineînțeles, *eu* refuz să fug în Anglia; necunoscut, părăsit, ce plăcere să devin din nou Grisélidis, să bat străzile Parisului, fără să bănuiesc o clipă că Pantheonul mă aşteaptă.

Bunica primea în fiecare dimineață *Le Matin*, şi dacă nu greşesc, *Excelsior*: am luat cunoştință de existența lumii interlope pe care am detestat-o ca toți oamenii cumsecade. Dar tigrii aceştia cu înfățişare de om nu-mi conveneau: îndrăznețul domn Lépine [1] era de ajuns ca să-i îmblînzească. Uneori muncitorii se supărau, imediat capitalurile zburau dar n-am ştiut nimic despre asta şi nu ştiu ce gîndea bunicul meu în această privință. El îşi îndeplinea cu punctualitate îndatoririle de alegător, ieşea întinerit din cabina de votare, puțin înfumurat, şi cînd femeile îl tachinau acasă: „Ei, ia spune-ne cu cine votezi!“ răspundea sec: „Asta e o treabă de bărbat!“ Totuşi, cînd a fost ales noul preşedinte al republicii, ne-a spus, într-un moment de uitare că deplîngea candidatura lui Pams: „E un ne-

[1] Louis Lépine, prefectul poliției între 1893 şi 1912.

gustor de ţigări!" a strigat el mînios. Acest intelectual mic-burghez voia ca primul funcţionar al Franţei să fie un egal al său, un mic burghez intelectual, Poincaré. Mama mă asigură astăzi că bunicul vota cu radicalii, şi că ea ştia foarte bine asta. Faptul nu mă miră: alesese partidul funcţionarilor; şi apoi radicalii erau pe ducă: Charles avea satisfacţia să voteze pentru un partid de ordine dîndu-şi votul partidului mişcării. Pe scurt, politica franceză, dacă era să-l crezi, nu mergea chiar atît de rău.

Asta mă mîhnea adînc: mă înarmasem ca să apăr omenirea contra unor primejdii groaznice şi întreaga lume mă asigura că ea se îndrepta încet spre perfecţiune. Bunicul mă crescuse în respectul faţă de democraţia burgheză: pentru ea mi-aş fi scos bucuros pana din teacă; dar sub preşedinţia lui Fallières, ţăranul vota: ce să ceri mai mult? Şi ce face un republican dacă are fericirea de a trăi în republică? Stă cu mîinile în sîn sau predă limba greacă şi descrie monumentele de la Aurillac în momentele de răgaz. Revenisem la punctul meu de plecare şi am crezut că mă voi înnăbuşi încă o dată în această lume fără conflicte care-l ducea la şomaj pe scriitor.

Tot Charles m-a scos din încurcătură. Fără să-şi dea seama, fireşte. Cu doi ani înainte, ca să mă trezească la umanism, îmi expusese unele idei despre care acum nu mai sufla o vorbă, de teamă să nu încurajeze nebunia mea, dar care mi se întipăriseră în minte. Acestea îşi reluară, fără zgomot, virulenţa şi, ca să salveze

esențialul, transformară încet, încet, scriitorul-cavaler în scriitor-martir. Am spus cum acest pastor ratat, credincios voinței tatălui său, păstrase sentimentul Divinității ca să-l verse în Cultură. Din acest amalgam se născuse Sfîntul Duh, atribut al Substanței infinite, patron al literelor și al artelor, al limbilor moarte sau vii și al Metodei Directe. porumbel alb care copleșea familia Schweitzerilor cu aparițiile lui, zbura duminica deasupra orgilor, orchestrelor și se cocoța, în zilele de lucru, pe capul bunicului meu. Vechile cuvinte ale lui Karl, adunate, au alcătuit în mintea mea un discurs : lumea era pradă Răului ; o singură salvare : să dispari pentru tine însuți, pentru pămînt, să contempli din adîncul unui naufragiu Ideile imposibile. Cum nu se ajungea la asta fără un antrenament dificil și primejdios, se încredințase sarcina unui corp de specialiști. Cărturărimea își lua omenirea în sarcină și o salva prin reversibilitatea meritelor : fiarele temporalului, mari și mici, aveau latitudinea să se omoare între ele sau să ducă, năuce, o existență lipsită de adevăr, fiindcă scriitorii și artiștii meditau în locul lor asupra Frumuseții, asupra Binelui. Pentru a scoate din animalitate specia întreagă nu era nevoie decît de două condiții : să se păstreze în lăcașuri supravegheate relicvele — pînze, cărți, statui — cărturarilor morți ; să rămînă cel puțin un cărturar viu ca să ducă mai departe treaba și să fabrice relicve viitoare.

Neghiobii stupide : le-am înghițit fără să le înțeleg prea bine, mai credeam în ele la douăzeci de ani. Din cauza lor am considerat mult timp

opera de artă drept un eveniment metafizic a cărei naştere interesa universul. Am dezgropat această religie feroce şi am făcut din ea religia mea ca să-mi poleiesc vocaţia: înghiţeam uri şi răutăţi care nu-mi aparţineau de loc, cu atît mai puţin bunicului meu, vechile veninuri ale lui Flaubert, ale fraţilor Goncourt, ale lui Gautier mă otrăviră ; ura lor abstractă faţă de om, introdusă în mine sub masca dragostei, m-a infectat cu pretenţii noi. Am devenit cathar [1], am confundat literatura cu rugăciunea, am făcut din ea un sacrificiu omenesc. Fraţii mei — hotărîi eu — nu-mi cer altceva decît să-mi consacru pana răscumpărării lor : ei sufereau de o insuficienţă de a fi, care fără mijlocirea Sfinţilor i-ar fi destinat în permanenţă pieirii ; dacă deschideam ochii în fiecare dimineaţă, dacă, ducîndu-mă la fereastră, vedeam cum trec pe stradă Domni şi Doamne încă vii, asta se datora faptului că de la apus pînă în zori, un muncitor, în camera lui de lucru, luptase să scrie o pagină nemuritoare care ne cîştiga acest răgaz de o zi. Avea să înceapă iar la căderea nopţii, astă seară, mîine, pînă va muri de uzură ; eu voi prelua schimbul : şi voi reţine specia pe marginea prăpastiei prin ofranda mea mistică, prin opera mea ; pe nesimţite, militarul ceda locul preotului : Parsifal tragic, mă ofeream drept victimă ispăşitoare. Din ziua în care l-am descoperit pe Chantecler, s-a făcut un nod în inima

[1] Aici, aluzie la o sectă religioasă eretică din secolul al XII-lea care-şi impunea „puritatea absolută“ interzicînd adepţilor ei funcţia procreării.

mea : un nod de vipere pe care, ca să-l dezleg. mi-au trebuit treizeci de ani : sfîşiat, sîngerînd, stîlcit în bătaie, acest cocoş găseşte mijlocul de a apăra întreaga ogradă, e de ajuns cîntecul lui ca să pună pe fugă un uliu, iar gloata abjectă îl proslăveşte după ce-şi bătuse joc de el ; după ce uliul a dispărut, poetul se întoarce la luptă, Frumuseţea îl inspiră, îi înzeceşte forţele, se năpusteşte asupra adversarului şi-l nimiceşte. Plîngeam : Grisélidis, Corneille, Pardaillan, îi regăseam pe toţi într-unul : Chantecler voi fi eu. Totul mi-a părut simplu : a scrie înseamnă să sporeşti cu o perlă colierul Muzelor, să laşi posterităţii amintirea unei vieţi exemplare, să aperi poporul contra lui însuşi şi contra duşmanilor lui, să atragi asupra oamenilor printr-o Slujbă solemnă binecuvîntarea cerului. Nu-mi veni ideea că se poate scrie pentru a fi citit.

Scriem pentru vecinii noştri sau pentru Dumnezeu. Am luat hotărîrea să scriu pentru Dumnezeu cu scopul de a-mi salva vecinii. Voiam oameni îndatoraţi şi nu cititori. Dispreţul îmi corupea generozitatea. Încă de pe vremea cînd ocroteam pe orfane începusem prin a mă descotorosi de ele trimiţîndu-le să se ascundă. Ca scriitor, maniera mea nu s-a schimbat : înainte de a salva omenirea, voi începe prin a o lega la ochi ; abia atunci mă voi întoarce contra micilor haimanale negre şi iuţi, contra cuvintelor ; cînd noua mea orfană va îndrăzni să-şi dea jos legătura de la ochi, voi fi departe ; salvată printr-o vitejie solitară, nu va observa din primul moment pe un raft al Bibliotecii Naţionale,

nou-nouț, micul volum care va purta numele meu.

Aduc circumstanțe atenuante. Trei la număr. Mai întîi, era dreptul meu de a trăi, pe care-l puneam în discuție printr-o nălucire străvezie. În această omenire fără viză care așteaptă bunul plac al Artistului, veți fi recunoscut copilul îndopat de fericire care se plictisea pe stinghia lui, acceptam mitul odios al Sfîntului care salvează norodul, fiindcă pînă la urmă norodul eram eu: mă declaram salvator patentat al mulțimilor ca să operez propria mea salvare pe nesimțite, și bașca, cum zic iezuiții.

Și apoi aveam nouă ani. Fiu unic și fără tovarăș de joacă, nu-mi închipuiam că izolarea mea ar putea avea un sfîrșit. Trebuie să mărturisesc că eram un autor foarte ignorat. Începusem iar să scriu. Noile mele romane, din lipsă de altceva mai bun, se asemănau cu cele vechi rînd cu rînd, dar nimeni nu lua cunoștință de ele. Nici chiar eu, căci nu-mi plăcea să mă recitesc: pana îmi mergea atît de repede încît, adesea, mă durea încheietura mîinii; aruncam pe parchet caietele pline, pînă la urmă le uitam, dispăreau; din cauza asta nu terminam nimic: la ce bun să povestesc sfîrșitul unei povestiri cînd începutul i se pierduse? De altfel, dacă Karl ar fi catadicsit să arunce o privire peste acele pagini, n-ar fi fost *cititor* în ochii mei, ci judecător suprem, și m-aș fi temut să nu mă condamne. Scrisul, munca mea grea, nu ducea nicăieri și dintr-o dată, se lua pe ea însăși drept scop: scriam ca să scriu. Nu regret: dacă aș fi fost citit, aș fi încercat să plac, aș fi devenit din nou

miraculos. Rămas în clandestinitate, am fost adevărat.

În sfîrşit, idealismul cărturarului se baza pe realismul copilului. Am spus asta mai sus : fiindcă descoperisem lumea prin limbaj, am considerat mult timp limbajul drept lume. A exista însemna să posezi o denumire controlată, undeva, într-un loc, pe Tablele infinite ale Verbului : a scrie însemna să gravezi pe ele ființe noi sau — asta a fost cea mai tenace iluzie a mea — să prinzi lucrurile, vii, în capcana frazelor ; dacă combinam ingenios cuvintele, obiectul se împotmolea în semne, îl aveam. Începeam, la Luxembourg, prin a mă fascina de un strălucitor simulacru de platan : nu-l observam, din contra, acordam încredere vidului, aşteptam ; după o clipă, adevăratul lui frunziş apărea sub aspectul unui simplu adjectiv sau, uneori, al unei întregi propoziţiuni : îmbogăţisem universul cu o verdeaţă fremătătoare. Niciodată nu mi-am aşternut pe hîrtie descoperirile : mi se aşezau, mă gîndeam eu, în memorie. De fapt, le uitam. Dar îmi dădeau presentimentul rolului meu viitor : voi impune nume. De mai multe secole, la Aurillac, zadarnice grămezi albe cereau contururi fixe, un sens ; voi face din ele monumente veritabile. Terorist, nu vizam decît fiinţa lor : le voi constitui prin limbaj ; retoric, nu-mi plăceau decît cuvintele ; voi înălţa catedrale de cuvinte sub ochiul albastru al cuvîntului cer. Voi construi pentru milenii. Cînd luam o carte, oricît aş fi închis-o şi deschis-o, vedeam limpede că nu se strica. Lunecînd pe această substanţă incoruptibilă : *textul*, privirea mea nu era decît un

minuscul accident de suprafață, nu deranja nimic, nu uza. Eu, din contră, pasiv, efemer, eram un țînțar orbit, străbătut de luminile unui far ; părăseam biroul, stingeam lumina : nevăzută în întuneric, cartea scînteia mereu ; pentru ea singură. Voi da lucrărilor mele violența acestor fîntîni de lumină corosivă și, mai tîrziu, aflate în biblioteci în ruină, vor supraviețui omului.

M-am complăcut în obscuritatea mea, doream s-o prelungesc, să-mi fac din ea un merit. Îi invidiam pe deținuții celebri care au scris în temnițe pe hîrtie, la lumînare. Aceștia își păstraseră obligația de a-și răscumpăra contemporanii și o pierduseră pe aceea de a-i frecventa. Firește, progresul moravurilor îmi micșora șansele de a găsi izvorul talentului meu în detențiune, dar nu disperam în întregime : izbită de modestia ambițiilor mele, Providenței i-ar fi stat la inimă să le realizeze. Pînă atunci mă sechestram cu anticipație.

Îmbrobodită de bunicul, mama nu scăpa o ocazie să-mi zugrăvească bucuriile mele viitoare : ca să mă atragă, punea în viața mea tot ceea ce lipsea vieții ei : liniște, timp liber, înțelegere ; tînăr profesor încă necăsătorit, o frumoasă doamnă bătrînă îmi va închiria o cameră confortabilă care va mirosi a lavandă și a lenjerie proaspătă, dintr-un salt voi fi la liceu, mă voi întoarce tot așa ; seara, voi mai zăbovi în pragul camerei mele ca să stau de vorbă cu gazda, care va fi nebună după mine ; toată lumea mă va iubi, de altfel, fiindcă voi fi curtenitor și binecrescut. N-auzeam decît un cuvînt : camera ta, uitam liceul, văduva de ofițer superior, mirosul de

provincie, nu mai vedeam altceva decît un cerc de lumină pe masa mea ; în centrul unei camere învăluită în umbră, cu perdele trase, mă aplecam asupra unui caiet îmbrăcat în pînză neagră. Mama își continua povestea ; sărea peste zece ani : un inspector general mă proteja, lumea bună din Aurillac mă primea cu bunăvoință, tînăra mea soție îmi purta cea mai tandră afecțiune, îi făceam copii frumoși și sănătoși, doi băieți și o fată, ea moștenea ceva, cumpăram un teren la marginea orașului, ne apucam să construim și, în fiecare duminică, familia întreagă se ducea să inspecteze lucrările. Nu ascultam nimic : în timpul acestor zece ani nu-mi părăsisem masa de scris ; mic, mustăcios ca tata, cocoțat pe un teanc de dicționare, mustața mi se albea, mîna alerga mereu, caietele cădeau pe parchet, unul după altul. Omenirea dormea, era noapte, soția și copiii dormeau, afară doar dacă nu muriseră, gazda dormea ; în toate memoriile somnul mă desființase. Cîtă singurătate : două miliarde de oameni întinși, iar eu, deasupra lor, singur de veghe.

Sfîntul Duh mă privea. Tocmai atunci se hotărîse să se înalțe iar la ceruri și să-i părăsească pe oameni ; nu aveam decît timpul să mă ofer lui, îi arătam plăgile sufletului meu, lacrimile care înmuiau hîrtiile mele, el citea peste umărul meu, și mînia i se stingea. Se potolea oare din cauza profunzimii suferințelor sau a măreției operei ? Îmi spuneam : din cauza operei ; pe furiș mă gîndeam : din cauza suferințelor. Bineînțeles, Sfîntul Duh nu aprecia decît scrierile *cu adevărat* artistice, dar citisem pe Musset,

știam că „cele mai disperate cîntece sînt cele mai frumoase“ și mă hotărîsem să capturez frumusețea printr-o disperare pusă drept capcană. Cuvîntul geniu îmi păruse întotdeauna suspect : ajunsesem să mă dezguste complet. Unde ar fi anxietatea, încercarea, tentația dejucată, în sfîrșit, meritul, dacă aveam darul ? Suportam cu greu faptul că aveam un corp și mereu același cap, n-aveam de gînd să mă las închis într-un echipament. Acceptam desemnarea mea cu condiția să nu se sprijine pe nimic, să strălucească, gratuit, în vidul absolut. Aveam discuții cu Sfîntul Duh : „Tu vei scrie“ îmi spunea el. Iar eu îmi frîngeam mîinile. „Ce am Doamne, de m-ai ales ?“ — „Nimic deosebit“ — „Atunci, de ce tocmai pe mine ?“ — „Fără vreun motiv anume“. — „Am măcar ușurința condeiului ?“ — „Nicidecum. Crezi tu că marile opere se nasc din condeie ușoare ?“ — „Doamne, fiindcă sînt atît de nedăruit, cum aș putea face o carte ?“ — „Străduindu-te.“ — „Deci oricine poate să scrie ?“ „Oricine, dar pe tine te-am ales“. Acest trucaj era foarte comod : îmi permitea să-mi proclam lipsa de însemnătate și în același timp să venerez în mine pe autorul unor capodopere viitoare. Eram ales, însemnat dar fără talent : totul va veni de pe urma îndelungatei mele răbdări și a nenorocirilor ce le voi încerca ; îmi tăgăduiam orice particularitate : trăsăturile de caracter stînjenesc ; nu eram credincios față de nimic cu excepția legămîntului regesc care mă ducea spre glorie prin suplicii. Aceste suplicii, rămînea să le găsesc ; era unica problemă, dar

care părea insolubilă fiindcă mi se luase speranța de a trăi :nizerabil: obscur sau faimos, voi figura pe statele de plată ale învățămîntului, nu voi flămînzi niciodată. Mi-am promis cumplite suferințe din dragoste dar fără entuziasm: îi uram pe iubiții sfielnici; Cyrano mă scandaliza, acest fals Pardaillan care se prostea în fața femeilor: Pardaillan cel adevărat tîra toate inimile după el fără măcar să le ia în seamă; se cuvine să spunem că moartea Violetei, iubita lui, îi zdrobise inima pentru totdeauna. O văduvie, o rană nevindecabilă; din cauza, din cauza unei femei, dar nu din vina ei; asta îmi va permite să resping avansurile tuturor celorlalte. O chestiune de aprofundat. În orice caz însă, admițînd că tînăra mea soție din Aurillac ar dispare într-un accident, această nenorocire nu va fi de ajuns să fiu ales: e întîmplătoare și în același timp prea comună. Furia mea veni de hac la toate: batjocoriți, bătuți, anumiți autori zăcuseră pînă la ultima răsuflare în oprobriu și în noapte, gloria nu le încoronase decît cadavrele: iată ce voi fi. Voi scrie despre Aurillac și despre statuile lui cu conștiinciozitate. Incapabil de ură, nu voi avea alt scop decît să împac, să slujesc. Totuși, abia apărută, prima mea carte va dezlănțui un adevărat scandal, voi deveni un inamic public: insultat de ziarele din Auvergne, negustorii vor refuza să mă servească, exaltații vor zvîrli pietre în geamurile mele; ca să scap de linșaj va trebui să fug. La început trăsnit de uimire, voi sta luni de zile într-o stare de imbecilitate, repetînd fără încetare: „Nu e decît o neînțelegere!

Toată lumea e bună !“ Şi într-adevăr, nu va fi decît o neînţelegere dar Sfîntul Duh nu va permite ca această neînţelegere să se risipească. Mă voi vindeca ; într-o bună zi mă voi aşeza la masa mea şi voi scrie o nouă carte : despre mare sau despre munte. Cartea nu-şi va găsi editor. Urmărit, deghizat, proscris, poate, voi face altele, multe altele, voi traduce pe Horaţiu în versuri, voi expune idei modeste şi foarte rezonabile asupra pedagogiei. În zadar însă : caietele mele se vor îngrămădi într-un geamantan, inedite.

Povestea avea două încheieri ; o alegeam pe una sau pe cealaltă după dispoziţie. În zilele cînd eram prost dispus, mă vedeam murind pe un pat de fier, urît de toţi, disperat, chiar în clipa în care Gloria începea să sufle în trompetă. Alteori îmi acordam puţină fericire. La cincizeci de ani, ca să încerc o pană nouă, îmi scriam numele pe un manuscris care la puţin timp după aceea se rătăcea. Cineva îl găsea într-un pod, într-un şanţ, într-un dulap al casei pe care o părăsisem, îl citea, îl ducea răscolit la Arthème Fayard, celebrul editor al lui Michel Zévaco. Era triumful : zece mii de exemplare smulse în două zile. Cîte remuşcări în inimi. O sută de reporteri se lansau în căutarea mea şi nu mă găseau. Claustrat, n-aveam cunoştinţă mult timp de această schimbare de opinie. În sfîrşit, într-o zi intru într-o cafenea ca să mă adăpostesc de ploaie, mi-arunc ochii pe un ziar care zăcea acolo şi ce văd ? „Jean-Paul Sartre, scriitorul mascat, cîntăreţul din Aurillac, poetul mării“. Pe pagina a treia, pe şase coloane, cu litere

capitale. Nu mai pot de fericire. Nu : sînt cu voluptate melancolic. În orice caz, mă întorc acasă, închid şi leg cu sfoară, cu ajutorul gazdei, geamantanul cu caiete şi-l expediez la Fayard fără să-mi dau adresa. În acest moment al povestirii mele, mă opream ca să mă lansez în combinaţii fermecătoare : dacă expediam coletul chiar din oraşul unde locuiam, ziariştii mi-ar fi descoperit imediat locul refugiului. Duceam deci geamantanul la Paris, aranjam să fie dus de un comisionar la editură ; înainte de a lua trenul, mă întorceam la locurile copilăriei mele, strada Le Goff, strada Soufflot, la Luxembourg. Berăria Balzar mă atrăgea ; îmi aminteam că bunicul — mort de cîtăva vreme — mă adusese aici uneori, prin 1913 : ne aşezam unul lîngă altul pe banchetă, toată lumea ne privea cu un aer complice, el comanda o halbă iar pentru mine un ţap de bere, mă simţeam iubit. Aşa că la cincizeci de ani şi nostalgic, deschideam uşa braseriei şi comandam un ţap cu bere. La masa vecină, femei tinere şi frumoase vorbeau cu vioiciune, îmi pronunţau numele. „Ah, zicea una dintre ele, se prea poate să fie bătrîn, urît, dar ce importanţă are asta : aş da treizeci de ani din viaţă ca să fiu soţia lui !“ Îi adresam un zîmbet mîndru şi trist, ea îmi răspundea printr-un zîmbet mirat, mă ridicam şi dispăream.

Mi-a trebuit mult timp ca să pun la punct acest episod şi o sută altele asemănătoare, de care îl scutesc pe cititor. E uşor de recunoscut în ele, proiectată într-o lume viitoare, înseşi copilăria mea, situaţia mea, născocirile mele de la

șase ani, îmbufnările paladinilor mei neînțeleși. Făceam mutre încă, la nouă ani, și asta îmi făcea o plăcere deosebită : prin îmbufnări, mențineam, martir inexorabil, o neînțelegere de care chiar Sfîntul Duh părea să se fi săturat. De ce să nu mă prezint acelei minunate admiratoare ? Ah, îmi spuneam, vine prea tîrziu ! Dar dacă mă acceptă oricum ? — Bine, dar sînt prea sărac. — Prea sărac ! Dar drepturile de autor ? Obiecția asta nu mă oprea : îi scrisesem lui Fayard să împartă săracilor banii care mi se cuveneau. Trebuia totuși să închei : ei bine, mă stingeam în cămăruța mea, părăsit de toți, dar senin : cu misiunea împlinită.

Un lucru mă izbește în această poveste repetată de mii de ori : din ziua în care-mi văd numele în ziar, un resort se rupe, sînt sfîrșit ; mă desfăt cu tristețe de renumele meu dar nu mai scriu. Cele două deznodăminte nu sînt decît unul : fie că mor ca să mă nasc pentru glorie, fie că gloria vine mai întîi și mă ucide, pofta de a scrie cuprinde un refuz de a trăi. Cam pe vremea aceea, o anecdotă citită nu știu unde mă tulburase : era în secolul trecut ; într-o haltă siberiană un scriitor se plimbă încoace și încolo în așteptarea trenului. Nici o colibă la orizont, nici o suflare vie. Scriitorul își poartă cu greu capul lui mare și morocănos. E miop, celibatar, grosolan, mereu furios ; se plictisește, se gîndește la prostata lui, la datoriile pe care le are. Apare o tînără contesă în cupeul ei, pe drumul care merge alături de calea ferată : sare din trăsură, se îndreaptă spre călătorul pe care nu l-a văzut niciodată dar pe care pretinde că-l

recunoaşte după o dagherotipie care i-a fost arătată, se înclină, îi ia mîna dreaptă şi i-o sărută. Povestea se oprea aici, şi nu ştiu ce voia să ne facă să înţelegem. La nouă ani eram uimit că acest autor morocănos îşi găsea cititoare în stepă şi că o persoană atît de frumoasă venea să-i amintească de gloria pe care o uitase : asta însemna a te naşte. Mai adînc, însemna a muri : simţeam că e aşa, voiam să fie astfel ; un om de rînd, cît timp era în viaţă, nu putea primi din partea unei aristocrate o asemenea mărturie de admiraţie. Contesa părea că-i spune : „Dacă m-am decis să vin la dumneavoastră şi să vă ating, înseamnă că nu mai trebuie păstrată superioritatea rangului ; nu mă sinchisesc de ce veţi crede despre gestul meu, eu nu vă mai consider drept un om, ci simbolul operei dumneavoastră". Ucis printr-o sărutare de mînă: la mii de verste de Petersburg, la cincizeci şi cinci de ani de la naştere, un călător lua foc, gloria îl consuma, nu mai rămînea de pe urma lui decît, în litere de flăcări, catalogul operelor sale. O vedeam pe contesă cum se urca în cupeul ei, cum dispărea, iar stepa se cufunda din nou în singurătate ; la asfinţit, trenul trece prin haltă fără să oprească ca să cîştige din întîrziere ; simţeam pe şira spinării un fior de frică, îmi aminteam de *Vîntul în copaci* şi-mi spuneam : „Contesa, era moartea". Va veni : într-o zi, pe un drum pustiu, îmi va săruta degetele".

Moartea era propria mea ameţeală fiindcă nu-mi plăcea să trăiesc : aşa se explică groaza pe care mi-o inspira. Identificînd-o cu gloria, mi-am făcut din ea destinaţia. Am vrut să mor ;

uneori groaza îmi îngheța nerăbdarea: niciodată pentru mult timp; bucuria mea sfîntă renăștea, așteptam clipa de trăsnet cînd urma să ard pînă la os. Intențiile noastre profunde sînt proiecte și fugi inseparabil legate: întreprinderea nebunească de a scrie ca să mi se ierte existența vedeam bine că avea, în ciuda lăudăroșeniilor și a minciunilor, o oarecare realitate: dovada e că scriu încă, după cincizeci de ani. Dar dacă merg pînă la origini, văd acolo o fugă înainte, o sinucidere în stil Gribouille [1]; da, mai mult decît epopeea, mai mult decît martiriul, moartea era cea pe care o căutam. Mult timp m-am temut că voi sfîrși cum începusem, oriunde, oricum, și că această vagă moarte nu va fi decît reflectarea vagii mele nașteri. Vocația mea a schimbat totul: loviturile de spadă se duc, scrierile rămîn, am descoperit că în Beletristică Donatorul poate să se transforme în propriul său Dar, adică în obiect pur. Întîmplarea mă făcuse om, generozitatea mă va face carte; voi putea să-mi torn flecăreala, conștiința, în litere de bronz, să înlocuiesc zgomotele vieții mele cu inscripții de neșters, carnea mea cu un stil, spiralele moi ale timpului cu eternitatea, să apar Sfîntului Duh ca un precipitat de limbaj, să devin o obsesie pentru specie, să fiu *altul*, în sfîrșit, altul decît mine, altul decît alții, altul decît totul. Voi începe prin a-mi da un corp care să nu se uzeze și apoi mă voi da consuma-

[1] Un fel de Păcală, eroul unei cărți a Contesei de Ségur.

torilor. Nu voi scrie pentru plăcerea de a scrie ci ca să cioplesc acest corp de glorie în cuvinte. Privind-o din înălţimea mormîntului, naşterea mea îmi apăru ca un rău necesar, ca o încarnare absolut provizorie care-mi pregătea transfigurarea : ca să renasc, trebuia să scriu, ca să scriu trebuia un creier, ochi, braţe ; o dată terminată munca, aceste organe se vor resorbi de la sine : prin 1955, o larvă se va crăpa, douăzeci şi cinci de fluturi in-folio vor ieşi bătînd din toate paginile lor ca să se ducă şi să se aşeze pe un raft al Bibliotecii Naţionale. Aceşti fluturi nu vor fi alţii decît eu. Eu : douăzeci şi cinci de volume, optsprezece mii de pagini de text, trei sute de gravuri printre care portretul autorului. Oasele mele sînt din piele şi din carton, carnea mea pergamentată miroase a clei şi a mucegai, prin şase sute de kilograme de hîrtie mă aşez cum îmi place. Renasc, devin în sfîrşit un om întreg, gîndind, vorbind, cîntînd, tunînd, care se afirmă cu inerţia peremptorie a materiei. Sînt luat, sînt deschis, sînt pus pe masă, sînt netezit cu palma şi uneori sînt făcut să trosnesc. Mă las la voia lor iar apoi, deodată, fulger, orbesc, mă impun de departe, puterile mele străbat spaţiul şi timpul, trăsnesc pe cei răi, apăr pe cei buni. Nimeni nu mă poate uita şi nici trece sub tăcere : sînt un mare fetiş mlădios şi cumplit. Conştiinţa mea e făcută praf : cu atît mai bine. Alte conştiinţe m-au luat în sarcina lor. Sînt citit, sar în ochi ; se vorbeşte despre *mine,* sînt pe buzele tuturor, limbă universală şi ciudată ; în milioane de priviri sînt o curiozitate viitoare ; pentru cel care ştie să mă iubească, sînt neliniştea lui cea

mai intimă, dar dacă vrea să mă atingă, mă destram şi dispar: nu mai exist nicăieri, *sînt* în sfîrşit ! sînt peste tot : parazit al omenirii, binefacerile mele o rod şi o obligă fără încetare să reînvie absenţa mea.

Această scamatorie a reuşit : am învelit moartea în linţoliul gloriei, nu m-am mai gîndit decît la ultima, fără să-mi dau seama că amîndouă nu făceau decît una. În clipa cînd scriu aceste rînduri, ştiu că mi-am trăit traiul cu o aproximaţie de cîţiva ani. Îmi reprezint clar. fără prea multă veselie, bătrîneţea care se anunţă şi decrepitudinea viitoare, decrepitudinea şi moartea celor pe care îi iubesc ; moartea mea, niciodată. Mi se întîmplă să-i las să înţeleagă pe cei apropiaţi — dintre care unii au cincisprezece, douăzeci sau treizeci de ani mai puţin decît mine — cît aş regreta să le supravieţuiesc: ei rîd de mine şi rîd şi eu cu ei, dar nu e nimic de făcut, nimic nu va fi de făcut : la vîrsta de nouă ani, o operaţie mi-a înlăturat putinţa de a încerca o anumită stare de patetism despre care se spune că e proprie condiţiei noastre. Zece ani mai tîrziu, la Şcoala Normală, acest patetism trezea în tresăriri bruşte, în spaimă sau în furie, pe unii dintre cei mai buni prieteni ai mei : sforăiam ca un cal. După o boală grea, unul dintre ei ne asigura că încercase spaimele agoniei, pînă la ultimul suspin inclusiv ; Nizan era cel mai obsedat ; uneori, fiind complet treaz, se vedea cadavru ; se scula, cu ochii colcăind de viermi, îşi lua dibuind pălăria lui borsalino, cu calota rotundă, dispărea : îl regăseau peste două zile,

beat, împreună cu necunoscuţi. Uneori, într-o cocioabă, aceşti condamnaţi îşi povesteau nopţile lor albe, experienţele lor anticipate asupra neantului ; se înţelegeau din cîteva cuvinte. Eu îi ascultam, îi iubeam destul ca să doresc cu pasiune să le semăn, dar mă străduiam în zadar, nu sesizam şi nu reţineam decît banalităţi de înmormîntare ; trăieşti, mori, nu ştii nici cine trăieşte, nici cine moare ; cu o oră înainte de a muri, eşti încă viu. Nu mă îndoiam că era în vorbele lor un sens care-mi scăpa ; tăceam, gelos, în exil. La urmă, se întorceau spre mine, dinainte enervaţi : „Pe tine asta te lasă rece ?" Deschideam braţele în semn de neputinţă şi de umilinţă. Ei rîdeau furioşi, uluiţi de evidenţa izbitoare pe care nu reuşeau să mi-o comunice : „Tu nu ţi-ai spus niciodată cînd adormi că există oameni care mor în timpul somnului ? Nu te-ai gîndit niciodată cînd te speli pe dinţi : de data asta, e ultima mea zi ? N-ai simţit niciodată că trebuia să mergi repede, repede, repede şi că n-aveai timp ? Te crezi nemuritor ?" Eu răspundeam, jumătate din sfidare, jumătate din antrenament : „Aşa e : mă cred nemuritor". Nimic nu era mai fals : mă înarmasem contra deceselor accidentale, asta era totul ; Sfîntul Duh îmi comandase o lucrare de mare amploare, trebuia să-mi lase timp să mi-o îndeplinesc. Moartea plină de onoare era moartea mea, care mă proteja contra deraierilor, a congestiilor, a peritonitei : ne fixaserăm o dată, ea şi cu mine, dacă mă prezentam la întîlnire prea devreme, n-aveam s-o găsesc acolo ; prietenii mei puteau foarte bine să-mi reproşeze că nu mă gîndeam

niciodată la ea : nu ştiau că eu nu încetam o clipă s-o trăiesc.

Astăzi, le dau dreptate : ei acceptaseră tot ce ţine de condiţia noastră umană, chiar neliniştea ; eu alesesem să fiu liniştit ; şi era foarte adevărat în fond, că mă credeam nemuritor : mă omorîsem dinainte fiindcă cei morţi sînt singurii care se bucură de nemurire. Nizan şi Maheu ştiau că vor fi obiectul unei agresiuni sălbatice, că vor fi smulşi din lume de vii, plini de sînge. Pe cînd eu, eu mă simţeam : pentru a-i smulge morţii barbaria, îmi făcusem din ea un ţel, iar din viaţă unicul mijloc cunoscut de a muri : mă îndreptam domol spre sfîrşit, neavînd alte speranţe şi dorinţe decît ceea ce-mi trebuia ca să umplu cărţile, sigur fiind că ultimul elan al inimii mele se va înscrie pe ultima pagină a ultimului volum al operelor mele şi că moartea nu va lua decît un mort. Nizan privea la douăzeci de ani femeile şi automobilele, toate bunurile acestei lumi, cu o grabă disperată : el trebuia să vadă totul, să ia totul, imediat. Priveam şi eu, dar mai mult cu zel decît cu poftă : nu mă aflam pe pămînt ca să mă bucur, ci ca să fac un bilanţ. Era puţin cam prea comod : dintr-o timiditate de copil prea cuminte, din laşitate, dădusem înapoi în faţa riscurilor unei existenţe făţişe, libere şi fără o garanţie providenţială, mă convinsesem că totul era scris dinainte, ba mai mult, împlinit.

Evident, această operaţiune frauduloasă mă scutea de tentaţia de a mă iubi. Ameninţat de abolire, fiecare dintre prietenii mei se baricada în prezent, descoperea calitatea de neînlocuit a

vieţii lui muritoare şi se considera emoţionant, preţios, unic ; fiecare se plăcea pe el însuşi ; eu, mortul, nu mă plăceam : mă găseam foarte comun, mai plictisitor decît marele Corneille, iar singularitatea mea de subiect nu oferea alt interes în ochii mei decît de a pregăti momentul care mă va schimba în obiect. Eram oare în această privinţă mai modest ? Nu, ci mai şiret : lăsam descendenţilor mei sarcina de a mă iubi în locul meu ; pentru nişte bărbaţi şi nişte femei care nu se născuseră încă, urma să am într-o zi farmec, un nu ştiu ce, aveam să fiu fericirea lor. Aveam chiar mai multă maliţiozitate şi mai multă prefăcătorie : această viaţă pe care o găseam plictisitoare şi din care nu ştiusem să fac decît instrumentul morţii mele, reveneam asupra ei în taină ca s-o salvez ; o priveam cu ochi viitori iar ea mi se înfăţişa ca o poveste mişcătoare şi minunată pe care o trăisem pentru toţi, pe care nimeni, datorită mie, nu mai avea s-o retrăiască şi care era suficient să fie povestită. Am pus în asta o adevărată frenezie : am ales drept viitor un trecut de mare mort şi am încercat să trăiesc de-a-ndoaselea. Între nouă şi zece ani devenisem complet postum.

Nu e în întregime vina mea : bunicul mă crescuse în iluzia retrospectivei. Nici el, de altfel, nu e vinovat şi sînt departe de a-i purta pică : acest miraj se naşte spontan din cultură. Cînd martorii au dispărut, moartea unui om mare încetează pentru totdeauna de a fi o lovitură de trăsnet, timpul o transformă în trăsătură de caracter. Un bătrîn defunct e mort prin structură, e mort la botez tot atît cît şi la sfîntul maslu,

viața lui ne aparține, intrăm în ea pe la un capăt, pe la celălalt, prin mijloc, mergem în josul și în susul ei, după plac : ordinea cronologică e sărită ; imposibil s-o restabilești : personajul nu mai are ce risca și nu mai așteaptă nici măcar ca gîdilarea nărilor lui să-l facă să strănute. Existența sa lasă aparența unei desfășurări, dar de îndată ce vrei să-i dai puțină viață, cade în simultaneitate. Vă veți strădui zadarnic să vă puneți în locul celui dispărut, să vă prefaceți că împărtășiți pasiunile, ignoranțele, prejudecățile lui, să treziți împotriviri învinse, o nimica toată de nerăbdare sau de teamă, nu vă veți putea reține să apreciați purtarea lui în lumina rezultatelor care nu erau previzibile și a datelor pe care el nu le avea, nici de a da o solemnitate deosebită unor evenimente ale căror urmări l-au însemnat mai tîrziu, dar pe care el le-a trăit neglijent. Iată mirajul : viitorul mai real decît prezentul. Asta nu trebuie să mire : într-o viață terminată, tocmai sfîrșitul e considerat drept adevărul începutului. Defunctul rămîne la jumătatea drumului între ființă și valoare, între faptul brut și cel reconstituit ; traiectoria vieții sale devine un fel de esență circulară care se rezumă în fiecare din momentele ei. În saloanele din Arras, un tînăr avocat rece și sclifosit își duce capul sub braț fiindcă este răposatul Robespierre, din acest cap picură sînge care însă nu pătează covorul ; nici unul dintre meseni nu observă acest cap iar noi nu-i vedem decît capul ; mai lipsesc cinci ani pînă cînd acest cap se va fi rostogolit în coș și cu toate astea, iată-l, tăiat, cum spune madrigalul, în ciuda faptului

că maxilarul îi atîrnă. Recunoscută, această eroare de optică nu deranjează : există mijloace pentru a o corija dar cărturarii epocii o mascau, hrănindu-şi idealismul din ea. Cînd un gînd măreţ urmează să se nască, insinuau ei, el rechiziţionează într-un pîntec de femeie marele om care-l va purta ; îi alege condiţia socială, mediul, dozează exact inteligenţa şi incapacitatea de înţelegere a celor apropiaţi, îi reglementează educaţia, îl supune încercărilor necesare, îi făureşte prin tuşe succesive un caracter instabil, al cărui dezechilibru îl guvernează pînă cînd obiectul atîtor griji plesneşte, născîndu-l. Acest lucru nu era declarat nicăieri, dar totul sugera că înlănţuirea cauzelor acoperă o ordine inversă şi secretă.

M-am folosit de acest miraj cu entuziasm ca să-mi garantez definitiv destinul. Am luat timpul, l-am pus de-a-ndoaselea şi totul s-a lămurit. Totul a început printr-o cărticică de culoare albastru-închis cu zorzoane de aur puţin înnegrite, ale cărei foi groase miroseau a cadavru şi care se intitula : *Copilăria oamenilor iluştri ;* o etichetă dovedea că unchiul meu Georges o primise în 1885, drept premiul al doilea la aritmetică. O descoperisem în timpul călătoriilor mele excentrice, o răsfoisem, apoi o aruncasem enervat ; acei tineri aleşi nu se asemănau prin nimic cu copiii minune : nu-mi erau asemănători decît prin caracterul fad al virtuţilor lor şi mă întrebam de ce se vorbea despre ei. Pînă la urmă cartea a dispărut : mă hotărîsem s-o pedepsesc ascunzînd-o. După un an am răscolit toate rafturile ca s-o regăsesc : mă schimbasem,

copilul minune devenise un om mare, pradă copilăriei. Ce surpriză : cartea se schimbase şi ea. Erau aceleaşi cuvinte dar ele îmi vorbeau de mine. Am resimţit că lucrarea asta o să mă ducă la pieire, am detestat-o, mi-a fost frică de ea. În fiecare zi, înainte de a o deschide, mă duceam să mă aşez în faţa ferestrei : în caz de pericol voi face să-mi intre în ochi adevărata lumină a zilei. Mă fac să rîd, astăzi, cei care deplîng influenţa lui Fantômas [1] sau a lui André Gide : credeţi oare că copiii nu-şi aleg ei singuri otrăvurile ? Îmi înghiţeam otrava cu austeritatea anxioasă a celor ce se droghează. Părea, totuşi, destul de inofensivă. Tinerii cititori erau încurajaţi : cumintenia şi pietatea filială duc la orice, chiar la a deveni Rembrandt sau Mozart : se povesteau în scurte nuvele ocupaţiile foarte comune ale unor băieţi nu mai puţin comuni, dar sensibili şi evlavioşi, care se numeau Johann-Sebastian, Jean-Jacques sau Jean-Baptiste şi care făceau fericirea celor apropiaţi aşa cum o făceam alor mei. Dar iată veninul : fără să pronunţe niciodată numele lui Rousseau, Bach sau Molière, autorul îşi folosea toată arta ca să plaseze peste tot aluzii la viitoarea lor măreţie, să amintească neglijent, printr-un amănunt, operele lor sau acţiunile lor cele mai de seamă, să manevreze atît de bine povestirile încît să nu poată fi înţeles incidentul cel mai banal fără să nu fie

[1] Personaj celebru din romanul foileton cu acelaşi titlu, apărut între 1911—1914 şi scris de Marcel Allain şi Pierre Souvestre.

raportat la evenimente posterioare ; în clocotul cotidian, făcea să coboare o mare tăcere fabuloasă, care transfigura totul : viitorul. Un anume Sanzio ardea de dorința de a-l vedea pe papă ; făcea în așa fel încît să fie dus în piața publică în ziua în care sfîntul părinte trecea pe acolo : băiatul devenea palid, holba ochii, i se spunea, în sfîrșit : „Cred că ești mulțumit, Raffaello ? Cel puțin, l-ai privit bine pe sfîntul nostru părinte ?“ Dar el răspundea, cu ochii rătăciți : „Care sfînt părinte ? N-am văzut decît culori !“ Altă dată, micul Miguel, care voia să îmbrățișeze cariera armelor, așezat sub un copac, se delecta cu un roman cavaleresc, cînd deodată un zgomot asurzitor de fierotenii îl făcea să tresară : era un bătrîn nebun din vecinătate, un nobil de țară ruinat, care călărea o mîrțoagă și-și îndrepta lancea lui ruginită spre o moară. La masă, Miguel povestea incidentul atît de hazliu și de nostim, încît îi făcea pe toți să se prăpădească de rîs ; dar, mai tîrziu, singur în cameră, își arunca romanul pe jos, îl călca în picioare, plîngea în hohote multă vreme.

Copiii aceștia trăiau în greșeală : credeau că acționează și vorbesc la întîmplare pe cînd cele mai neînsemnate vorbe ale lor aveau drept scop real să le anunțe destinul. Autorul și cu mine schimbam zîmbete duioase pe deasupra capetelor lor ; citeam viața acestor falși oameni mediocri așa cum o concepuse Dumnezeu : începînd cu sfîrșitul. Mai întîi, jubilam : erau frații mei, gloria lor va fi a mea. Și apoi totul se dădea peste cap : mă regăseam pe partea cealaltă a paginii, *în carte :* copilăria lui Jean-Paul se

asemăna cu a lui Jean-Jacques și cu a lui Johann-Sebastian și nimic nu i se întîmpla care să nu fie pe deplin prevestitor. Numai că de data asta autorul făcea cu ochiul către strănepoții mei. Eu eram cel văzut, de la moarte la naștere, de către acești copii viitori pe care nu mi-i închipuiam și cărora nu încetam să le trimit mesaje indescifrabile pentru mine. Eu eram cel care mă înfioram, răvășit de propria-mi moarte, sens veritabil al tuturor gesturilor mele, deposedat de mine însumi, încercam să traversez din nou pagina în sens invers și să trec de partea cititorilor, ridicam capul, ceream ajutor luminii : dar și asta era un mesaj ; această neliniște subită, această îndoială, această mișcare a ochilor și a gîtului, cum vor fi ele interpretate în anul 2013, cînd vor exista cele două chei care trebuiau să mă deschidă, opera și moartea ? Nu m-am putut desprinde de carte : terminasem de mult lectura, dar rămîneam un personaj din ea. Mă spionam : cu un ceas mai înainte pălăvrăgisem cu mama : ce-i spusesem ? Îmi aminteam unele dintre vorbele mele, le repetam cu glas tare, asta nu mă făcea să merg înainte. Frazele alunecau, impenetrabile, în propriile mele urechi vocea mea îmi răsuna străină, un înger pungaș îmi jefuia gîndurile din cap și acest înger nu era altcineva decît un filfizon din secolul al XXX-lea, așezat în fața unei ferestre, care mă observa printr-o carte. Cu o oroare drăgăstoasă, îi simțeam privirea cum mă pironea în mileniul meu. Pentru el mă falsificam : fabricam cuvinte cu dublu sens pe care le lăsam să-mi scape în public. Anne-Marie mă găsea la pupitrul meu, mîz-

gălind, îmi spunea : „Cît e de întuneric ! Puişorul meu drag îşi scoate ochii". Aveam prilejul să răspund cu toată nevinovăţia : „Chiar şi în beznă aş putea scrie". Ea rîdea, mă făcea prostuţ, aprindea lumina, renghiul era jucat, nu ştiam nici unul nici celălalt că tocmai atunci informasem anul trei mii despre viitoarea mea infirmitate. Într-adevăr, spre sfîrşitul vieţii mele, mai orb decît era surd Beethoven, voi confecţiona pe bîjbîite ultima mea lucrare : manuscrisul va fi găsit printre hîrtiile mele, oamenii vor spune dezamăgiţi : „Dar e ilizibil !" Se va pune chiar problema să-l arunce la lada cu gunoi. Pînă la urmă, biblioteca municipală din Aurillac îl va cere din pură pietate, va rămîne acolo uitat o sută de ani. Iar apoi, într-o zi, din dragoste pentru mine, tineri erudiţi vor încerca să-l descifreze : îşi vor petrece toată viaţa ca să reconstituie ceea ce, fireşte, va fi capodopera mea. Mama ieşise din cameră, eram singur, repetam pentru mine însumi, încet, fără să mă gîndesc de loc la ce spun : „În beznă !" Se auzea un zgomot sec : strănepotul meu, acolo sus, îşi închidea cartea : visa la copilăria unchiului lui din a treia spiţă şi lacrimi îi curgeau pe obraji. „Şi totuşi, e adevărat, va suspina el, a scris în beznă !"

Mă făleam în faţa unor copii care urmau să se nască şi care-mi semănau trăsătură cu trăsătură, îmi smulgeam lacrimi evocîndu-le pe cele pe care eu îi voi face să le verse. Îmi vedeam moartea prin ochii lor ; faptul se împlinise, acesta era adevărul meu : am devenit propria-mi notiţă necrologică.

După ce a citit cele de mai sus, un prieten m-a privit cu un aer neliniştit. „Eraţi, mi-a spus el, şi mai apucat decît îmi închipuiam". Apucat? Nu prea ştiu. Delirul îmi era vădit contrafăcut. În ochii mei, chestiunea principală va fi mai degrabă cea a sincerităţii. La nouă ani rămîneam dincoace de ea ; apoi am trecut cu mult dincolo.

La început eram sănătos tun ; un mic şmecher care ştia să se oprească la timp. Dar îmi dădeam toată silinţa, pînă şi în gogoriţe rămîneam un tocilar ; astăzi îmi consider ghiduşiile drept exerciţii spirituale şi lipsa de sinceritate drept o caricatură a unei sincerităţi totale, care trecea pe lîngă mine necontenit, scăpîndu-mi. Nu eu îmi *alesesem* vocaţia : alţii mi-o impuseseră. De fapt nu se întîmplase nimic : vorbe în vînt, aruncate de o femeie bătrînă şi machiavelismul lui Charles. Dar era de ajuns că eu eram convins. Persoanele mature, cele pe care le purtam în suflet, îmi arătau cu degetul propria-mi stea ; eu n-o vedeam dar vedeam degetul, credeam în ele, care pretindeau a crede în mine. Tot ele mă făcuseră să iau cunoştinţă de existenta marilor morţi — unul dintre ei viitor — Napoleon, Temistocle, Filip-August, Jean-Paul Sartre. Nu mă îndoiam de asta : ar fi însemnat să mă îndoiesc de ele. Pe ultimul, nici mai mult nici mai puţin, mi-ar fi plăcut să-l întîlnesc faţă în faţă. Căscam gura, mă schimonoseam ca să provoc acea intuiţie care m-ar fi copleşit, eram o femeie frigidă ale cărei convulsiuni solicită apoi încearcă să înlocuiască orgasmul. Vom spune că simulează sau că-şi dă numai un pic

prea multă osteneală? În orice caz, nu obțineam nimic, mă aflam întotdeauna înainte sau după viziunea imposibilă care m-ar fi dezvăluit mie însumi și mă trezeam la sfîrșitul exercițiilor mele plin de îndoieli și fără să fi cîștigat nimic, în afară de cîteva strașnice enervări. Bazat pe principiul autorității, pe bunătatea incontestabilă a persoanelor mature, nimic nu putea să confirme și nici să dezmintă mandatul meu: aflat în afara oricărei primejdii, pecetluit, rămînea în mine dar îmi aparținea atît de puțin, încît nu putusem niciodată, fie și numai o clipă, să-l pun la îndoială, astfel că eram incapabil fie să-l dizolv fie să-l asimilez.

Chiar și profundă, credința nu este niciodată întreagă. Trebuie susținută fără răgaz sau, cel puțin, să eviți a o distruge. Eram hărăzit să fiu ilustru, *aveam* mormîntul meu la Père-Lachaise și poate la Panthéon, strada mea la Paris, scuarurile și piețele mele în provincie, în străinătate: totuși, în inima optimismului, invizibilă, nenumită, păstram bănuiala inconsistenței mele. La Saint-Anne[1], un bolnav țipa în pat: „Eu sînt prinț! Băgați-l pe marele duce la închisoare". Se apropiau de el, îi spuneau la ureche: „Suflă-ți nasul!" și el își sufla nasul; îl întrebau: „Ce meserie ai?" el răspundea încet: „Cizmar" și începea iar să țipe. Ne asemănăm toți cu acest om, îmi închipui; în orice caz, eu, la începutul celui de-al nouălea an al meu, îi semănam: eram prinț și cizmar totodată.

[1] Azil de alienați mintali la Paris.

După doi ani aş fi putut trece drept vindecat: prinţul dispăruse, cizmarul nu mai credea în nimic, nici nu scriam măcar; aruncate la lada de gunoi, rătăcite sau arse, caietele de romane lăsaseră locul celor de analiză logică, de dictare, de calcul. Dacă cineva ar fi intrat în capul meu deschis tuturor vînturilor, ar fi întîlnit cîteva busturi, o tablă a înmulţirii aberantă şi regula de trei, treizeci şi două de departamente cu centrele lor, dar fără subprefecturi; un trandafir numit rosarosarosamrosaerosaerosa, monumente istorice şi literare, cîteva maxime de politeţe gravate pe monumente funerare şi, uneori, o fîşie de ceaţă tîrîndu-se peste această tristă grădină, o reverie sadică. Nici o orfană. Nici urmă de viteji. Cuvintele erou, martir şi sfînt nu erau înscrise nicăieri, nu erau repetate de nici un glas. Fostul Pardaillan primea în fiecare trimestru buletine de sănătate satisfăcătoare: copil de inteligenţă medie şi de o mare moralitate, puţin dotat pentru ştiinţele exacte, imaginativ fără exces, sensibil; perfect normal în ciuda unui anumit manierism de altfel în regres. În realitate, devenisem complet nebun. Două evenimente, unul public şi celălalt particular, îmi risipiseră puţina raţiune care-mi rămăsese.

Primul fu o adevărată surpriză: în luna iulie 1914, mai existau cîţiva oameni răi; dar la 2 august, brusc, virtutea puse mîna pe putere şi domni: toţi francezii deveniră buni. Duşmanii bunicului meu i se aruncau în braţe, editorii se înrolară, oameni neînsemnaţi făceau profeţii: prietenii noştri culegeau marile cuvinte simple ale portăresei lor, ale factorului poştal, ale

instalatorului şi ni le repetau, toată lumea era în admiraţie, în afară de bunica, hotărît suspectă. Eram încîntat: Franţa îmi oferea un spectacol, eu jucam comedia pentru Franţa. Totuşi, războiul m-a plictisit repede: îmi tulbura atît de puţin viaţa, încît l-aş fi uitat fără îndoială; dar începu să mă dezguste cînd băgai de seamă că-mi distrugea lecturile. Publicaţiile mele preferate dispărură din chioşcurile de ziare; Arnould Galopin, Jo Valle, Jean de la Hire îşi părăsiseră eroii familiari, acei adolescenţi, fraţii mei, care făceau ocolul lumii în biplan, în hidroavion, şi care luptau cîte doi sau trei contra a o sută, romanele coloniale de dinainte de război cedară locul romanelor de război, populate de ucenici marinari, de tineri alsacieni şi de orfani, mascote ale regimentelor. Îi detestam pe aceşti noi-veniţi. Pe micii aventurieri ai junglei îi consideram copii minune fiindcă masacrau indigeni care, la urma urmei, sînt adulţi: copil minune eu însumi, mă recunoşteam în ei. Dar la aceşti copii de trupă, totul se petrecea în afara lor. Eroismul individual şovăia: contra sălbaticilor, era susţinut de superioritatea armamentului; contra tunurilor germane ce să faci? Trebuiau alte tunuri, artilerişti, o armată. În mijlocul curajoşilor soldaţi care îl mîngîiau şi care-l apărau, copilul minune cădea din nou în copilărie; am căzut şi eu cu el. Din cînd în cînd, autorul, din milă, mă însărcina să duc un mesaj, germanii mă capturau, dădeam cîteva riposte mîndre şi apoi evadam, mă întorceam în liniile noastre şi-mi îndeplineam misiunea. Eram felicitat, desigur, dar fără

un entuziasm veritabil și nu găseam în ochii părintești ai generalului privirea uluită a văduvelor și a orfanilor. Pierdusem inițiativa : se cîștigau bătălii, se va cîștiga războiul fără mine, persoanele mari își reluau monopolul eroismului, mi se întîmpla să iau pușca vreunui mort și să trag cîteva focuri, dar niciodată Arnould Galopin sau Jean de la Hire nu mi-au permis să atac la baionetă. Erou ucenic, așteptam cu nerăbdare să am vîrsta înrolării. Sau mai degrabă nu : copilul de trupă era cel care aștepta, era orfanul Alsaciei. Mă retrăgeam dintre ei, închideam broșura. Scrisul va fi o muncă îndelungată și ingrată, știam asta, voi avea toată răbdarea. Dar cititul era o sărbătoare : voiam toate gloriile, imediat. Și ce viitor mi se oferea ? Soldat ? Frumoasă treabă ! Izolat, soldatul nu conta mai mult decît un copil. Pleca la atac împreună cu ceilalți și regimentul era cel care cîștiga bătălia. Puțin îmi păsa mie de victoriile colective. Cînd Arnould Galopin voia să evidențieze un militar, nu găsea nimic altceva mai bun decît să-l trimită în ajutorul unui căpitan rănit. Devotamentul acesta obscur mă enerva : sclavul își salva stăpînul. Și apoi nu era decît o ispravă de ocazie : în timp de război curajul este lucrul cel mai bine împărțit ; cu puțin noroc, orice alt soldat ar fi făcut la fel. Mă înfuriam : ceea ce-mi plăcea în eroismul de dinainte de război era singurătatea și gratuitatea lui : lăsam în urma mea palidele virtuți cotidiene, inventam omul de unul singur, din generozitate ; ***Ocolul lumii în hidroavion*, *Aventurile unui ștrengar din Paris*, *Cei trei boy-scouts*** toate aceste texte

sacre mă călăuzeau pe drumul morţii şi al învierii. Şi iată că autorii lor mă trădară pe neaşteptate: puseră eroismul la îndemîna tuturor; curajul şi dăruirea de sine deveneau nişte virtuţi cotidiene; mai rău încă, erau coborîte la rangul celor mai elementare îndatoriri. Schimbarea decorului era după chipul acestei metamorfoze: ceţurile colective din Argonne [1] luaseră locul puternicului soare unic şi luminii individualiste a Ecuatorului.

După o întrerupere de cîteva luni, m-am decis să-mi reiau tocul ca să scriu un roman după pofta inimii mele şi să dau acelor domni o lecţie cum se cuvine. Era în octombrie 1914, nu plecasem din Arcachon. Mama mi-a cumpărat caiete, toate la fel; pe coperta lor mov fusese imprimată Jeanne d'Arc cu cască, semnul vremurilor. Sub ocrotirea Fecioarei, am început povestea soldatului Perrin; el îl răpea pe Kaiser, îl aducea legat în liniile noastre, apoi, în faţa regimentului adunat, îl provoca la luptă, îl dobora, îl obliga, cu cuţitul la gît, să semneze o pace infamantă, să ne redea Alsacia şi Lorena. La capătul unei săptămîni, povestirea mea mă plictisi de moarte. Ideea duelului o împrumutasem din romanele de capă şi spadă: Stoerte-Becker, băiat de familie şi proscris, intra într-o tavernă de tîlhari; insultat de un hercule, şeful bandei, îl omora pe acesta cu lovituri de pumn, îi lua locul şi ieşea de acolo rege al haimanalelor, la ţanc ca să-şi îmbarce trupele pe o corabie-pirat.

[1] **Regiune împădurită din bazinul parizian.**

Legi imuabile și stricte guvernau ceremonia: trebuia ca acel campion al Răului să treacă drept invincibil, ca cel al Binelui să se bată în mijlocul huiduielilor și ca victoria lui neașteptată să-i înghețe de frică pe zeflemitori. Dar eu, din cauza lipsei de experiență, călcasem toate regulile și făcusem contrariul a ceea ce doream: oricît de voinic ar fi fost, Kaiserul nu era un braț puternic, se știa de dinainte că Perrin, atlet minunat, îl va da iute gata. Și apoi, publicul îi era ostil, soldații noștri își manifestau ura față de el în gura mare; printr-o răsturnare care m-a lăsat înmărmurit, Wilhelm al II-lea, criminal dar singur, batjocorit și scuipat, a uzurpat sub ochii mei nepăsarea regească a eroilor mei.

Ba mai rău! Pînă atunci nimic nu confirmase și nici nu dezmințise ceea ce Louise numea „elucubrațiile" mele: Africa era vastă, îndepărtată, slab populată, informațiile lipseau, nimeni nu era în măsură să dovedească că exploratorii mei nu se găseau acolo, că nu trăgeau în pigmei în clipa în care eu povesteam lupta lor. Nu mergeam pînă acolo încît să mă consider drept istoriograful lor, dar mi se vorbise atîta despre adevărul romanelor încît credeam că spun adevărul prin poveștile mele într-un mod care-mi scăpa încă, dar care avea să sară în ochi viitorilor mei cititori. Dar, în acel nefericit octombrie, asistam la ciocnirea dintre ficțiune și realitate: Kaiserul, născut din penița mea, învins, ordona încetarea focului; *trebuia* deci după toate regulile logicii ca toamna respectivă să vadă restabilirea păcii; în realitate, ziarele și adulții

repetau de dimineaţa pînă seara că sîntem porniţi pe război, că acesta avea să dureze. Mă simţeam mistificat : eram un impostor, spuneam bazaconii pe care nimeni nu va voi să le creadă ; pe scurt, descopeream imaginaţia. Pentru prima oară în viaţa mea m-am recitit. Roşind. *Eu* eram oare cel care mă complăcusem în acele fantasmagorii puerile ? Puţin a lipsit să nu renunţ la literatură. În cele din urmă, am luat caietul cu mine pe plajă şi l-am îngropat în nisip. Tulburarea se risipi ; mi-am recîştigat încrederea ; eram hărăzit fără nici o îndoială ; numai că Beletristica avea secretul ei pe care avea să mi-l dezvăluie într-o zi. Pînă una alta, vîrsta mea îmi impunea o rezervă maximă. N-am mai scris.

Ne-am întors la Paris. I-am părăsit pentru totdeauna pe Arnould Galopin şi pe Jean de la Hire : nu puteam să le iert acestor oportunişti că avuseseră dreptate împotriva mea. Eram supărat pe război, epopee a mediocrităţii : acrit, am dezertat din epocă şi m-am refugiat în trecut. Cu cîteva luni mai înainte, spre sfîrşitul anului 1913, descoperisem pe *Nick Carter, Buffalo Bill, Texas Jack, Sitting Bull* : o dată cu începerea ostilităţilor, aceste publicaţii dispăruseră : bunicul pretindea că editorul era german. Din fericire, se găseau la anticarii de pe chei cea mai mare parte a lucrărilor apărute. O tîram pe mama pe malurile Senei, ne-am apucat să răscolim anticariatele unul cîte unul de la gara Orsay la gara Austerlitz : ni se întîmpla să adunăm cincisprezece fascicole odată : am avut curînd cinci sute. Le orînduiam în teancuri, nu mă plictiseam să le număr, să pronunţ cu voce tare

titlurile lor misterioase : *O crimă în balon, Pactul cu diavolul, Sclavii baronului Mutushimi, Învierea lui Dazaar.* Îmi plăcea că erau îngălbenite, pătate, uzate, cu un miros straniu de frunze moarte : *erau* frunze moarte, ruine, dat fiind că războiul oprise totul pe loc ; știam că ultima aventură a omului cu părul lung îmi va rămîne pentru totdeauna necunoscută, că nu voi afla niciodată ultima anchetă a regelui detectivilor : acești eroi singuratici erau, ca și mine, victimele conflictului mondial și îi iubeam cu atît mai mult. Îmi era de ajuns să contemplu ilustrațiile în culori care împodobeau copertile, ca să delirez de bucurie. Buffalo Bill, pe cal, galopînd în preerie, cînd urmărind, cînd fugind de indieni. Preferam ilustrațiile din Nick Carter. Ar putea fi considerate monotone : aproape în toate, marele detectiv lovește de moarte sau e ciomăgit. Dar aceste încăierări aveau loc pe străzile Manhattanului, locuri virane, mărginite de garduri de uluci cenușii sau de construcții fragile, cubice, de culoarea sîngelui uscat : asta mă fascina, îmi închipuiam un oraș puritan și însîngerat înghițit de spațiu și abia disimulînd savana care-l ținea : crima și virtutea erau acolo, și una și alta în afara legii ; asasinul și cel ce făcea dreptate, liberi și suverani și unul și celălalt, își cereau socoteală, seara, cu lovituri de cuțit. În acest oraș, ca și în Africa, sub același soare de foc, eroismul redevenea o improvizație perpetuă : pasiunea mea pentru New York vine de acolo.

Uitam în același timp de război și de mandatul meu. Atunci cînd eram întrebat : „Ce-o să

faci cînd o să fii mare?" răspundeam amabil, cu modestie că voi scrie, dar părăsisem visele mele de glorie și exercițiile spirituale. Poate datorită acestui fapt anul 1914 a fost cel mai fericit din copilăria mea. Mama și cu mine aveam aceeași vîrstă și nu ne părăseam. Ea-mi zicea că sînt cavalerul ei însoțitor, micuțul ei bărbat; eu îi spuneam ei totul. Ba mai mult decît atît: inhibat, scrisul deveni vorbărie și îmi ieși din gură; descriam ceea ce vedeam, ceea ce Anne-Marie vedea tot atît de bine ca și mine, casele, copacii, oamenii; îmi atribuiam sentimente pentru plăcerea de a i le împărtăși, am devenit un transformator de energie: lumea se folosea de mine ca să se facă cuvînt. Totul începea printr-o pălăvrăgeală anonimă în capul meu: cineva zicea: „Eu merg, mă așez, beau un pahar cu apă, mănînc o pralină". Eu repetam cu glas tare acest comentariu perpetuu: „Eu merg, mamă, beau un pahar cu apă, mă așez". Am crezut că am două voci dintre care una — care aproape că nu-mi aparținea și care nu depindea de voința mea — dicta celeilalte cuvintele; am hotărît că sînt dublu. Aceste tulburări ușoare persistară pînă în vară: mă epuizam, mă enervam din cauza asta și pînă la urmă a început să-mi fie frică. „Ceva vorbește în capul meu" i-am spus mamei care, din fericire, nu s-a neliniștit.

Asta nu strica nici fericirea mea și nici înțelegerea dintre noi. Am avut miturile noastre, ticurile noastre de limbaj, glumele noastre rituale. Timp de aproape un an, îmi terminam frazele, cel puțin una din zece, prin aceste cuvinte rostite cu o resemnare ironică: „Dar nu

face nimic". Spuneam : „Iată un cîine mare alb. Nu e alb, e gri, dar nu face nimic". Luasem obiceiul de a ne povesti micile incidente ale vieții noastre în stil epic pe măsură ce se produceau ; vorbeam despre noi la persoana a treia plural. Așteptam autobuzul care trecea prin fața noastră fără să oprească ; unul dintre noi striga atunci : „Ei loviră cu piciorul pămîntul blestemînd cerul" și începeam să rîdem. În public aveam semnele noastre : un semn cu ochiul ajungea. Într-un magazin, într-o cafenea, vînzătoarea ni se părea comică, mama îmi zicea în timp ce ieșeam : „Nu m-am uitat la tine de teamă să nu-i pufnesc în nas", iar eu mă simțeam mîndru de puterea mea : nu sînt atît de mulți copii care să știe cu o singură privire s-o facă pe mama lor să pufnească în rîs. Timizi, ne era frică împreună : odată, pe chei, descoperisem douăsprezece numere din Buffalo Bill pe care nu le aveam încă ; ea se pregătea să le plătească cînd un bărbat se apropie, gras și palid, cu niște ochi ca de tăciune, cu mustăți unse, cu pălărie de pai și cu acel aspect comestibil pe care și-l luau bucuros craii de epocă. O privea fix pe mama, dar mi s-a adresat mie : „Te răsfață, puștiule, te răsfață !" repeta el grăbit. La început m-am simțit jignit : nu eram obișnuit să fiu tutuit atît de repede ; dar am surprins privirea lui maniacă și atunci Anne-Marie și eu n-am mai fost decît o singură tînără fată înspăimîntată care sare înapoi. Încurcat, domnul s-a îndepărtat : am uitat mii de figuri, dar fața aceea înecată în untură de porc mi-o amintesc

încă ; nu știam nimic despre trup și nu-mi închipuiam ce vrea bărbatul acela de la noi dar dorința lui era atît de evidentă încît îmi părea că înțeleg și că, într-un anumit fel, totul îmi fusese dezvăluit. Această dorință o simțisem prin Anne-Marie ; prin ea am învățat să adulmec masculul, să mă tem de el, să-l urăsc. Acest incident a făcut să se strîngă legăturile noastre : mergeam cu pași mici și repezi și cu un aer sever, mînă în mînă cu mama și eram sigur că o apăr. Să fie oare amintirea acelor ani? Și astăzi încă, nu pot să nu privesc cu plăcere un copil prea serios, vorbind cu gravitate și tandrețe unei mame-copil ; îmi plac aceste prietenii sălbatice care se nasc departe de bărbați și împotriva lor. Privesc îndelung aceste cupluri puerile, apoi îmi amintesc că și eu sînt bărbat și întorc capul.

Al doilea eveniment s-a produs în octombrie 1915 : aveam zece ani și trei luni, ai mei nu puteau să mă mai țină mult timp sub sechestru. Charles Schweitzer și-a pus frîu ranchiunelor lui și m-a înscris la micul liceu Henric al IV-lea ca extern.

La prima compunere, am fost ultimul. Tînăr feudal, consideram învățămîntul drept o legătură personală : domnișoara Marie-Louise îmi dăduse cunoștințele ei din dragoste, eu le primisem din bunătate, din dragoste pentru ea. Am fost deconcertat de acele cursuri *ex cathedra* care se adresau tuturor, de răceala democratică a legii. Supus unor comparații perpetue, superioritățile mele visate se topiră : se găsea oricînd

unul care să răspundă mai bine sau mai repede decît mine. Eram prea iubit ca să mă îndoiesc de mine: îi admiram din inimă pe colegii mei și nu-i invidiam: îmi va veni rîndul. La cincizeci de ani. Într-un cuvînt, mă pierdeam fără să sufăr: cuprins de o nebunie nepăsătoare, predam cu zel lucrări execrabile. Bunicul începuse să încrunte sprîncenele; mama s-a grăbit să ceară o întrevedere domnului Ollivier, profesorul meu diriginte. Ne-a primit în micul lui apartament de celibatar; mama vorbea cu glasul ei cîntat; în picioare, lîngă fotoliul ei, eu o ascultam privind soarele prin pulberea geamlîcurilor. S-a străduit în a-i dovedi că prețuiam mai mult decît temele ce le făceam: învățasem să citesc singur, scriam romane; nemaiștiind ce să spună, a destăinuit că m-am născut la zece luni: mai copt decît alții, mai rumenit, mai crocant pentru faptul că stătusem mai mult timp la cuptor. Mai sensibil la farmecul ei decît la meritele mele, domnul Ollivier o asculta cu atenție. Era un bărbat înalt, costeliv, chel complet, cu ochii în fundul capului, cu fața ca de ceară și sub un nas coroiat avea cîteva fire de păr roșu. Refuză să-mi dea lecții în particular, promise să mă „urmărească". Nu ceream mai mult: îi pîndeam privirea în timpul cursurilor; nu vorbea decît pentru mine, eram sigur de asta; am crezut că mă iubea, îl iubeam, cîteva vorbe bune au făcut restul: am devenit fără eforturi un elev destul de bun. Bunicul mormăia citind carnetul de note trimestriale, dar nu se mai

gîndea să mă retragă de la liceu. În clasa a doua, am avut alți profesori, mi-am pierdut tratamentul de favoare, dar mă obișnuisem cu democrația.

Treburile școlare nu-mi lăsau timp să scriu ; noile cunoștințe mi-au răpit chiar dorința de a o face. În sfîrșit, aveam colegi ! Eu, cel exclus în grădinile publice, fusesem adoptat din prima zi și în modul cel mai natural din lume : nu-mi venea să cred. La drept vorbind, prietenii mei păreau mai aproape de mine decît tinerii Pardaillani care-mi zdrobiseră inima : erau externi, băieți răsfățați, elevi silitori. N-avea importanță : nu-mi încăpeam în piele de bucurie. Am avut două vieți. În familie continuam să mă maimuțăresc ca bărbat. Dar copiii între ei nu pot suferi copilăriile : sînt oameni cu adevărat. Om printre oameni, ieșeam de la liceu în fiecare zi în tovărășia celor trei Malaquin. Jean, René, André, a lui Paul și Norbert Meyre, a lui Brun, a lui Max Bercot, a lui Grégoire, alergam țipînd prin piața Panthéonului, era un moment de fericire gravă : mă spălam de comedia familială ; departe de a voi să strălucesc, rîdeam ca un ecou, repetam parola și cuvintele spirituale ale celorlalți, tăceam, ascultam de ei, imitam gesturile vecinilor mei, nu aveam decît o pasiune : aceea de a mă integra. Insensibil, dur și vesel, mă simțeam de oțel, descătușat, în sfîrșit, de păcatul de a exista : ne jucam cu mingea între Hôtel des Grands Hommes și statuia lui Jean-Jacques Rousseau, eram indispensabil :

the right man in the right place[1]. Nu-l mai invidiam cu nimic pe domnul Simonnot : cui i-ar fi pasat Meyre, driblîndu-l pe Grégoire, dacă n-aş fi fost *eu, aici prezent, acum?* Cît de fade şi funebre îmi păreau visurile mele de glorie în comparaţie cu aceste intuiţii fulgerătoare care-mi dezvăluiau necesitatea.

Din nenorocire, se stingeau mai repede decît se aprindeau. Jocurile pe care le practicam ne „surescitau", aşa cum ziceau mamele noastre şi transformau uneori grupurile noastre într-o mică mulţime unanimă care mă înghiţea ; dar nu i-am putut uita niciodată, timp îndelungat, pe părinţii noştri, a căror prezenţă invizibilă ne făcea să recădem repede în singurătatea colectivă a coloniilor animale. Fără ţel, fără scop, fără ierarhie, societatea noastră oscila între fuziunea totală şi juxtapunere. Împreună, trăiam în adevăr dar nu ne puteam apăra de sentimentul că eram împrumutaţi unii altora şi că aparţineam fiecare unor colectivităţi restrînse, puternice şi primitive, care făureau mituri fascinante, se hrăneau cu erori şi ne impuneau arbitrariul lor. Răsfăţaţi şi cuminţi, sensibili, gata de discuţii, înspăimîntaţi de dezordine, detestînd violenţa şi nedreptatea, uniţi şi despărţiţi prin convingerea tacită că lumea fusese creată pentru folosinţa noastră şi că părinţii noştri respectivi erau cei mai buni din lume, ţineam din suflet să nu jignim pe nimeni şi să fim curtenitori chiar şi în jocurile noastre. Batjocurile şi glumele proaste

[1] Omul potrivit la locul potrivit (în lb. engleză).

erau cu severitate proscrise ; cel care se înfuria era înconjurat de întregul grup, era potolit și obligat să-și ceară scuze, chiar mama lui era cea care-l dojenea prin gura lui Jean Malaquin sau a lui Norbert Meyre. Toate aceste doamne se cunoșteau, de altfel, și se tratau cu cruzime : își repetau discuțiile, criticile, părerile fiecăruia asupra tuturor ; noi însă, fiii, le ascundeam pe ale lor. Mama s-a întors indignată după o vizită la doamna Malaquin care-i spusese în față : „André consideră că Poulou face fasoane". Această reflecție nu m-a tulburat : așa vorbesc mamele între ele ; nu i-am purtat de loc pică lui André și nu i-am spus o vorbă despre chestiunea respectivă. Într-un cuvînt, noi, copiii, respectam întreaga lume, pe bogați și pe săraci, pe soldați și pe civili, pe tineri și pe bătrîni, oamenii și animalele : nu-i disprețuiam decît pe semiinterni și pe interni : trebuie să fi fost foarte vinovați ca familiile lor să-i abandoneze ; poate aveau părinți răi, dar asta nu rezolva problema : copiii au părinții pe care și-i merită. Seara, după ora patru, cînd externii liberi îl părăseau, liceul devenea o vizuină de hoți.

Niște prietenii atît de precaute nu se mențin fără o oarecare răceală. În vacanțe, ne despărțeam fără regret. Totuși îmi plăcea Bercot. Băiat de văduvă, era fratele meu. Era frumos, plăpînd și blînd ; nu mă săturam să-i privesc pletele negre, pieptănate à la Jeanne d'Arc. Dar mai ales, aveam și unul și celălalt orgoliul de a fi citit totul și ne izolam într-un colț al curții ca să vorbim despre literatură, adică pentru a relua a suta oară, întotdeauna cu plăcere, enumera-

rea lucrărilor care ne trecuseră prin mînă. Odată, m-a privit cu un aer maniac și mi-a mărturisit că voia să scrie. L-am reîntîlnit mai tîrziu în anul de retorică, tot frumos dar tuberculos : a murit la optsprezece ani.

Toți, chiar cumintele Bercot, îl admiram pe Bénard, un băiat friguros și rotofei, care semăna cu un pui de găină. Faima meritelor lui ajunsese pînă la urechile mamelor noastre care erau iritate puțin din cauza asta, dar nu se plictiseau să ni-l dea de exemplu fără să reușească să ne dezguste de el. Merită laude părtinirea noastră : Bénard era semiintern și noi îl iubeam nespus; în ochii noștri era un extern de onoare. Seara, la lumina lămpii familiale, ne gîndeam la acest misionar care rămînea în junglă spre a-i converti pe canibalii din internat și ne era mai puțin frică. Să fim drepți și să recunoaștem că și internii îl respectau. Nu mai văd foarte clar motivele acestui acord unanim. Bénard era blînd, afabil, sensibil ; și pe deasupra primul la toate Și apoi, mama lui făcea sacrificii pentru el. Mamele noastre nu erau în relații cu această croitoreasă, dar ne vorbeau adesea de ea ca să ne facă să vedem cît de mare e dragostea maternă ; noi nu ne gîndeam decît la Bénard ; el era flacăra, bucuria acestei nenorocite ; măsuram cît de mare era dragostea filială ; ce mai încoace și încolo, toată lumea se înduioșa de acești săraci cumsecade. Totuși, asta nu ar fi fost de ajuns : adevărul e că Bénard nu trăia decît pe jumătate ; eu nu l-am văzut niciodată fără un mare fular de lînă ; ne zîmbea drăguț dar vorbea puțin și îmi amintesc că i se interzisese să

se amestece în jocurile noastre. În ceea ce mă privește, îl veneram cu atît mai mult cu cît fragilitatea lui ne despărțea de el: fusese pus sub sticlă, ne saluta și ne făcea semne din dosul geamului, dar noi nu ne apropiam de el: îl îndrăgeam de departe fiindcă avea, pe cînd trăia, estomparea simbolurilor. Copilăria e conformistă: noi îi eram recunoscători că ducea perfecțiunea pînă la impersonalitate. Dacă sta de vorbă cu noi, lipsa de însemnătate a cuvintelor lui ne umplea de bucurie; niciodată nu l-am văzut mînios sau prea vesel; în clasă, nu ridica niciodată degetul, dar dacă era întrebat, Adevărul grăia prin gura lui, fără ezitare și fără zel, exact cum trebuie să grăiască Adevărul. Ne umplea de uimire pe ceata noastră de copii-minune fiindcă era cel mai bun fără să fie copil-minune. Pe vremea aceea, eram toți, mai mult sau mai puțin, orfani de tată: domnii aceștia erau morți sau se aflau pe front, cei care rămîneau, diminuați, devirilizați, căutau să se facă uitați de copiii lor; era domnia mamelor: Bénard ne reflecta virtuțile negative ale acestui matriarhat.

La sfîrșitul iernii, a murit. Copiilor și soldaților nu le pasă de loc de morți: totuși am suspinat toți patruzeci după coșciugul lui. Mamele noastre vegheau; abisul a fost acoperit cu flori; au făcut atîtea, încît noi am considerat această dispariție drept un superpremiu cu cunună decernat în timpul anului. Și apoi Bénard trăia atît de puțin, încît n-a murit cu adevărat: rămase printre noi, prezență difuză și sacră. Moralitatea noastră făcu un salt: aveam scumpul nostru defunct, vorbeam de el în șoaptă, cu o

plăcere melancolică. Poate vom fi şi noi luaţi prematur: ne închipuiam lacrimile mamelor noastre şi ne simţeam preţioşi. Am visat, totuşi? Păstrez în mod confuz amintirea unei evidenţe atroce: croitoreasa, văduva aceea, pierduse *totul.* Oare m-am cutremurat de oroare la acest gînd? Am întrezărit oare Răul, absenţa lui Dumnezeu, o lume de nelocuit? Cred că da: de ce altceva dacă nu din această cauză, imaginea lui Bénard şi-a păstrat claritatea ei dureroasă în copilăria mea renegată, uitată, pierdută?

La cîteva săptămîni după aceea, clasa a doua A I a fost teatrul unei întîmplări ciudate: în timpul orei de latină, uşa s-a deschis, Bénard a intrat, însoţit de portar, a salutat pe domnul Durry, profesorul nostru, şi s-a aşezat. Noi am recunoscut cu toţii ochelarii lui cu ramă de fier, fularul, nasul lui puţin coroiat, aerul lui de pui de găină zgribulit: am crezut că Dumnezeu ni-l aducea înapoi. Domnul Durry părea că împărtăşeşte uimirea mea, s-a oprit, a respirat cu putere şi a întrebat: „Numele, prenumele, ocupaţia şi funcţia părinţilor". Bénard a răspuns că era semiintern şi fiu de inginer, că se numea Paul-Yves Nizan. Eu eram cel mai uluit dintre toţi; în recreaţie i-am făcut avansuri, el a răspuns la ele: eram legaţi. Un amănunt totuşi m-a făcut să presimt că nu aveam de-a face cu Bénard ci cu simulacrul lui satanic: Nizan privea saşiu. Era prea tîrziu ca să ţin cont de asta: iubisem în acea faţă încarnarea binelui; am sfîrşit prin a-l iubi pentru el însuşi. Eram prins în cursă, înclinaţia mea spre virtute mă împinsese să îndrăgesc diavolul. La drept vorbind, falsul

Bénard nu era rău : trăia, iată totul ; avea toate calităţile tizului lui, dar veştejite. În el, rezerva lui Bénard devenea o disimulare ; copleşit de emoţii violente şi pasive, nu ţipa, dar l-am văzut făcîndu-se alb de furie, bîiguind : ceea ce noi luam drept blîndeţe nu era decît o paralizie momentană ; nu adevărul era cel ce se exprima prin gura lui ci un soi de obiectivitate cinică şi uşuratică ce ne făcea să ne simţim prost fiindcă nu eram obişnuiţi cu asta şi, cu toate că îşi iubea mult părinţii, bineînţeles, era singurul care vorbea de ei ironic. În clasă strălucea mai puţin ca Bénard ; în schimb, citise mult şi dorea să scrie. Pe scurt, era o persoană completă şi nimic nu mă uimea mai mult decît să văd o persoană sub trăsăturile lui Bénard. Obsedat de această asemănare, nu ştiam niciodată dacă trebuia să-l laud fiindcă oferea aparenţa virtuţii sau să-l desconsider fiindcă nu avea decît aparenţa acesteia, şi treceam fără încetare de la o încredere oarbă la o neîncredere nechibzuită. N-am devenit prieteni adevăraţi decît mult mai tîrziu, după o lungă despărţire.

Timp de doi ani aceste evenimente şi întîlniri au suspendat meditaţiile mele fără să le elimine cauza. De fapt, în adîncime, nimic nu se schimbase : la mandatul depus în mine de adulţi în plic sigilat nu mă mai gîndeam, dar el continua să existe. A luat în stăpînire persoana mea. La nouă ani, pînă şi în cele mai rele excese mă supravegheam. La zece ani, m-am scăpat din vedere. Alergam împreună cu Brun,

stăteam de vorbă cu Bercot, cu Nizan : în acest timp, lăsată de capul ei, falsa mea misiune a luat chip şi, pînă la urmă, a căzut în noaptea mea ; n-am mai revăzut-o, dar ea m-a format, exercitîndu-şi forţa de atracţie peste tot, îndoind copacii şi zidurile, boltind cerul deasupra capului meu. Mă luasem drept un prinţ, nebunia mea a fost să fiu tocmai asta. Nevroză caracterială, a spus un psihanalist dintre prietenii mei. Are dreptate : între vara anului 1914 şi toamna lui 1916 mandatul meu a devenit caracterul meu ; delirul mi-a părăsit capul ca să mi se scurgă în oase.

Nu mi se întîmpla nimic nou : regăseam intact ceea ce jucasem, profetizasem. O singură diferenţă : fără să-mi dau seama, fără cuvinte, orbeşte am realizat totul. Mai înainte, îmi reprezentam viaţa prin imagini : moartea provocîndu-mi naşterea, naşterea azvîrlindu-mă spre moarte ; de îndată ce am renunţat s-o văd, am devenit eu însumi această reciprocitate, m-am întins pînă la a mă rupe între aceste două extreme, născîndu-mă şi murind la fiecare bătaie a inimii. Veşnicia-mi viitoare deveni viitorul meu concret : lovea fiecare clipă de frivolitate, era în centrul atenţiei celei mai profunde, o distracţie şi mai profundă, vidul oricărei plenitudini, uşoara irealitate a realităţii ; îmi omora, de departe, gustul unei caramele din gură, tristeţile şi plăcerile din inimă ; dar salva momentul cel mai nul prin acest singur motiv că acesta venea ultimul şi mă apropia de ea ; tot ea mi-a dat răbdarea să trăiesc : niciodată n-am mai dorit să sar douăzeci de ani, să frunzăresc alţi

douăzeci, niciodată nu mi-am mai imaginat zilele îndepărtate ale triumfului meu : am așteptat. Cu fiecare minut am așteptat pe următorul, fiindcă trăgea după sine pe cel ce urma. Am trăit cu seninătate în extremă urgență : luîndu-mi mie însumi totdeauna înainte, totul mă absorbea, nimic nu mă reținea. Ce ușurare ! Altădată zilele se asemănau atît de mult încît mă întrebam uneori dacă nu eram condamnat să suport eterna reîntoarcere a aceleiași singure zile. Nici acum nu se schimbaseră mult, păstrau urîtul obicei să cadă tremurînd ; dar *eu*, eu mă schimbasem în ele : nu mai era timpul cel care se revărsa peste copilăria mea nemișcată, eram eu, săgeată slobozită din poruncă, cel care găuream timpul și zburam drept la țintă. În 1948, la Utrecht, profesorul Van Lennep îmi arătă teste proiective. O anumită planșă mi-a reținut atenția : era reprezentat un cal în galop, un om mergînd, un vultur în zbor, o barcă-automobil țîșnind de la țărm. Cel supus testului trebuia să arate desenul care-i dădea cel mai puternic sentimentul de viteză. Eu am zis : „Barca". Apoi am privit curios desenul care mi se impusese atît de brutal : barca părea că decolează de pe lac, că într-o clipă va plana peste acea lîncezeală învălurată. Motivul alegerii mele mi-a apărut imediat : la zece ani avusesem impresia că etrava mea despica prezentul și mă smulgea acestuia ; de atunci am alergat și alerg încă. În ochii mei viteza se impune nu atît prin distanța parcursă într-o perioadă de timp cît prin puterea de smulgere.

Sînt peste douăzeci de ani de atunci, într-o seară, pe cînd traversa piața Italiei, Giacometti a fost doborît de un automobil. Rănit, cu un picior răsucit, în leșinul lucid în care căzuse, simți mai întîi un fel de bucurie : „În sfîrșit, mi se întîmplă ceva !" Îi cunosc radicalismul : se aștepta la tot ce putea fi mai rău, această viață, pe care o iubea atît de mult încît nu mai dorea o alta, era zguduită, sfărîmată poate de violența stupidă a hazardului : „Așadar, își spunea el, nu eram făcut ca să sculptez, nici chiar pentru a trăi ; nu eram făcut pentru nimic". Ceea ce îl exalta era ordinea amenințătoare a cauzelor ce i se dezvăluia deodată și privirea încremenitoare a unui cataclism ce se fixa pe luminile orașului, pe oameni, pe propriul său corp căzut în noroi : pentru un sculptor, regnul mineral nu este niciodată departe. Admir această voință de a accepta totul. Dacă iubești surprizele trebuie să le iubești pînă acolo, pînă la acele rare iluminări care dezvăluie amatorilor că pămîntul nu e făcut pentru ei.

La zece ani pretindeam că nu iubesc decît surprizele. Fiecare verigă a vieții mele trebuia să fie neprevăzută, să miroasă a vopsea proaspătă. Îmi dădeam dinainte consimțămîntul pentru ceea ce ar fi survenit în contratimp, pentru întîmplările neplăcute și, ca să fiu drept, trebuie să spun că le întîmpinam cum se cuvine. Într-o seară s-a stins lumina electrică : o defecțiune ; am fost chemat din altă cameră, înaintam cu brațele desfăcute și m-am izbit cu capul de ușă atît de puternic că mi-am spart un dinte. Asta m-a amuzat și, în ciuda durerii, am rîs. Așa cum

Giacometti trebuia mai tîrziu să rîdă de piciorul lui dar din motive diametral opuse. Fiindcă hotărîsem dinainte că viața mea va avea un deznodămînt fericit, neprevăzutul nu putea fi decît o momeală, noutatea o aparență ; cerința popoarelor făcîndu-mă să mă nasc, reglementase totul : am văzut în acest dinte spart un semn, un avertisment obscur pe care aveam să-l înțeleg mai tîrziu. Cu alte cuvinte, păstram ordinea scopurilor în orice împrejurare, cu orice preț ; îmi priveam viața prin propriul deces și nu vedeam decît o memorie închisă din care nimic nu putea să iasă, în care nimic nu intra. Vă imaginați siguranța mea ? Fapte întîmplătoare nu existau : nu aveam de-a face decît cu contrafacerile lor providențiale. Ziarele te făceau să crezi că forțe răzlețe se tîrau pe străzi, secerau pe oamenii mărunți : eu, predestinatul, nu le voi întîlni. S-ar putea să pierd un braț, un picior, amîndoi ochii. Dar totul făcea parte din regula jocului : nenorocirile mele nu vor fi niciodată decît încercări, decît mijloace de a face o carte. Am învățat să suport necazurile și bolile : am văzut în ele premizele morții mele triumfale, treptele pe care moartea mi le înălța ca să mă ridic pînă la ea. Această solicitudine cam brutală nu-mi displăcea și țineam să mă arăt demn de ea. Consideram ceea ce era cel mai rău drept condiție a ceea ce era cel mai bine ; pînă și greșelile îmi slujeau, ceea ce însemna că nu le comiteam. La zece ani eram sigur de mine : modest, intolerabil, vedeam în eșecuri condițiile victoriei mele postume. Orb sau olog, rătăcit din cauza greșelilor, voi cîștiga răz-

boiul tot pierzînd mereu bătăliile. Nu făceam deosebire între încercările rezervate aleșilor și eșecurile a căror responsabilitate o purtam eu, ceea ce înseamnă că orice crimă de-a mea mi se părea de fapt o nenorocire și că-mi revendicam nenorocirile drept greșeli : ori de cîte ori contractam vreo boală, fie rujeolă sau guturai, mă declaram vinovat : nu fusesem atent, uitasem să-mi pun paltonul, fularul. Mi-a plăcut întotdeauna mai degrabă să mă acuz pe mine decît universul : nu din bunătate : ca să nu depind decît de mine. Această aroganță nu excludea umilința ; mă credeam supus greșelii cu atît mai bucuros cu cît înfrîngerile mele erau prin forța lucrurilor drumul cel mai scurt ca să ajung la Bine. Făceam în așa fel încît să resimt în mișcarea vieții mele o irezistibilă atracție care să mă constrîngă fără încetare, chiar și în ciuda mea, să fac noi progrese.

Toți copiii știu că progresează. De altfel nu li se îngăduie să n-o știe : „Progrese de făcut, în progres, progrese serioase și regulate..." Cei mari ne povesteau istoria Franței : după prima republică, care se dovedise a fi nesigură, urmase cea de-a doua și apoi cea de-a treia care era cea bună : niciodată doi fără trei. Optimismul burghez se rezuma atunci în programul radicalilor : abundența crescîndă a bunurilor, suprimarea pauperismului prin sporirea luminilor și a micii proprietăți. Nouă, tinerilor domni, ne fusese pus la dispoziție și descopeream, satisfăcuți, că progresele noastre individuale le reproduceau pe cele ale națiunii. Erau rari, totuși, cei care voiau să se ridice deasupra părin-

ților lor: cea mai mare parte dintre ei nu rîvneau decît să atingă vîrsta maturității; apoi aveau să înceteze să crească și să se dezvolte: lumea, în jurul lor, avea să devină în mod spontan mai bună și mai confortabilă. Unii dintre noi așteptam această clipă cu nerăbdare, alții cu teamă, iar alții cu regret. În ceea ce mă privește, înainte de a fi hărăzit, creșteam în indiferență: puțin îmi păsa de toga pretext. Bunicul mă găsea foarte scund și era dezolat din cauza asta: „O să fie de statura celor din neamul Sartre", zicea bunica așa, ca să-l enerveze. El se prefăcea că nu aude, se așeza în fața mea și mă măsura cu privirea. „Crește!" spunea, în sfîrșit, fără prea mare convingere. Nu-i împărtășeam nici neliniștile nici speranțele: buruienile cresc și ele; dovadă că poți deveni mare fără să încetezi de a fi rău. Ceea ce mă preocupa pe mine, atunci, era să fiu bun *in aeternum*. Totul se schimbă cînd viața mea luă viteză: nu mai era de ajuns să faci totul bine, trebuia să faci tot timpul din ce în ce *mai bine*. N-am mai avut decît o singură lege: să mă cațăr. Ca să-mi hrănesc pretențiile și ca să maschez proporția lor exagerată am recurs la experiența comună: în progresele oscilante ale copilăriei am vrut să văd primele efecte ale destinului meu. Aceste îmbunătățiri reale, dar mici și foarte obișnuite, mi-au dat iluzia de a-mi pune la încercare forța ascensională. Copil public, am adoptat în public mitul clasei și al generației mele: profităm de ceea ce am cîștigat, capitalizăm experiență, prezentul se îmbogățește cu tot trecutul. În singurătate eram departe de a fi satis-

făcut de acest lucru. Nu puteam admite că propria-ţi fiinţă o poţi primi dinafară, că s-ar putea conserva prin inerţie şi nici că pornirile sufleteşti sînt efecte ale altora anterioare. Născut dintr-o aşteptare viitoare, ţîşneam, luminos şi total, iar fiecare clipă repeta ceremonia naşterii : voiam să văd în afecţiunile inimii mele o explozie de scîntei. De ce oare trecutul m-ar fi îmbogăţit ? Nu el mă făcuse, eu eram, din contră, cel ce, reînviind din propria-mi cenuşă, smulgeam din neant memoria printr-o creaţie mereu reîncepută. Renăşteam mai bun şi foloseam mai bine rezervele inerte ale sufletului meu prin simplul motiv că moartea, de fiecare dată mai aproape, mă lumina mai puternic cu lumina ei obscură. Mi se spunea adesea : trecutul ne împinge ; dar eu eram convins că viitorul mă trăgea ; aş fi fost scîrbit să simt în mine forţe blînde lucrînd molcom, înflorirea lentă a aptitudinilor. Vîrîsem progresul continuu al burghezului în suflet şi făceam din el un motor cu explozie ; aplecam trecutul în faţa prezentului şi pe acesta în faţa viitorului, transformam un evoluţionism liniştit într-un catastrofism revoluţionar şi discontinuu. Mi s-a spus, acum cîţiva ani, că personajele pieselor mele şi ale romanelor mele iau hotărîri în mod brusc şi dintr-o criză, că e suficient o clipă, de pildă, pentru ca Oreste din *Muştele* să se convertească. Fireşte : din cauză că le fac după chipul meu ; nu cum sînt eu, fără îndoială, ci aşa cum am vrut să fiu.

Am devenit trădător şi am rămas aşa. Oricît mă străduiesc să particip în întregime la ceea ce întreprind, să mă dăruiesc fără rezerve mun-

cii mele, mîniei, prieteniei, într-o clipă mă voi renega, o știu, o vreau și mă trădez chiar, în plină pasiune, prin presentimentul bucuros al trădării mele viitoare. În mare, îmi țin angajamentele ca oricare altul; constant în sentimentele mele și în purtarea mea, sînt infidel emoțiilor: monumente, tablouri, peisaje, a fost o vreme în care ultimul văzut era întotdeauna cel mai frumos; îmi nemulțumeam prietenii evocînd cu cinism sau pur și simplu cu ușurință — ca să mă conving că sînt detașat de asta — o amintire comună care putea să le rămînă prețioasă. Din lipsă de a mă iubi destul, am fugit înainte: rezultatul: mă iubesc și mai puțin, această inexorabilă progresie mă descalifică fără încetare în ochii mei: ieri am acționat prost fiindcă era ieri și azi presimt judecata severă pe care o voi face mîine asupra mea. Nici o promiscuitate, mai ales: îmi țin trecutul la o distanță respectuoasă. Adolescența, maturitatea, anul care abia s-a încheiat, va fi întotdeauna Vechiul Regim: Noul se anunță în ceasul prezent, dar nu e niciodată instituit: mîine vom dărîma gratis. Îndeosebi primii mei ani i-am șters: cînd am început această carte, mi-a trebuit mult timp ca să-i descifrez sub ștersături. Unii prieteni se mirau, cînd aveam treizeci de ani: „S-ar zice că dumneata n-ai avut părinți. Nici copilărie". Și făceam prostia să mă simt flatat. Îmi place și respect, totuși, fidelitatea umilă și tenace pe care anumiți oameni — mai ales femei — o păstrează gusturilor, dorințelor, vechilor lor ocupații, sărbătorilor dispărute, admir voința lor de a rămîne aceiași în mijlocul schimbării, de a-și salva me-

moria, de a duce în moarte una din primele păpuşi avute, un dinte de lapte, o primă dragoste. Am cunoscut bărbaţi care s-au culcat într-un tîrziu cu o femeie îmbătrînită numai din motivul că o doriseră în tinereţea lor ; alţii păstrau pică unor morţi sau s-ar fi bătut mai degrabă decît să recunoască o greşeală neînsemnată, comisă cu douăzeci de ani în urmă. Eu nu port pică şi mărturisesc totul, bucuros : sînt dotat pentru autocritică, cu condiţia să nu existe pretenţia de a mi se impune. I s-au făcut mizerii în 1936, în 1945 personajului care purta numele meu : mă priveşte oare asta ? Trec în contul lui la debit nişte afronturi înghiţite : imbecilul nu ştia nici măcar să se facă respectat. Un vechi prieten mă întîlneşte : îşi afişează amărăciunea : îmi poartă pică de şaptesprezece ani ; într-o împrejurare anumită, l-am tratat fără menajamente. Îmi amintesc vag că mă apăram, în vremea aceea, contraatacînd, că îi reproşam susceptibilitatea, mania lui de a se crede persecutat, într-un cuvînt, că aveam versiunea mea personală faţă de acel incident : cu atît mai mult mă grăbesc s-o adopt pe a lui ; îi dau deplină dreptate, mă copleşesc : m-am purtat ca un vanitos, ca un egoist, n-am inimă ; e un masacru vesel : mă delectez cu luciditatea mea ; a-mi recunoaşte greşelile cu atîta bunăvoinţă înseamnă a-mi dovedi mie însumi că nu voi mai putea să le comit. E de crezut oare ? Loialitatea, confesiunea mea generoasă nu fac decît să-l irite pe cel ce se plînge. M-a dejucat, ştie că mă servesc de el : pe mine are pică, pe mine viu, prezent, trecut, *acelaşi* pe care l-a cunoscut întotdeauna

iar eu îi abandonez o năpîrleală moartă pentru plăcerea de a mă simți *un copil nou-născut*. Pînă la urmă mă supăr la rîndul meu pe acest furios care dezgroapă morții. Și invers, dacă mi se amintește vreo împrejurare în care, zice-se, n-am făcut o figură proastă, mătur cu mîna amintirea; sînt considerat modest și e exact contrariu: cred că aș face mai bine astăzi și *cu mult* mai bine mîine. Scriitorilor în vîrstă nu le place să fie felicitați cu prea multă convingere pentru prima lor operă: mie, sînt sigur, aceste complimente îmi fac cel mai puțin plăcere. Cea mai bună carte a mea e cea pe care sînt în curs de a o scrie: imediat după asta vine ultima publicată, dar mă pregătesc, pe nesimțite, să mă dezgust de ea curînd. Dacă criticii o găsesc astăzi proastă, mă vor răni poate, dar după șase luni nu voi fi departe să le împărtășesc părerea. Cu o condiție totuși: oricît de săracă și de nulă ar considera acea lucrare, vreau totuși s-o pună mai presus de tot ceea ce am făcut înaintea ei; consimt ca tot lotul să fie depreciat în întregime, numai să se mențină ierarhia cronologică, singura care-mi păstrează șansa de a face mai bine mîine, poimîine și mai bine, și de a sfîrși printr-o capodoperă.

Firește, nu mă las păcălit: văd bine că ne repetăm. Dar cunoașterea mai recent dobîndită roade vechile mele certitudini fără să le împrăștie cu totul. Viața mea are cîțiva martori severi, care nu-mi iartă nimic: ei mă surprind adesea recăzînd pe aceleași făgașuri. Mi-o spun, eu îi cred și apoi, în ultima clipă, mă felicit; ieri eram orb; progresul meu de astăzi este de

a fi înţeles că nu mai progresez. Uneori, sînt eu însumi martorul meu împotriva mea. De exemplu, îmi dau seama că acum doi ani am scris o pagină care ar putea să-mi folosească. O caut şi n-o găsesc ; cu atît mai bine : eram pe punctul de a strecura, cedînd lenii, o vechitură într-o lucrare nouă : scriu cu mult mai bine astăzi, mă apuc s-o refac. Cînd am terminat lucrul, o întîmplare mă face să-mi cadă în mînă pagina rătăcită. Stupoare : în afară de cîteva virgule, exprimam aceeaşi idee în aceiaşi termeni. Ezit şi apoi arunc la coş acest document perimat, păstrez versiunea nouă : are un nu ştiu ce superior faţă de cea veche. Într-un cuvînt, mă descurc : dezamăgit, mă înşel ca să simt încă, în ciuda îmbătrînirii care mă ruinează, tînăra beţie a alpinistului.

La zece ani nu-mi cunoşteam încă maniile, repetările, iar îndoiala nu se atinsese de mine : tropăind, flecărind, fascinat de spectacolele străzii, nu încetam să-mi schimb pielea şi-mi auzeam vechile piei cum cădeau unele după altele. Cînd o porneam în susul străzii Soufflot, încercam cu fiecare pas, în dispariţia orbitoare a vitrinelor, mişcarea vieţii mele, legea ei şi frumosul mandat de a fi infidel la orice. Mă luam cu mine în întregime. Bunica vrea să-şi asorteze din nou vesela ; o însoţesc într-un magazin de porţelanuri şi de sticlărie : arată o supieră al cărei capac are deasupra un măr roşu, farfurii cu flori. Nu e chiar ceea ce ar vrea ea : pe farfurii sînt, fireşte, flori dar şi insecte maro care se urcă pe lujere. Patroana se însufleţeşte la rîndul ei : ştie foare bine ce vrea clienta, a

avut acest articol dar, de trei ani, nu se mai fabrică ; modelul de față este mai nou, mai avantajos, și apoi, cu sau fără insecte, florile, nu e așa, tot flori sînt, de ce să căutăm nod în papură. Bunica nu este de această părere, insistă : nu s-ar putea oare arunca o privire în depozit ? Ah, în depozit, da, desigur, dar ar trebui timp și patroana e singură : angajatul ei tocmai a părăsit-o. Am fost pus într-un colț și mi s-a recomandat să nu mă ating de nimic, sînt uitat, terorizat de fragilitățile care mă înconjoară, de sclipiri prăfuite, de masca mortuară a lui Pascal, de o oală de noapte care seamănă cu capul președintelui Fallières. Împotriva aparențelor, însă, sînt un fals personaj secundar. Astfel, anumiți autori împing „rolurile secundare" în avanscenă și își prezintă eroii în mod fugitiv, în profil pierdut. Cititorul însă nu se lasă înșelat : a frunzărit ultimul capitol ca să vadă dacă romanul se sfîrșește bine, știe că tînărul bărbat palid, sprijinit de cămin are trei sute cincizeci de pagini în stomac. Trei sute cincizeci de pagini de dragoste și de aventuri. Eu aveam cel puțin cinci sute. Eram eroul unei lungi povești care se sfîrșea bine. Această poveste încetasem să mi-o mai povestesc : la ce bun ? Mă simțeam romanesc, atîta tot. Timpul trăgea înapoi bătrînele doamne perplexe, florile de faianță și întregul magazin, fustele negre păleau, vocile deveneau vătuite, îmi era milă de bunica, nu va mai fi văzută cu siguranță în partea a doua. În ceea ce mă privea, eu eram începutul, mijlocul și finalul strînse într-un micuț băiat de pe acum îmbătrînit, chiar mort, *aici* în umbră, între teancuri de farfurii

mai înalte decît el și *afară*, foarte departe, sub marele soare funebru al gloriei. Eram un corpuscul la începutul traiectoriei lui ca și valul de unde care se revarsă asupră-i după ce s-a izbit de ecranul de sosire. Adunat, strîns, atingînd cu o mînă mormîntul și cu cealaltă leagănul, mă simțeam concis și splendid, o lovitură de trăsnet ștearsă de întuneric.

Totuși, plictisul nu mă părăsea; uneori discret, alteori dezgustător, cedam tentației celei mai fatale cînd nu mai puteam să-l suport: din cauza nerăbdării Orfeu a pierdut-o pe Euridice; din cauza nerăbdării, m-am pierdut adesea. Rătăcit din cauza lipsei de ocupație, mi se întîmpla să mă întorc asupra nebuniei mele, cînd ar fi trebuit s-o ignor, s-o țin sub obroc și să-mi fixez atenția asupra obiectelor exterioare; în momentele acelea voiam să mă *realizez* de îndată, să cuprind dintr-o singură privire totalitatea care mă obseda cînd nu mă gîndeam la ea. Catastrofă! Progresul, optimismul, trădările bucuroase și finalitatea ascunsă, tot ceea ce adăugasem la prezicerea doamnei Picard se năruia. Prezicerea rămînea, dar ce puteam face cu ea? Voind să salveze orice clipă, acest oracol fără conținut își interzicea să aleagă vreuna anume; viitorul, dintr-o singură lovitură golit, nu mai era decît o carcasă, îmi regăseam dificultatea de a exista și observam că ea nu mă părăsise niciodată.

Amintire fără dată: stau pe o bancă, în grădina Luxembourg: Anne-Marie m-a rugat să mă odihnesc lîngă ea fiindcă eram transpirat de cît alergasem. Cel puțin asta este ordinea cauzelor. Mă plictisesc atît de mult încît am

aroganța de a răsturna această ordine : am alergat fiindcă *trebuia* să fiu transpirat, ca să dau mamei ocazia să mă cheme. Totul ajunge la banca aceea, totul trebuia să ajungă la ea. Care-i este rolul ? Nu știu și nu-mi fac griji la început : din toate impresiile care mă ating în treacăt, nici una nu va fi pierdută ; există un scop : îl voi cunoaște, nepoții mei îl vor cunoaște. Îmi legăn picioarele scurte care nu ating pămîntul, văd trecînd un bărbat care duce un pachet, o cocoșată : o să-mi poarte noroc. Îmi repet în extaz : „E de cea mai mare importanță că șed". Plictiseala crește : nu mă mai abțin, arunc o privire în mine : nu cer revelații senzaționale dar aș vrea să ghicesc sensul acestui minut, să-i simt urgența, să mă bucur puțin de această preștiință vitală pe care o atribui lui Musset, lui Hugo. Firește, nu zăresc decît cețuri. Postularea abstractă a necesității mele și intuiția brută a existenței mele există una lîngă alta fără să se combată sau să se confunde. Nu mă gîndesc decît să fug de mine însumi, să-mi regăsesc viteza surdă care mă ducea : în zadar ; farmecul e risipit. Îmi amorțesc picioarele, mă frămînt. Foarte nimerit, cerul îmi dă o misiune nouă : este de cea mai mare importanță să pornesc iar, să alerg. Sar în picioare, fug nebunește; la capătul aleii mă întorc : nimic nu s-a clintit, nimic nu s-a schimbat. Îmi ascund decepția prin vorbe : într-o cameră mobilată din Aurillac, afirm eu, prin preajma lui 1945, această fugă va avea consecințe inapreciabile. Mă declar copleșit de satisfacție, mă exalt ; ca să forțez mîna Sfîntului Duh, îi joc festa încrederii ; jur cu

frenezie că voi merita șansa pe care mi-a dat-o. Totul este încordat la maximum, totul e o chestiune de nervi, știu asta. Mama se și repede spre mine, iată jerseul de lînă, fularul, paltonul : mă las înfășurat, sînt un pachet. Trebuie să mai suportăm iar strada Soufflot, mustățile portarului, pe domnul Trigon, ionelile ascensorului hidraulic. În sfîrșit, micul pretendent catastrofal se regăsește în bibliotecă, se tîrăște de pe un scaun pe altul, răsfoiește cărți și le aruncă ; mă apropii de fereastră, zăresc o muscă sub perdea, o prind într-o capcană de muselină și îndrept spre ea un deget ucigător. Momentul acesta e în afara programului, extras din timpul comun, aparte, incomparabil, imobil, nimic nu va ieși de aici astă seară și nici mai tîrziu : Aurillac nu va ști niciodată despre această eternitate tulbure. Omenirea moțăie ; cît despre ilustrul scriitor — un sfînt acela, care n-ar face rău unei muște — e tocmai plecat. Singur și fără viitor, într-un minut stătut, un copil cere senzații tari asasinatului ; fiindcă mi se refuză un destin de om, voi fi destinul unei muște. Nu mă grăbesc, îi las răgazul să ghicească gigantul care se apleacă asupra ei ; apropii degetul, ea plesnește, mi-a jucat festa ! Nu trebuia s-o omor, Doamne Dumnezeule ! Dintre toate creaturile, era singura ființă care se temea de mine ; nu mai contez pentru nimeni. Insecticid, iau locul victimei și devin insectă la rîndul meu. Sînt muscă, așa am fost întotdeauna. De data asta am dat de fund. Nu-mi mai rămîne decît să iau de pe masă *Aventurile căpitanului Corcoran*, să mă las să alunec pe

covor, deschizînd la întîmplare cartea citită de o sută de ori ; sînt atît de sătul, de trist, încît nu-mi mai simt nervii şi, de la primele rînduri, mă dau uitării. Concoran hăituieşte prin biblioteca pustie, cu puşca sub braţ, cu tigresa pe urmele lui ; desişul junglei îi înconjoară degrabă ; departe, am plantat copaci, maimuţele saltă din creangă în creangă. Deodată, Louison, tigresa, începe să mîrîie, Corcoran rămîne nemişcat; iată duşmanul. Tocmai acesta este momentul palpitant pe care gloria mea îl alege pentru a-şi reintegra domiciliul, omenirea pentru a se trezi, tresărind, şi a mă chema în ajutorul ei, Sfîntul Duh ca să-mi şoptească aceste cuvinte răscolitoare : „Nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit". Aceste linguşiri vor fi pierdute : nu e nimeni aici ca să le audă în afară de bravul Concoran. Ca şi cum n-ar fi aşteptat decît această declaraţie, Ilustrul Scriitor se reîntoarce ; un strănepot îşi apleacă capul blond pe istoria vieţii mele, lacrimile îi umezesc ochii, viitorul se înalţă, o dragoste nesfîrşită mă învăluie, lumini se învîrtesc în inima mea ; nu clintesc, nici nu arunc vreo privire sărbătorii. Îmi continui foarte cuminte lectura, luminile sfîrşesc prin a se stinge, nu mai simt nimic altceva decît un ritm, un impuls irezistibil, demarez, am demarat, înaintez, motorul sforăie. Îmi încerc viteza sufletului.

Iată-mi începutul : fugeam, forţe exterioare mi-au modelat fuga şi m-au alcătuit. Prin concepţia mea perimată asupra culturii, se întrezărea religia, care servea drept machetă : o ma-

chetă copilărească, dat fiind că nimic nu e mai apropiat unui copil decît ea. Mi se preda Religia, Evanghelia, Catehismul fără să mi se dea mijloacele de a crede: rezultatul a fost o dezordine care deveni ordinea mea personală. Au existat în această privință plieri, o deplasare considerabilă; extras din catolicism, elementul sacru s-a depus în Beletristică și omul de condei a apărut, *ersatz* al creștinului ce nu puteam fi: singura lui preocupare era salvarea, popasul său pe lumea asta n-avea alt scop decît să-l facă să merite beatitudinea postumă prin încercări îndurate cu demnitate. Moartea s-a redus la un rit de trecere iar nemurirea pămîntească s-a înfățișat ca un înlocuitor al vieții eterne. Ca să mă asigur că specia umană mă va perpetua, am căzut de acord în mintea mea că ea nu se va sfîrși. A mă stinge în ea însemna să mă nasc și să devin infinit; dar dacă se emitea în fața mea ipoteza că un cataclism ar putea distruge într-o bună zi planeta, fie și peste cincizeci de mii de ani, mă înspăimîntam; și astăzi încă, dezamăgit, nu pot să mă gîndesc fără teamă la răcirea soarelui: puțin îmi pasă dacă cei de aceeași specie cu mine mă uită a doua zi după înmormîntare: atîta timp cît vor trăi îi voi chinui: insesizabil, nenumit, prezent în fiecare așa cum sînt în mine miliarde de morți pe care nu-i cunosc și pe care îi apăr de nimicire; dar dacă omenirea se întîmplă să dispară își va omorî morții de-a binelea.

Mitul era foarte simplu iar eu l-am digerat fără greutate. Protestant și catolic, dubla mea apartenență confesională mă împiedica să cred

în Sfinți, în Fecioară și, în cele din urmă, în Dumnezeu, atîta timp cît li se spunea pe nume. Dar o enormă putere colectivă mă pătrunsese; instalată în inima mea, stătea la pîndă: Credința celorlalți; e de ajuns să-i schimb numele și să modific la suprafață obiectul ei obișnuit: ea îl recunoscu sub deghizarea care mă înșela, se aruncă asupra lui, îl prinse în gheare. Eu credeam că mă dărui literaturii cînd, de fapt, intram în ordinele călugărești. În mine, certitudinea celui mai umil dintre credincioși deveni evidența orgolioasă a predestinării mele. Predestinat, de ce nu? Oare nu orice creștin e un ales? Creșteam, buruiană pe pămîntul îngrășat al catolicismului, rădăcinile mele îi pompau sucurile și din ele îmi făceam seva. De aici vine orbirea lucidă de care am suferit treizeci de ani. Într-o dimineață, în 1917, în La Rochelle, așteptam niște colegi care trebuiau să mă însoțească la liceu; întîrziau, curînd n-am știut ce să mai inventez ca să mă distrez și m-am hotărît să mă gîndesc la Atotputernicul. Deodată el se prăvăli în azur și dispăru fără să dea explicații: nu există, mi-am zis eu cu o uimire politicoasă și am crezut că chestiunea e lichidată. Într-un fel, era lichidată fiindcă niciodată de atunci n-am mai avut nici cea mai mică tentație de a-l învia. Dar Celălalt rămînea. Invizibilul, Sfîntul Duh, cel care garanta mandatul meu și-mi diriguia viața prin mari forțe anonime și sacre. De acesta mi-a fost cu atît mai greu să mă eliberez cu cît se instalase în partea dinapoi a capului meu, în noțiunile traficate de

care mă foloseam ca să mă înțeleg, să mă situez și să mă justific. A scrie a însemnat multă vreme a cere Morții, Religiei mascate, să smulgă viața mea hazardului. Am fost al Bisericii. Militant, am vrut să mă salvez prin opere ; mistic, am încercat să dezvălui tăcerea ființei printr-un freamăt contrariat de cuvinte și, mai ales, am confundat lucrurile cu numele lor : asta înseamnă a crede. Aveam orbul găinilor. Atîta vreme cît a durat, m-am considerat scos din încurcătură. Am reușit la treizeci de ani această frumoasă lovitură : de a scrie în *Greața* — foarte sincer, mă puteți crede — despre existența nejustificată, sălcie, a celor de aceeași specie cu mine și de a o pune pe a mea în afară de cauză. *Eram* Roquentin, arătam în el, fără ocol, urzeala vieții mele ; în același timp eram *eu*, alesul, analistul iadurilor, fotomicroscop de sticlă și de oțel aplecat asupra propriilor mele siropuri protoplasmatice. Mai tîrziu am expus cu veselie că omul este imposibil ; imposibil eu însumi, nu mă deosebeam de alții decît numai prin mandatul de a manifesta această imposibilitate care, dintr-o dată, se transfigura, devenea posibilitatea mea cea mai intimă, obiectul misiunii mele, trambulina gloriei mele. Eram prizonierul acestor evidențe, dar nu le vedeam : vedeam lumea prin ele. Trucat pînă în oase și mistificat, scriam cu bucurie despre condiția noastră nenorocită. Dogmatic, mă îndoiam de totul în afară de faptul de a fi fost alesul îndoielii ; restabileam cu o mînă ceea ce distrugeam cu cealaltă și socoteam neliniștea drept garanție a securității mele ; eram fericit.

M-am schimbat. Voi povesti mai tîrziu ce fel de acizi au ros transparenţele deformante care mă învăluiau, cînd şi cum mi-am făcut ucenicia violenţei, cum mi-am descoperit urîţenia — care a fost mult timp principiul meu negativ, varul nestins în care copilul minune s-a dizolvat — din ce motiv am fost pus în situaţia de a gîndi sistematic împotriva mea însumi, pînă la a măsura evidenţa unei idei după neplăcerea pe care mi-o provoca. Iluzia retrospectivă s-a făcut ţăndări ; martiriu, salvare, nemurire, totul se destramă, edificiul cade în ruină, l-am înghesuit pe Sfîntul Duh în pivniţă, apoi l-am expulzat de acolo ; ateismul este o treabă crudă şi de lungă durată ; cred că am dus-o pînă la capăt. Văd clar, m-am dezmeticit, îmi cunosc adevăratele sarcini, merit cu siguranţă un premiu de conştiinţă cetăţenească ; de aproape zece ani sînt un om care se trezeşte, vindecat de pe urma unei lungi, amare şi plăcute nebunii şi care nu-şi revine şi nu poate să-şi amintească fără să nu rîdă trecutele lui rătăciri şi care nu mai ştie ce să facă cu viaţa lui. Am devenit din nou călătorul fără bilet care eram la şapte ani : controlorul a intrat în compartimentul meu, mă priveşte, mai puţin sever ca altădată ; de fapt nu vrea decît să plece, să mă lase să-mi termin călătoria în pace ; se va mulţumi cu o scuză valabilă, indiferent care. Din nenorocire, nu găsesc nici una şi, de altfel, nici măcar n-am chef să caut vreuna : vom rămîne împreună, noi doi, într-o stare de nelinişte, pînă la Dijon, unde eu ştiu prea bine că nu mă aşteaptă nimeni.

M-am dezinvestit dar nu m-am răspopit : scriu într-una. Ce altceva să fac ?

Nulla dies sine linea[1].

E obişnuinţa şi apoi e meseria mea. Mult timp mi-am luat condeiul drept spadă : în prezent cunosc neputinţa noastră. N-are importanţă : fac, voi face cărţi : e nevoie de ele ; oricum, acest lucru serveşte la ceva. Cultura nu salvează nimic şi pe nimeni, ea nu justifică. Dar este un produs al omului, care se proiectează, se recunoaşte în ea ; singură această oglindă critică îi oferă imaginea sa. De altfel, această veche şi ruinată clădire, impostura mea, este şi caracterul meu : se poate scăpa de o nevroză, de tine însuţi nu te vindeci. Uzate, ştense, umilite, înghesuite într-un colţ, trecute sub tăcere, toate trăsăturile copilului au rămas la bărbatul de cincizeci de ani. Cea mai mare parte a timpului se pitesc în umbră, stau la pîndă ; la prima clipă de neatenţie, ele scot capul şi pătrund în plină zi sub o deghizare : eu pretind cu sinceritate că nu scriu decît pentru vremea mea dar mă enervează notorietatea mea prezentă : nu e glorie, dat fiind că trăiesc şi asta e de ajuns, totuşi, ca să dezmintă vechile mele visuri ; o fi oare din cauză că le nutresc încă în taină ? Nu e tocmai aşa : le-am adaptat, cred : fiindcă mi-am pierdut şansele de a muri necunoscut, mă mîngîi uneori că trăiesc neînţeles. Grisélidis nu e moartă. Pardaillan e încă în mine. Şi Strogoff. Nu aparţin decît lor, care nu aparţin decît lui

[1] Nici o zi fără să nu scrii un rînd (în lb. latină).

Dumnezeu şi eu nu cred în Dumnezeu. Descurcaţi-vă! În ceea ce mă priveşte, nu mă descurc şi mă întreb uneori dacă nu mă joc de-a cine pierde cîştigă şi nu mă străduiesc să-mi calc în picioare speranţele de altădată, pentru ca totul să-mi fie redat însutit. În acest caz aş fi Philoctet: măreţ şi puţind, infirmul şi-a dăruit fără condiţii pînă şi arcul: dar, în secret, putem fi siguri că îşi aşteaptă răsplata.

Să lăsăm asta. Mami ar zice:

„Treceţi, muritori, nu insistaţi".

Ceea ce-mi place în nebunia mea este faptul că m-a apărat din prima zi contra ademenirilor „elitei": niciodată nu m-am crezut fericitul proprietar al unui „talent": singura mea treabă era de a mă salva — nimic în mînă, nimic în buzunare — prin muncă şi credinţă. Şi astfel, pura mea alegere nu mă ridica deasupra nimănui: fără echipament, fără utilaj, m-am aşternut vajnic pe treabă ca să mă salvez în întregime. Dacă pun imposibila mea Salvare în magazinul cu accesorii, ce rămîne? Un om întreg, făcut din toţi oamenii, care valorează cît ei toţi iar cît el valorează şi oricare dintre ei.

Redactor responsabil : ANGELA CIŞMAŞ
Tehnoredactor : SURICA MALCAŞ

Dat la cules 20.07.1965. Bun de tipar 04.10.1965. Apărut 1965. Tiraj 25.160 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt ediţii mat tip B de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 8,90. Coli tipar 7,5 A. nr. 9720. C. Z. pentru bibliotecile mari 84. C. Z. pentru bibliotecile mici 84—31=R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95, Bucureşti,
Republica Socialistă România
Comanda nr. 1299

Editura pentru Literatură Universală

„Mi-am început viața așa cum fără îndoială mi-o voi sfîrși: în mijlocul cărților"; confesiune și profesiune de credință deopotrivă, *Cuvintele* sînt opera în care Sartre, renunțînd la deghizarea oricărui personaj, recurge la mărturisirea directă, autobiografică.

Lei 4,50